This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

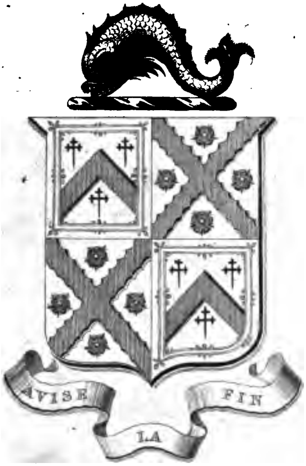
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

NYPL RESEARCH LIBRARIES
3 3433 08157222 8
Digitized by Google

344 f

Robert Lenox Kennedy.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

BWBH
V27.L3

Digitized by Google

Velleius Paterculus

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

CAII VELLEII
PATERCULI
HISTORIÆ ROMANÆ
LIBRI DUO.

Nova Editio ex collatione veterum Editorum emendata.

PARISIIS,

Apud J. BARBOU, viâ Mathurinensium

M. DCC. LXXVII.

Digitized by Google

LENOX LIBRARY
NEW YORK

Digitized by Google

DE
VELLEII PATERCULI
VITA ET SCRIPTIS,
EX GERARDI JOANNIS VOSSII
Opere de Hiſtoricis Latinis.

VELLEIUS Paterculus primùm tribunus militum in Thracia fuit ; hinc præfectus equitum in Germania ; exinde quæſtor, inque quæſtura, remiſſâ ſorte provinciæ, legatus Tiberii bello Pannonico, denique primo Tiberii anno cum fratre prætor deſtinatus : quæ univerſa de ſe ipſo narrat Velleius. Hoſce honores, & quos tum majores & conſanguinei geſſerint, his verbis complecti ſtuduit Aventinus, eos referens e quibus in primo annalium ſcribendo profecit. *Publius Velleius Paterculus, homo militaris, ex celeberrimis Campanorum Principibus prognatus, in Germania ſub Tiberio præfectus*

Digitized by Google

equitum fuit. Tribunus antè caſtrorum, item quæſtor & legatus in bello Pannonico. Scripſit ſexto [decimo ſexto dicere debuerat] *imperii Tiberiani anno. Item majores ejus, atavi, abavi, avi, patruus, pater, Magius Celer frater, diſciplinâ bellicâ, ac rebus civilibus clarissimi exſtitere duces, prætores, judices, ſenatores, præfecti fabrûm, tribuni caſtrorum, legati imperatoribus Romanis fuerunt.* Hæc Aventinus.

Hic Velleius duos hiſtoriæ ſcripsit libros ad M. Vinicium conſulem, progenerum Tiberii Cæſaris, Tacito etiam memoratum in ſexto Annalium, qui illum patre, & avo, conſularibus, ortum dicit : item Dioni libro extremo, ubi eum a Meſſallina docet interfectum, quod caput eum ea collimare nollet. *Vinucium* aliqui appellant ; ſed Dioni quoque eſt Οὐινίκιος. Librorum Velleii bona pars deperiit. Dictio ejus planè Romana atque elegans ; quædam etiam habet quæ haud alibi invenias ; ſed in ſui ævi rebus nimis domui Auguſtæ, & Sejano adulatur. Juſtiores commentarios promittit Libro II. *Harum præteritarumque rerum ordo, quum juſtiùs aliorum voluminibus promittitur, tum, uti ſpero, noſtris explicabitur.* Ac poſtea. *Captum alterum, alterum deditum, juſtis voluminibus ordine narrabimus, ut ſpero.*

Digitized by Google

Si Beatum Rhenanum audimus, qui primus Velleium in lucem protraxit, eſt idem ille quem Tacitus vocat P. Velleium. Nec alia mens vel Jacobi Schegkii, vel Valentis Acidalii; eamque ſententiam probant codice Burerii, ubi *Publius* appellatur, non *Cajus*, uti eſt in vulgatis: ſed nihil tale in variantibus Burerii lectionibus reperias. Eſt & tertia ſententia: nam *Marcum* vocat Priſcianus libro VI. Ita enim habet & antiquiſſima editio Veneta anni CIϽCCCCLXXVI, & recentiſſima Heliæ Putſchii: immo & optimæ notæ codex MS. meus, ut omnino huic ſententiæ potiùs accedam.

Porro & fragmentum quoddam Velleii, quod fruſtra in editis quæras, inveniſſe ſe ait Wolfgangus Lazius, libro I. commentariorum Reipublicæ Romanæ, capite VIII. Inſcriptio illius erat: *Velleii excerpta ex Gallica Historia.* Fragmentum ipſum iſtiusmodi eſt.

Dum hæc circa Rhenum geruntur, in Noricorum finibus grave vulnus populus Romanus accepit. Quippe Germanorum gentes, quòd Rhætias occupaverant, non longè ab Alpibus, tractu pari, patentibus campis, ubi duo rapidiſſimi amnes inter ſe confluunt, in ipſis Noricis finibus civitatem, non quidem muro, ſed vallo, foſ-

Digitized by Google

ſtique cinxerunt ; quam appellabant Ciſara, ex nomine Deæ Ciſæ, quam religioſiſſimè colebant ; cujus templum quoque ex lignis barbarico ritu conſtructum poſtquam eò colonia Romanorum deducta eſt, inviolatum permanſit, ac vetuſtate collapſum, nomen colli ſervavit. Hanc urbem Titus Annius prætor, ad arcendas barbarorum excurſiones, Kal. Sextil. exercitu circumvenit. Ad meridianam oppidi partem, quæ ſola a continenti erat, prætor ipſe, cum legione Martia, operoſiſſimè communivit : ad Occidentem verò, quà barbarorum adventus erat, Avar, Bogudis regis filius, cum equitatu omni & auxiliaribus Macedonum copiis, inter flumen & vallum, loco caſtris parum amplo, infelici temeritate extra flumen conſedit. Pulchra indoles, non minùs Romanis quàm Græcis litteris inſtructa. Igitur LIX die, quàm eò ventum eſt, quum is dies Deæ Ciſæ celeberrimus, ludum & laſciviam magis, quàm formidinem, oſtentaret ; immanis barbarorum multitudo, ex proximis ſylvis repentè erumpens, ex improviſo caſtra irrupit. Equitatum omnem, &, quod miſerius erat, auxilia ſociorum delevit. Avar, quum in hoſtium poteſtatem regio habitu vivus veniſſet, pecudis more mactatur. Oppidani verò, non minori fortunâ, ſed majori virtute, prætorem, in au-

Digitized by Google

xilium ſociis properantem, adoriuntur. Romani haud ſegniter reſiſtunt. Duo principes oppidanorum, Habbino & Caccus, inprimis pugnantes cadunt. Et inclinata jam res oppidanorum erat, nî maturaſſent auxilium ferre ſocii, in altera ripa jam victoriâ potiti. Denique coadunatis viribus caſtra irrumpunt: prætorem, qui paulò altiorem tumulum fruſtra ceperat, Romanâ vi reſiſtentem obtruncant: legionem divinam, ut ne nuntius ſupereſſet, funditus delent. Verres ſolus, tribunus militum, amne tranſmiſſo, in proximis paludibus ſe occultans, honeſtam mortem ſubterfugit. Nec multò pòſt Siciliæ proconſul immani avaritiâ turpem mortem promeruit.

Etiam Lib. V. ejuſdem operis, cap. V, & aliis aliquot locis, Velleiani hujus fragmenti meminit Lazius. Sed qui naſum habet, ſatis odoratur ſtylum ejus ſapere ſcriptorem, qui ſeculis aliquot Velleio junior ſit. Nec in re pauca ſunt quæ peccentur: ea proferrem, niſi id cum curæ feciſſet vir ſummus, Marcus Velſerus, in rerum Auguſtarum Vindelicarum libris. Sed monere operæ pretium videtur, fragmentum hoc totum, paucis tamen inſertis, legi apud Conradum a Lichtenau, Abbatem Urſpergenſem: quem in Chronico vide poſt ea, quæ de anno

MCLXVII expoſuit. Lemma ejus capitis eſt : *De Auguſta Vindelicorum , vel Rhætiæ.* Ætatem ejuſce Conradi inde cognoſcimus , quòd initio pontificatûs Innocentii tertii, hoc eſt anno CIƆCXCVIII , laicum ſe, atque adeo minorennem fuiſſe , dicat: anno autem CIƆCCXV referat ſe Abbatem factum Urſpergenſem ; hiſtoriam verò ſuam perducat ad annum CIƆCCXXIX. Quare , aut ex Abbate Urſpergenſi id fragmentum fuerit ; aut inde, unde ea hauſerat Urſpergenſis.

Digitized by Google

EXCERPTA

Ex Annalibus Velleianis Henrici Dodwelli, per Chriſtophorum Cellarium.

Anni U. C.

735. VELLEIUS hoc anno natus videtur. Avus, Caius Velleius, præfectus fabrûm, Neapoli ſe ipſe transfixit. *Lib.* 1. *c.* 76. Pater, præfectus equitum, cui noſter in eodem munere ſuccessit: *c.* 104.

749. Togam virilem ſumpsit: inde tirocinium militiæ equeſtris, cujus decem numerantur ſtipendia. *Plutarch. in C. Graccho.* Primus hujus militiæ gradus, præfectura cohortis. *Sueton. Claud. c.* 25.

752. Ad ſecundum equeſtris militiæ gradum, tribunatum militum, aſcendit ſub Vinicio, conſulis, ad quem ſcribit, patre. *Lib.* 2. *c.* 101. & *Suet. ibid.* Sed Dodwello videtur hic tribunatus tantùm beneficiarius fuiſſe.

753. Cum Caio Cæſare Velleius in Orientem proficiſcitur, adeſtque quum Caius cum Parthorum rege in ripa Euphratis congreditur. *Cap. eodem* 101.

Digitized by Google

754. Incipit bellum Germanicum ſub avo Vinicii conſulis. *Cap.* 104. Tum Velleius videtur ad tertium gradum militiæ ſuæ evectus, tribunatum caſtrorum, si modò is diverſus à tribunatu eſt militum. *Cap.* 104.

757. Tiberius adoptatur : mox illum ſecutus Velleius in Germaniam, per novem annos cum ipſo eſt, primùm præfectus alæ sive equitum, deinde legatus; *ibid. c.* 104. quum Sentius Saturninus adhuc præfectus Germaniæ, Auguſti legatus eſſet, *c.* 105. etiam per unum & alterum annum inſequentem.

759. Deficiunt Pannonii & Dalmatæ ſub præfecto Illyrici Valerio Meſſallino. Eâ occasione Velleius partem exercitûs ab Urbe ad Tiberium ducit, jam quæſtor designatus : *cap.* 111. Præficitur Velleius hujus anni hybernis : *cap.* 113. *extr.* Agrippa Poſthumus, qui unà cum Tiberio adoptatus fuerat, abdicatur : *capitibus* 104, & 112.

760. Tiberio de mora ſuſpecto additur Germanicus tum quæſtor. *Dio Caſſius*; 55. *p.* 569. Velleius anni initio, Romæ ad quæſturam ineundam, fine erat in Pannonia cum Tiberio, remiſſo anno quæſturæ provincialis : *cap.* 111. Meruit etiam ſub Germanico; frater Velleii Magius Celer cum Tiberio.

Digitized by Google

761. Annus Pannonici belli ſecundus, quo illud confecit Tiberius.

762. Annus belli Illyriciani tertius, quo Dalmatas in ordinem Tiberius redegit, legato & adjutore Velleii fratre Magio: *cap.* 115. hoc anno cæſus Varus cum legionibus in Germania. *Dio*, *lib.* 56.

763. Quam ob rem iterum Tiberius miſſus in Germaniam. *Sueton. Tib.* 18.

764. Et hunc annum Tiberius uſque ad hyberna exegit in Germania. Hinc ipſe & Germanicus Romam redeunt, hic etiam conſulatum init. *Dio*, 56. *Sueton. cap.* 20.

765. Tiberius triumphat: ſequuntur triumphantem Velleius & frater Magius Celer donis ornati militaribus. *Ipſe Vell. cap.* 121. *Sueton. Tib. cap.* 20.

766. Hoc anno tribunatum plebis, cui antea deſignatus fuerat, *lib.* 2. *cap.* 111, Velleius geſſit; per quem, aut ædilitatem (nulla autem ædilitatis veſtigia apparent) ad præturam aditus erat.

767. Velleio & fratri, candidatis Cæſaris, deſtinari prætoribus contigit. Hi ultimi ab Auguſto commendati, & primi a Tiberio, *lib.* 2. *cap.* 124. hoc enim anno, ante comitia prætoria, mortuus eſt Auguſtus.

Digitized by Google

768.	Velleius cum fratre prætores.
783.	Scribit Velleius hanc hiſtoriam ad Marcum Vinicium conſulem.
784.	Cæſus, ut videtur, Velleius inter eos eſt, quibus Sejani amicitia nocuit, cujus laudator ſemper fuit, etiam ſuſpecto jam tempore. *Lib.* 2. *capit.* 116, 127, & 128.

ERRATA

Hæc graviora, & ſi quæ alia deprehendet, Lector benevolus condonabit.

IN VELLEIO.

PAG. 81. v. 22. *leg.* Rubiconem.
P. 94. v. 30. *leg.* proruto.
P. 137. v. 17. *leg.* Hermundurorum.

IN FLORO.

PAG. 10. v. 16. *lege* inſimul.
P. 97. v. 24. *leg.* dimiſit exercitum.
P. 107. v. 3. *leg.* Bithyniam.
P. 116. cap. 8. v. 16. *leg.* quis.
P. 131. v. 24. *dele vocem* qui.

CAII

Digitized by Google

CAII VELLEII
PATERCULI
HISTORIÆ ROMANÆ,
AD MARCUM VINICIUM CONSULEM,
LIBER PRIMUS.

CAPUT I.

* * * tempeſtate diſtractus a duce ſuo Neſtore, Metápontum condidit. Teucer, non receptus a patre Telamone, ob ſegnitiam non vindicatæ fratris injuriæ, Cyprum adpulſus, cognominem patriæ ſuæ

A

Digitized by Google

Salamina conſtituit. Pyrrhus, Achillis filius, Epirum occupavit; Phidippus Ephyram in Theſprotia. At rex regum Agamemnon, tempeſtate in Cretam inſulam rejectus, tres ibi urbes ſtatuit, duas a patriæ nomine, unam a victoriæ memoriâ, Mycenas, Tegeam, Pergamum. Idem mox, ſcelere patruelis fratris Ægiſthi, hereditarium exercentis in eum odium, & facinore uxoris oppreſſus, occiditur: regni potitur Ægiſthus per annos ſeptem. Hunc Oreſtes, matremque, ſociâ conſiliorum omnium ſorore Electrâ, virilis animi feminâ, obtruncat. Factum ejus a Diis comprobatum ſpatio vitæ, & felicitate imperii apparuit: quippe vixit annis nonaginta, regnavit ſeptuaginta: qui ſe etiam a Pyrrho, Achillis filio, virtute vindicavit: nam, quòd pactæ ejus, Menelai atque Helenæ filiæ Hermiones nuptias occupaverat, Delphis eum interfecit. Per hæc tempora Lydus & Tyrrhenus fratres, quum regnarent in Lydia, ſterilitate frugum compulsi, ſortiti ſunt, uter cum parte multitudinis patriâ decederet. Sors Tyrrhenum contigit: pervectus in Italiam, & loco, & incolis, & mari nobile, ac perpetuum a ſe nomen dedit. Poſt Oreſtis interitum, filii ejus Penthilus & Tiſamenus regnavere triennio.

Digitized by Google

II. Tum, ferè anno octogesimo poſt Trojam captam, centesimo & vicesimo, quàm Hercules ad Deos exceſſerat, Pelopis progenies, quæ omni hoc tempore, pulsis Heraclidis, Peloponnesi imperium obtinuerat, ab Herculis progenie expellitur. Duces recuperandi imperii fuere, Temenus, Creſphontes, Ariſtodemus, quorum atavus fuerat. Eodem ferè tempore Athenæ ſub regibus eſſe desierunt; quorum ultimus rex fuit Codrus, Melanthi filius, vir non prætereundus: quippe, quum Lacedæmonii gravi bello Atticos premerent, reſpondiſſetque Pythius, quorum dux ab hoſte eſſet occiſus, eos futuros ſuperiores; depoſitâ veſte regiâ, paſtoralem cultum induit, immixtuſque caſtris hoſtium de induſtriâ, imprudenter, rixam ciens, interemptus eſt. Codrum cum morte æterna gloria, Athenienſes ſecuta victoria eſt. Quis eum non miretur, qui his artibus mortem quæsierit, quibus ab ignavis vita quæri ſolet? Hujus filius Medon primus Archon Athenis fuit. Ab hoc poſteri apud Atticos dicti Medontidæ: ſed ii, inſequenteſque Archontes, uſque ad Charopem, dum viverent, eum honorem uſurpabant. Peloponnesii, digredientes finibus Atticis, Megaram, mediam Corintho Atheniſque urbem, con-

didere. Eâ tempeſtate & Tyria classis, plurimùm pollens mari, in ultimo Hiſpaniæ tractu, in extremo noſtri orbis termino inſulam circumfuſam Oceano, perexiguo a continenti diviſam freto, Gades condidit. Ab iiſdem poſt paucos annos in Africa Utica condita eſt. Exclusi ab Heraclidis Oreſtis liberi, jactatique quum variis casibus, tum ſævitiâ maris, quintodecimo anno ſedem cepere circa Lesbum inſulam.

III. Tum Græcia maximis concuſſa eſt motibus: Achæi, ex Laconica pulsi, eas occupavere ſedes, quas nunc obtinent: Pelaſgi Athenas commigravere; acerque belli juvenis, nomine Theſſalus, natione Theſprotius, cum magna civium manu, eam regionem armis occupavit, quæ nunc ab ejus nomine Theſſalia appellatur, antè Myrmidonum vocitata civitas. Quo nomine mirari convenit eos, qui, Iliaca componentes tempora, de ea regione, ut Theſſalia commemorant. Quod quum alii faciant, Tragici frequentissimè faciunt, quibus minimè id concedendum eſt: nihil enim ex perſona poëtæ, ſed omnia ſub eorum, qui illo tempore vixerunt, dixerunt. Quòd si quis a Theſſalo, Herculis filio, eos appellatos Theſſalos dicet, reddenda erit ei ratio, cur numquam ante

Digitized by Google

hunc inſequentem Theſſalum ea gens id nominis uſurpaverit. Paulò antè Aletes, ſextus ab Hercule, Hippotis filius, Corinthum, quæ antea fuerat Ephyre, clauſtra Peloponnesi continentem, in Iſthmo condidit. Neque eſt quod miremur ab Homero nominari Corinthum: nam ex perſona Poëtæ & hanc urbem, & quaſdam Ionum colonias iis nominibus appellat, quibus vocabantur ætate ejus, multò poſt Ilium captum conditæ.

IV. Athenienſes in Eubœa Chalcida & Erethriam colonis occupavere; Lacedæmonii in Asia Magnesiam. Nec multò pòſt Chalcidenſes, orti, ut prædiximus, Atticis, Hippocle & Megaſthene ducibus, Cumas in Italia condiderunt. Hujus classis curſum eſſe directum alii columbæ antecedentis volatu ferunt; alii nocturno æris ſono, qualis Cerealibus ſacris cieri ſolet. Pars horum civium magno pòſt intervallo Neapolim condidit. Utriuſque urbis eximia ſemper in Romanos fides facit eas nobilitate, atque amœnitate ſuâ dignissimas: ſed aliis diligentior ritûs patrii mansit cuſtodia; Cumanos Oſca mutavit vicinia. Vires autem veteres earum urbium hodieque magnitudo oſtentat mœnium. Subſequenti tempòre magna vis Græcæ juventutis, abundantiâ virium ſe-

Digitized by Google

des quæritans, in Asiam ſe effudit: nam & Iones, duce Ione profecti Athenis, nobilissimam partem regionis maritimæ occupavere, quæ hodieque appellatur Ionia; urbeſque conſtituere, Epheſum, Miletum, Colophona, Prienen, Lebedum, Myuntem, Erythram, Clazomenas, Phocæam; multaſque in Ægæo atque Icario occupavere inſulas, Samum, Chium, Andrum, Tenum, Parum, Delum, aliaſque ignobiles. Et mox Æolii, eâdem profecti Græciâ, longissimiſque acti erroribus, non minùs illuſtres obtinuerunt locos, claraſque urbes condiderunt, Smyrnam, Cymen, Lariſſam, Myrinam, Mitylenemque, & alias urbes, quæ ſunt in Lesbo inſulâ.

V. Clarissimum deinde Homeri illuxit ingenium, sine exemplo maximum; qui magnitudine operis, & fulgore carminum ſolus appellari *Poëta* meruit: in quo hoc maximum eſt, quòd neque ante illum, quem ille imitaretur, neque poſt illum, qui eum imitari poſſet, inventus eſt: neque quemquam alium, cujus operis primus auctor fuerit, in eo perfectissimum, præter Homerum & Archilocum, reperiemus. Hic longiùs a temporibus belli, quod compoſuit, Troici, quàm quidam rentur, abfuit: nam ferme ante annos

nongentos quinquaginta floruit, intra mille natus eſt. Quo nomine, non eſt mirandum, quòd ſæpe illud uſurpat, *οἷοι νῦν βροτοί εἰσι* : hoc enim ut hominum, ita ſeculorum notatur differentia. Quem si quis cæcum genitum putat, omnibus ſenſibus orbus eſt.

VI. Inſequenti tempore imperium Asiaticum ab Aſſyriis, qui id obtinuerant annis mille ſeptingentis, tranſlatum eſt ad Medos, abhinc annos ferme ſeptingentos ſeptuaginta. Quippe Sardanapalum eorum regem, mollitiis fluentem & nimiùm felicem malo ſuo, tertio & tricesimo loco ab Nino & Semiramide, qui Babylona condiderant, natum, ita ut ſemper ſucceſſor regni paterni foret filius, Pharnaces Medus imperio vitâque privavit. Eâ ætate clarissimus Graii nominis Lycurgus Lacedæmonius, vir generis regii, fuit ſeveriſſimarum juſtissimarumque legum auctor, & diſciplinæ convenientissimæ vir; cujus quamdiu Sparta diligens fuit, excelsissimè floruit. Hoc tractu temporum ante annos quinque & ſexaginta, quàm urbs Romana conderetur, ab Eliſſa Tyria, quam quidam Dido autumant, Carthago conditur. Circa quod tempus Caranus, vir generis regii, ſextus-decimus ab Hercule, profectus Argis, regnum

Digitized by Google

Macedoniæ occupavit, a quo Magnus Alexander quum fuerit ſeptimus-decimus, jure materni generis Achille auctore, paterni Hercule gloriatus eſt. [*Æmilius Sura de annis populi Romani: Aſſyrii, principes omnium gentium, rerum potiti ſunt, deinde Medi, poſtea Perſæ, deinde Macedones. Exinde, duobus regibus, Philippo & Antiocho, qui a Macedonibus oriundi erant, haud multò poſt Carthaginem ſubactam, devictis, ſumma imperii ad populum Romanum pervenit. Inter hoc tempus, & initium Nini regis Aſſyriorum, qui princeps rerum potitus, interſunt anni mille nongenti nonaginta quinque.*]

Quæ hîc uncis incluſa a Velleianis characterum formâ diſtinguuntur, non videntur eſſe Velleii, ſed ex alicujus annotatione ad oram libri ſcripta, in textum irrepsiſſe. Id patet ex eorum, quæ præcedunt, connexione cum ſequentibus, in quibus ad Carani tempus ætas Hesiodi refertur.

VII. Hujus temporis æqualis Hesiodus fuit, circa centum viginti annos diſtinctus ab Homeri ætate, vir perelegantis ingenii, & mollissimâ dulcedine carminum memorabilis, otii quietiſque cupidissimus, ut tempore tanto viro, ita operis auctoritate proximus: qui vitavit,

Digitized by Google

ne in id quod Homerus, incideret, patriamque & parentes teſtatus eſt; ſed patriam, quia multatus ab ea erat, contumeliosissimè. Dum in externis moror, incidi in rem domeſticam, maximique erroris, & multum diſcrepantem auctorum opinionibus. Nam quidam, hujus temporis tractu, aiunt, a Tuſcis Capuam Nolamque conditam ante annos ferè octingentos triginta: quibus equidem aſſenſerim: ſed Marcus Cato quantum differt! qui dicat, Capuam ab eiſdem Tuſcis conditam, ac ſubinde Nolam: ſtetiſſe autem Capuam, antequam a Romanis caperetur, annis circiter ducentis ſexaginta: quod si ita eſt, quum ſint a Capua capta anni ducenti quadraginta, ut condita eſt, anni ſunt ferè quingenti. Ego (pace diligentiæ Catonis dixerim) vix crediderim, tam maturè tantam urbem creviſſe, floruiſſe, concidiſſe, reſurrexiſſe.

VIII. Clarissimum deinde omnium ludicrum certamen, & ad exercitandam corporis animique virtutem efficacissimum, Olympiorum initum, habuit auctorem Iphitum Elium. Is eos ludos, mercaſumque inſtituit ante annos, quàm tu, Marce Vinici, conſulatum inires, octingentos quatuor. Hoc ſacrum eodem loco inſtituiſſe fertur abhinc annos ferè

mille ducentos quinquaginta Atreus, quum Pelopi patri funebres ludos faceret: quo quidem in ludicro omnis generis certaminum Hercules victor exſtitit. Tum Athenis perpetui Archontes eſſe desierunt, quum fuiſſet ultimus Alcmæon; cœperuntque in denos annos creari: quæ conſuetudo in annos ſeptuaginta mansit, ac deinde annuis commiſſa eſt magiſtratibus reſpublica. Ex iis, qui denis annis præfuerunt, primus fuit Charops, ultimus Eryxias; ex annuis, primus Creon. Sextâ Olympiade, poſt duos & viginti annos, quàm prima conſtituta fuerat, Romulus, Martis filius, ultus injurias avi, Romam Urbem Parilibus in Palatio condidit: a quo tempore ad vos conſules, anni ſunt ſeptingenti octoginta duo. Id actum poſt Trojam captam annis quadringentis triginta ſeptem. Id gessit Romulus adjutus legionibus Latini avi ſui: libenter enim iis, qui ita prodiderunt, acceſſerim; quum aliter firmare urbem novam, tam vicinis Veientibus, aliiſque Etruſcis ac Sabinis, cum imbelli & paſtorali manu vix potuerit: quamquam, jam Aſylo facto inter duos lucos, auxit. Hic centum homines electos, appellatoſque Patres, inſtar habuit consilii publici. Hanc originem nomen Patriciorum habet. Raptus virginum

Digitized by Google

Sabinarum, * * * * *

Hic ingens hiatus, qui Velleianæ hiſtoriæ partem maximam & præclarissimam abſorbuit, nempe ab urbe condita ad tempus belli Macedonici contra regem Perſeum, qui populo Romano gravior, *quàm timuerat*, *hoſtis exſtitit*. Ita enim cum Lipsio legendum videtur, pro vulgato *expetit*.

IX. * * * * quam timuerat hoſtis, expetit. Nam biennio adeo variâ fortunâ cum conſulibus conflixerat, ut plerumque ſuperior fuerit, magnamque partem Græciæ in ſocietatem ſuam perduceret. Quin Rhodii quoque, fidelissimi antea Romanis, tum dubiâ fide, ſpeculati fortunam, proniores regis partibus fuiſſe visi ſunt; & rex Eumenes in eo bello medius fuit animo, neque fratris initiis, neque ſuæ reſpondit conſuetudini. Tum ſenatus populuſque Romanus Lucium Æmilium Paullum, qui & prætor, & conſul triumphaverat, virum in tantum laudandum, in quantum intelligi virtus poteſt, conſulem creavit, filium ejus Paulli, qui ad Cannas quàm tergiverſanter perniciosſam reipublicæ pugnam inierat, tam fortiter in ea mortem obierat. Is Perſeum ingenti prœlio apud urbem nomine Pydnam in Macedonia fuſum fugatumque caſtris exuit,

Digitized by Google

deletiſque ejus copiis, deſtitutum omni ſpe coëgit e Macedonia profugere: quam ille linquens, in inſulam Samothraciam profugit, templique ſe religioni ſupplicem credidit. Ad eum Cn. Octavius prætor, qui classi præerat, pervenit; & ratione magis quàm vi perſuasit, ut ſe Romanorum fidei committeret. Ita Paullus maximum nobilissimumque regem in triumpho duxit. Quo anno & Octavii prætoris navalis, & Anicii, regem Illyriorum Gentium ante currum agentis, triumphi fuere celebres. Quàm ſit assidua eminentis fortunæ comes invidia, altissimiſque adhæreat, etiam hoc colligi poteſt; quòd, quum Anicii, Octaviique triumphum nemo interpellaret, fuere, qui Paulli impedire obniterentur: cujus tantum priores excessit, vel magnitudine regis Perſei, vel ſpecie ſimulacrorum, vel modo pecuniæ, ut bis millies centies HS ærario contulerit, & omnium antè actorum comparationem amplitudine vicerit.

X. Per idem tempus, quum Antiochus Epiphanes, qui Athenis Olympicum inchoavit, tum rex Syriæ, Ptolemæum puerum Alexandriæ obsideret; miſſus eſt ad eum legatus Marcus Popilius Lænas, qui juberet incepto deſiſtere; mandataque expoſuit, & regem deliberaturum ſe

Digitized by Google

dicentem, circumſcripſit virgulâ, juſſitque, priùs reſponſum reddere, quàm egrederetur finito arenæ circulo. Sic cogitationem regiam Romana disjecit conſtantia, obeditumque imperio. Lucio autem Paullo, magnæ victoriæ compoti, quatuor filii fuere. Ex iis duos, natu majores, unum Publio Scipioni, Publii Africani filio, nihil ex paternâ majeſtate, præter ſpeciem nominis, vigoremque eloquentiæ retinenti, in adoptionem dederat; alterum Fabio Maximo: duos minores natu, prætextatos, quo tempore victoriam adeptus eſt, habuit. Is quum in concione extra urbem, more majorum, ante triumphi diem, ordinem actorum ſuorum commemoraret, Deos immortales precatus eſt, ut, ſi quis eorum invideret operibus ac fortunæ ſuæ, in ipſum potiùs ſævirent, quàm in rempublicam. Quæ vox, veluti oraculo emiſſa, magnâ parte eum ſpoliavit ſanguinis ſui: nam alterum ex ſuis, quos in familia retinuerat, liberis, ante paucos triumphi, alterum poſt pauciores amiſit dies. Aſpera circa hæc tempora cenſura Fulvii Flacci, & Poſtumii Albini fuit: quippe Fulvii cenſoris frater, & quidem conſors, Cn. Fulvius, ſenatu motus eſt ab iis cenſoribus.

XI. Poſt victum captumque Perſen,

Digitized by Google

qui quadriennio pòſt in libera cuſtodia Albæ deceſſit, Pſeudophilippus, a mendacio ſimulatæ originis appellatus, qui ſe Philippum regiæque ſtirpis ferebat, quum eſſet ultimæ, armis occupatâ Macedoniâ, aſſumptis regni inſignibus, brevi temeritatis pœnas dedit. Quippe Quintus Metellus prætor, cui ex virtute Macedonici nomen inditum, præclarâ victoriâ ipſum gentemque ſuperavit, & immani etiam Achæos rebellare incipientes fudit acie. Hic eſt Metellus Macedonicus, qui porticus, quæ fuere circumdatæ duabus ædibus ſine inſcriptione poſitis, quæ nunc Octaviæ porticibus ambiuntur, fecerat; quique hanc turmam ſtatuarum equeſtrium, quæ frontem ædium ſpectant, hodieque maximum ornamentum ejus loci, ex Macedonia detulit. Cujus turmæ hanc cauſam referunt: Magnum Alexandrum impetraſſe a Lyſippo, ſingulari talium auctore operum, ut eorum equitum qui ex ipſius turma apud Granicum flumen ceciderant, expreſsâ ſimilitudine figurarum, faceret ſtatuas, & ipſius quoque iis interponeret. Hic idem, primus omnium Romæ, ædem ex marmore in iis ipſis monumentis molitus, vel magnificentiæ vel luxuriæ princeps fuit. Vix ullius gentis, ætatis, ordinis hominem in-

Digitized by Google

veneris, cujus felicitatem fortunæ Metelli compares : nam, præter excellentes triumphos, honoreſque ampliſſimos, & principale in republica faſtigium, extentumque vitæ ſpatium, & acres innocenteſque pro republica cum inimicis contentiones, quatuor filios ſuſtulit, omnes adultæ ætatis vidit, omnes reliquit ſuperſtites & honoratiſſimos. Mortui ejus lectum pro Roſtris ſuſtulerunt quatuor filii, unus conſularis & cenſorius, alter conſularis, tertius conſul, quartus candidatus conſulatûs, quem honorem adeptus eſt. Hoc eſt nimirum magis feliciter de vita migrare, quàm mori.

XII. Univerſâ deinde, ut prædiximus, inſtinctâ in bellum Achaiâ, cujus pars magna ejuſdem Metelli Macedonici virtute armiſque fracta erat, maximè Corinthiis in arma, cum gravibus etiam in Romanos contumeliis, inſtigantibus, deſtinatùs ei bello gerendo conſul Mummius. Et ſub idem tempus, magis, quia volebant Romani, quidquid de Carthaginienſibus diceretur, credere, quàm quia credenda afferebantur, ſtatuit ſenatus Carthaginem excidere. Ita eodem tempore Publius Scipio Æmilianus, vir avitis Publii Africani, paterniſque L. Paulli virtututibus ſimillimus, omnibus belli ac togæ

Digitized by Google

dotibus, ingeniique ac ſtudiorum eminentiſſimus ſeculi ſui, qui nihil in vita niſi laudandum aut fecit aut dixit ac ſenſit; quem, Paullo genitum, adoptatum a Scipione Africani filio, diximus, ædilitatem petens conſul creatus eſt. Bellum Carthagini jam ante biennium a prioribus conſulibus illatum majore vi intulit; quum antè in Hiſpania murali coronâ, in Africa obsidionali donatus eſſet; in Hiſpania verò etiam ex provocatione, ipſe modicus virium, immanis magnitudinis hoſtem interemiſſet. Eamque urbem, magis invidiâ imperii, quàm ullis ejus temporis noxis, inviſam Romano nomini, funditus ſuſtulit; fecitque ſuæ virtutis monumentum, quod fuerat avi ejus clementiæ. Carthago diruta eſt, quum ſtetiſſet annis ſexcentis ſexaginta ſeptem, abhinc annos centum ſeptuaginta ſeptem, Cn. Cornelio Lentulo, L. Mummio conſulibus. Hunc finem habuit Romani imperii Carthago æmula; cum qua bellare majores noſtri cœpere Claudio, & Fulvio coſſ. ante annos ducentos nonaginta ſex, quàm tu, M. Vinici, conſulatum inires. Ita per annos centum quindecim, aut bellum inter eos populos, aut belli præparatio, aut infida pax fuit: neque ſe Roma, jam terrarum orbe ſuperato, ſecuram ſperavit

fore, si nomen uſquam ſtantis maneret Carthaginis; adeo odium, certaminibus ortum, ultra metum durat, & ne in victis quidem deponitur, neque antè inviſum eſſe desinit, quàm eſſe desiit.

XIII. Ante triennium quàm Carthago deleretur, M. Cato, perpetuus diruendæ ejus auctor, L. Cenſorino, M. Manlio coſſ. mortem obiit. Eodem anno, quo Carthago concidit, L. Mummius Corinthum, poſt annos nongentos quinquaginta duos, quàm ab Alete Hippotis filio erat condita, funditus eruit. Uterque imperator, devictæ a ſe gentis nomine honoratus, alter Africanus, alter appellatus eſt Achaicus; nec quiſquam ex novis hominibus prior Mummio cognomen virtute partum vindicavit. Diversi imperatoribus mores, diverſa fuere ſtudia. Quippe Scipio tam elegans liberalium ſtudiorum, omniſque doctrinæ & auctor, & admirator fuit, ut Polybium, Panætiumque, præcellentes ingenio viros, domi militiæque ſecum habuerit: neque enim quiſquam hoc Scipione elegantiùs intervalla negotiorum otio diſpunxit, ſemperque aut belli aut pacis ſerviit artibus: ſemper inter arma ac ſtudia verſatus, aut corpus periculis aut animum diſciplinis exercuit. Mummius tam rudis fuit, ut captâ Co-

Digitized by Google

rintho, quum maximorum artificum perfectas manibus tabulas ac ſtatuas, in Italiam portandas locaret, juberet prædici conducentibus, si eas perdidiſſent, novas eos reddituros. Non tamen puto dubites, Vinici, quin magis pro republica fuerit, manere adhuc rudem Corinthiorum intellectum, quàm in tantum ea intelligi; & quin hac prudentiâ illa imprudentia decori publico fuerit convenientior.

XIV. Quum faciliùs cujuſque rei in unum contracta ſpecies, quàm diviſa temporibus, oculis animiſque inhæreat, ſtatui priorem hujus voluminis, poſterioremque partem, non inutili rerum notitiâ in arctum contractâ diſtinguere, atque huic loco inſerere, quæ quoque tempore, poſt Romam a Gallis captam, deducta ſit colonia juſſu ſenatûs: nam militarium & cauſæ & auctores & ipſarum præfulgent nomina: huic rei per idem tempus civitates propagatas, auctumque Romanum nomen communione juris, haud intempeſtivè ſubtexturi videmur. Poſt ſeptem annos, quàm Galli urbem ceperunt, *Sutrium* deducta colonia eſt, & poſt annum *Setina*, novemque interjectis annis *Nepe*; deinde, interpoſitis duobus & triginta, *Aricini* in civitatem recepti. Abhinc annos autem trecentos quinquaginta,

Digitized by Google

Sp. Poſtumio, Veturio Calvino coſſ. *Campanis* data eſt civitas, partique *Samnitium*, sine ſuffragio; & eodem anno *Cales* deducta colonia. Interjecto deinde triennio *Fundani* & *Formiani* in civitatem recepti, eo ipſo anno, quo Alexandria condita eſt; inſequentibuſque conſulibus, a Sp. Poſtumio, Philone Publilio cenſoribus *Acerranis* data civitas, & poſt triennium *Tarracinam* deducta colonia; interpoſitoque quadriennio *Luceria*; ac deinde, interjecto triennio, *Sueſſa Aurunca*, & *Saticula*, *Interamna*que poſt biennium. Decem deinde hoc munere anni vacaverunt: tunc *Sora*, atque *Alba* deductæ coloniæ, & *Carſeoli* poſt biennium. At quintùm Fabio, Decio Mure quartùm coſſ. quo anno Pyrrhus regnare cœpit, *Sinueſſam*, *Minturnaſ*que miſſi coloni, poſt quadriennium *Venusiam*; interjectoque biennio, M. Curio, & Rufino Cornelio coſſ. *Sabinis* ſine ſuffragio data civitas. Id actum ante annos ferme trecentos viginti: at *Coſam* & *Pæſtum* abhinc annos ferme trecentos, Fabio Dorſone & Claudio Caninâ coſſ. Interjecto quinquennio, Sempronio Sopho, & Appio Cæci filio coſſ. *Ariminum*, *Beneventum* coloni miſſi; & ſuffragii ferendi jus *Sabinis* datum. At initio belli primi Punici *Firmum* & *Caſtrum* colonis occupata: & poſt an-

Digitized by Google

num *Æſernia*, poſtque viginti duos annos *Æſulum* & *Alsium*; *Fregellæ*que poſt biennium; proximoque anno, Torquato Sempronioque coſſ. *Brundisium*, & poſt triennium *Spoletium*; quo anno Floralium ludorum factum eſt initium: poſtque biennium deducta *Valentia*, & ſub adventum in Italiam Annibalis, *Cremona* atque *Placentia*.

XV. Deinde, neque dum Annibal in Italia moratur, neque proximis poſt exceſſum ejus annis, vacavit Romanis colonias condere; quum eſſet in bello conquirendus potiùs miles, quàm dimittendus, & poſt bellum vires refovendæ magis, quàm ſpargendæ. Cn. autem Manlio Volſone & Fulvio Nobiliore coſſ. *Bononia* deducta colonia, abhinc annos ferme ducentos ſeptemdecim; &, poſt quadriennium, *Piſaurum* ac *Potentia*; interjectoque triennio, *Aquileia* & *Graviſca*; & poſt quadriennium *Luca*. Eodem temporum tractu, quamquam apud quoſdam ambigitur, *Puteolos Salernum*que & *Buxentum* miſſi coloni. *Auximum* autem in Picenum, abhinc annos ferme centum octoginta ſeptem, ante triennium, quàm Cassius cenſor, a Lupercali in Palatium verſus, theatrum facere inſtituit: cui in demoliendo eximia civitatis ſeveritas & conſul Scipio reſtitere: quod ego inter

clariſſima publicæ voluntatis argumenta numeraverim. Caſſio autem Longino & Sextio Calvino, qui Sallues apud Aquas, quæ ab eo Sextiæ appellantur, devicit, conſulibus, *Fabrateria* deducta eſt, abhinc annos ferme centum quinquaginta ſeptem, & poſt annum *Scylacium*, *Minervium*, *Tarentum*, *Neptunia*, *Carthago*que in Africa, prima, ut prædiximus, extra Italiam, colonia condita eſt. De *Dertona* ambigitur. *Narbo* autem *Martius* in Gallia, Porcio Marcioque coſſ. abhinc circiter annos centum quinquaginta tres, deducta colonia eſt. Poſt tres & viginti annos in Vagiennis *Eporædia*, Mario ſexies Valerioque Flacco coſſ. Neque facile memoriæ mandaverim, quæ, niſi militaris, poſt hoc tempus deducta ſit.

XVI. Quum hæc particula operis velut formam propoſiti exceſſerit, quamquam intelligo, mihi in hac tam præcipiti feſtinatione, quæ me rotæ pronive gurgitis ac vorticis modo nuſquam patitur conſiſtere, pene magis neceſſaria prætereunda, quàm ſupervacua amplectenda; nequeo tamen temperare mihi, quin rem ſæpe agitatam animo meo, neque ad liquidum ratione perductam, ſignem ſtylo. Quis enim abunde mirari poteſt, quòd eminentiſſima cujuſque profeſſionis ingenia, in eamdem formam, & in idem

arctati temporis congruens ſpatium, & quemadmodum clauſa capsâ aliove ſepto diversi generis animalia, nihilo minùs ſeparata alienis, in unum quæque corpus congregantur; ita cujuſque clari operis capacia ingenia in similitudinem & temporum & profectuum ſemetipſa ab aliis ſeparaverunt? Una, neque multorum annorum ſpatio diviſa, ætas, per divini ſpiritûs viros, Æſchylum, Sophoclem, Euripidem, illuſtravit tragœdias: una priſcam illam & veterem ſub Cratino, Ariſtophane & Eupolide comœdiam; ac novam comicam Menandrus, æqualesque ejus ætatis magis quàm operis, Philemon ac Diphilus, & invenere intra paucissimos annos, neque imitanda reliquere. Philoſophorum quoque ingenia, Socratico ore defluentia, omnium, quos paulò antè enumeravimus, quanto poſt Platonis Ariſtoteliſque mortem floruere ſpatio? Quid ante Iſocratem, quid poſt ejus auditores eorumque diſcipulos clarum in oratoribus fuit? adeo quidem arctatum anguſtiis temporum, ut nemo memoriâ dignus alter ab altero videri nequiverint.

XVII. Neque hoc in Græcis, quàm in Romanis, evenit magis. Nam, nisi aspera ac rudia repetas, & inventi laudanda nomine, in Accio circaque eum Ro-

mana tragœdia eſt : dulceſque Latini leporis facetiæ, per Cæcilium Terentiumque & Afranium, ſuppari ætate nituerunt. Hiſtoricos (ut & Livium quoque priorum ætati adſtruas) præter Catonem & quoſdam veteres & obſcuros, minùs octoginta annis circumdatum ævum tulit ; ut nec Poëtarum în antiquius citeriuſve processit ubertas. At oratio, ac vis forensis, perfectumque proſæ eloquentiæ decus, ut idem ſeparetur Cato (pace P. Crassi, Scipioniſque & Lælii, & Gracchorum, & Fannii, & Ser. Galbæ dixerim) ita univerſa ſub principe operis ſui erupit Tullio ; ut delectari ante eum paucissimis, mirari verò neminem possis, nisi aut ab illo viſum, aut qui illum viderit. Hoc idem eveniſſe Grammaticis, Plaſtis, Pictoribus, Scalptoribus, quiſquis temporum inſtiterit notis, reperiet, & eminentia cujuſque operis arctissimis temporum clauſtris circumdata. Hujus ergo, præcedentiſque ſeculi, ingeniorum similitudines congregantis & in ſtudium par, & in emolumentum, cauſas quum ſemper requiro, numquam reperio, quas eſſe veras confidam, ſed fortaſſe verisimiles, inter quas has maximè. Alit æmulatio ingenia ; & nunc invidia, nunc admiratio incitationem accendit ; naturâque, quod ſummo ſtudio petitum eſt, aſcendit in

Digitized by Google

ſummum; difficiliſque in perfecto mora eſt; naturaliterque, quod procedere non poteſt, recedit: & ut primò ad conſequendos, quos priores ducimus, accendimur, ita ubi aut præteriri, aut æquari eos poſſe deſperavimus, ſtudium cum ſpe ſeneſcit; & quod aſſequi non poteſt, ſequi desinit; &, velut occupatam relinquens materiam, quærit novam; prætéritoque eo, in quo eminere non poſſumus, aliquid in quo nitamur conquirimus; ſequiturque, ut frequens ac mobilis tranſitus maximum perfecti operis impedimentum sit.

XVIII. Transit admiratio a conditione temporum, & ad urbium. Una urbs Attica pluribus annis eloquentiâ, quàm univerſa Græcia, uberiúſque floruit; adeo ut corpora gentis illius ſeparata sint in alias civitates, ingenia verò ſolis Atheniensium muris clauſa exiſtimes. Neque ego hoc magis miratus sim, quàm neminem Argivum, Thebanum, Lacedæmonium oratorem aut dum vixit auctoritate, aut poſt mortem memoriâ dignum exiſtimatum: quæ urbes, & multæ aliæ, talium ſtudiorum fuere ſteriles, nisi Thebas unum os Pindari illuminaret; nam Alcmana Lacones falsò sibi vindicant.

LIBER

Digitized by Google

LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.

POTENTIÆ Romanorum prior Scipio viam aperuerat, luxuriæ poſterior aperuit. Quippe remoto Carthaginis metu, ſublatâque imperii æmulâ, non gradu, ſed præcipiti curſu a virtute deſcitum, ad vitia tranſcurſum; vetus diſciplina deſerta, nova inducta; in ſomnum a vigiliis, ab armis ad voluptates, a negotiis in otium converſa civitas. Tum Scipio Nasica in Capitolio porticus; tum, quas prædiximus, Metellus; tum in circo Cn. Octavius multò amœnissimam, moliti ſunt; publicamque magnificentiam ſecuta privata luxuria eſt. Triſte deinde & contumelioſum bellum in Hiſpania, duce latronum Viriatho, ſecutum eſt: quod ita variâ fortunâ geſtum eſt, ut ſæpius Romanorum gereretur adversâ. Sed interempto Viriatho, fraude magis quàm virtute Servilii Cæpionis, Numantinum gravius exarsit. Hæc urbs numquam decem millibus plura pro-

Digitized by Google

priæ juventutis armavit; ſed vel ferociâ ingenii, vel inſcitiâ noſtrorum ducum, vel fortunæ indulgentiâ, quum alios duces, tum Pompeium, magni nominis virum, ad turpissima deduxit fœdera (hic primus e Pompeiis conſul fuit) nec minùs turpia ac deteſtabilia Mancinum Hoſtilium conſulem: ſed Pompeium gratia impunitum habuit, Mancinum verecundia; quippe, non recuſando perduxit huc, ut per Feciales nudus ac poſt tergum religatis manibus dederetur hoſtibus: quem illi recipere ſe negaverunt, sicut quondam Caudini fecerunt, dicentes publicam violationem fidei non debere unius lui ſanguine.

II. Immanem deditio Mancini civitatis movit diſſensionem: quippe Tib. Gracchus, Tib. Gracchi clarissimi atque eminentissimi viri filius, P. Africani ex filia nepos, quo quæſtore & auctore id fœdus ictum erat, nunc graviter ferens aliquid a ſe factum infirmari, nunc similis vel judicii vel pœnæ metuens diſcrimen, tribunus plebis creatus, vir alioqui vitâ innocentissimus, ingenio florentissimus, proposito ſanctissimus, tantis denique adornatus virtutibus, quantas perfecta & naturâ & induſtriâ mortalis conditio recipit, P. Mucio Scævolâ, L. Calpurnio conſuli-

Digitized by Google

bus, abhinc annos centum ſexaginta duos, deſcivit a bonis; pollicituſque toti Italiæ civitatem, ſimul etiam promulgatis agrariis legibus, omnibus ſtatum concupiſcentibus, ſumma imis miſcuit; & in præruptum atque anceps periculum adduxit rempublicam, Octavioque collegæ pro bono publico ſtanti imperium abrogavit: triumviros agris dividendis coloniiſque deducendis creavit ſe, ſocerumque ſuum conſularem Appium, & Gracchum fratrem, admodum juvenem.

III. Tum P. Scipio Naſica, ejus, qui optimus vir a ſenatu judicatus erat, nepos; ejus, qui cenſor porticus in Capitolio fecerat, filius; pronepos autem Cn. Scipionis celeberrimi viri, P. Africani patrui, privatuſque & togatus, quum eſſet conſobrinus Tib. Gracchi, patriam cognationi præferens, & quidquid publicè ſalutare non eſſet, privatim alienum exiſtimans (ob eas virtutes primus omnium abſens pontifex maximus factus eſt) circumdatâ lævo brachio togæ laciniâ, ex ſuperiore parte Capitolii, ſummis gradibus inſiſtens, hortatus eſt, qui ſalvam vellent rempublicam ſe ſequerentur. Tum optimates, ſenatus, atque equeſtris ordinis pars melior & major, & intacta perniciosis conſiliis plebs, irruere in

Gracchum ſtantem in area cum catervis ſuis, & concientem pene totius Italiæ frequentiam. Is fugiens, decurrenſque clivo Capitolino, fragmine ſubſellii ictus, vitam, quàm gloriosissimè degere potuerat, immaturâ morte finivit. Hoc initium in urbe Roma civilis ſanguinis, gladiorumque impunitatis fuit. Inde jus vi obrutum, potentiorque habitus prior; discordiæque civium, antea conditionibus ſanari ſolitæ, ferro dijudicatæ; bellaque non causis inita, ſed prout eorum merces fuit. Quod haud mirum eſt: non enim ibi consiſtunt exempla, unde cœperunt, ſed quamlibet in tenuem recepta tramitem, latissimè evagandi ſibi viam faciunt; &, ubi ſemel recto deerratum eſt, in præceps pervenitur: nec quisquam ſibi putat turpe, quod alii fuit fructuoſum.

IV. Interim, dum hæc in Italia geruntur, Ariſtonicus, mortuo rege Attalo, a quo Asia populo Romano hereditate relicta erat, sicut relicta poſtea eſt a Nicomede Bithynia, mentitus regiæ ſtirpis originem, armis eam occupat. Is victus a M. Perperna, ductuſque in triumpho; ſed M'. Aquillio capite pœnas dedit, quum initio belli Craſſum Mucianum, virum juris ſcientissimum, dece-

Digitized by Google

dentem ex Asia proconſulem interemiſſet. Et P. Scipio Africanus Æmilianus, qui Carthaginem deleverat, poſt tot acceptas circa Numantiam clades, creatus iterum conſul, miſſuſque in Hiſpaniam, fortunæ virtutique, expertæ in Africa, reſpondit in Hiſpania; & intra annum ac tres menſes, quàm eò venerat, circumdatam operibus Numantiam exciſamque æquavit ſolo: nec quiſquam ullius gentis hominum ante eum clariore urbium excidio nomen ſuum perpetuæ commendavit memoriæ. Quippe, exciſâ Carthagine ac Numantiâ, ab alterius nos metu, alterius vindicavit contumeliis. Hic, eum interrogante tribuno Carbone, *quid de Tib. Gracchi cæde ſentiret?* reſpondit, *ſi is occupandæ reipublicæ animum habuiſſet, jure cæſum.* Et, quum omnis concio adclamaſſet: *Hoſtium*, inquit, *armatorum toties clamore non territus, quî poſſum veſtro moveri, quorum noverca eſt Italia?* Reverſus in Urbem, intra breve tempus, M'. Aquillio, C. Sempronio coſſ. abhinc annos centum quinquaginta, poſt duos conſulatus duoſque triumphos, & bis exciſos terrores reipublicæ, manè in lectulo repertus eſt mortuus, ita ut quædam eliſarum faucium in cervice reperirentur notæ. De tanti viri morte nulla habita eſt quæſtio; ejuſque

Digitized by Google

corpus velato capite elatum eſt, cujus operâ ſuper totum terrarum orbem Roma extulerat caput. Seu fatalem, ut plures, ſeu conflatam insidiis, ut aliqui prodidere memoriæ, mortem obiit; vitam certè dignissimam egit, quæ nullius ad id temporis præterquam avito fulgore vinceretur. Decessit anno ferme quinquagesimo ſexto: de quo si quis ambiget, recurrat ad priorem conſulatum ejus, in quem creatus eſt anno trigesimo ſexto: ita dubitare desinet.

V. Ante tempus excifæ Numantiæ, præclara in Hiſpania militia A. Bruti fuit: qui, penetratis omnibus Hiſpaniæ gentibus, ingenti vi hominum, urbiumque potitus numero, aditis quæ vix audita erant, Gallæci cognomen meruit. Et ante eum paucis annis tam ſeverum illius Q. Macedonici in his gentibus imperium fuit, ut, quum urbem Contrebiam nomine in Hiſpania oppugnaret, pulſas præcipiti loco quinque cohortes legionarias eódem protinus ſubire juberet, facientibuſque omnibus in procinctu teſtamenta, velut ad certam mortem eundum foret, non deterritus propoſito, perſeverantia ducis, quem moriturum miſerat militem, victorem recepit. Tantum effecit mixtus timori pudor, ſpeſque deſperatione quæsita. Hic

Digitized by Google

virtute ac ſeveritate facti ; at Fabius Æmilianus, Paulli exemplo, diſciplinæ in Hiſpania fuit clarissimus.

VI. Decem deinde interpoſitis annis, qui Tib. Gracchum, idem Caium fratrem ejus occupavit furor, tam virtutibus ejus omnibus, quàm huic errori similem, ingenio etiam eloquentiâque longè præſtantiorem. Qui, quum ſummâ quiete animi civitatis princeps eſſe poſſet, vel vindicandæ fraternæ mortis gratiâ, vel præmuniendæ regalis potentiæ, ejuſdem exempli tribunatum ingreſſus, longè majora & acriora repetens, dabat civitatem omnibus Italicis : extendebat eam pene uſque Alpes ; dividebat agros ; vetabat quemquam civem plus quingentis jugeribus habere, quod aliquando lege Liciniâ cautum erat ; nova conſtituebat portoria ; novis coloniis replebat provincias ; judicia a ſenatu transferebat ad equites ; frumentum plebi dare inſtituerat ; nihil immotum, nihil tranquillum, nihil quietum denique in eodem ſtatu relinquebat ; quin alterum etiam continuavit tribunatum. Hunc L. Opimius conſul, qui prætor Fregellas exciderat, perſecutus armis, unáque Fulvium Flaccum conſularem ac triumphalem virum, æquè prava cupientem, quem C. Gracchus in locum Tiberii fratris

Digitized by Google

triumvirum nominaverat, eumque ſocium regalis aſſumpſerat potentiæ, morte afficit. Id unum nefariè ab Opimio proditum, quòd capitis, non dicam Gracchi, ſed civis Romani pretium ſe daturum, idque auro repenſurum propoſuit. Flaccus in Aventino, armatos ad pugnam ciens, cum filio majore jugulatus eſt. Gracchus profugiens, quum jam comprehenderetur ab iis, quos Opimius miſerat, cervicem Euporo ſervo præbuit; qui non ſegniùs ſe ipſe interemit, quàm domino ſuccurrerat. Quo die ſingularis Pomponii, equitis Romani, in Gracchum fides fuit: qui more Coclitis, ſuſtentatis in ponte hoſtibus ejus, gladio ſe transfixit. Ut Tiberii Gracchi antea corpus, ita Caii, mirâ crudelitate victorum, in Tiberim dejectum eſt.

VII. Hunc Tib. Gracchi liberi, P. Scipionis Africani nepotes, vivâ adhuc matre Corneliâ Africani filiâ, viri optimis ingeniis malè uſi, vitæ mortiſque habuere exitum: qui ſi civilem dignitatis concupiſſent modum, quidquid tumultuando adipiſci geſtierunt, quietis obtuliſſet reſpublica. Huic atrocitati adjectum ſcelus unicum: quippe juvenis, ſpecie excellens, necdum duodevicesimum tranſgreſſus annum, immuniſque delictorum paternorum, Fulvii Flacci filius, quem pater legatum de con-

ditionibus miſerat, ab Opimio interemptus eſt. Quem quum aruſpex Tuſcus amicus flentem in vincula duci vidiſſet: Quin tu hoc potiùs, inquit, facis? protinuſque illiſo capite in poſtem lapideum januæ carceris, effuſoque cerebro, exſpiravit. Crudeleſque mox quæſtiones in amicos clienteſque Gracchorum habitæ ſunt: ſed Opimium, virum alioqui ſanctum & gravem, damnatum poſtea judicio publico, memoria ipsius ſævitiæ, nulla civilis perſecuta eſt miſericordia. Eadem Rutilium Popilliumque, qui conſules aſperrimè in Tib. Gracchi amicos ſævierant, poſtea judiciorum publicorum meritò oppressit invidia. Rei tantæ parum ad notitiam pertinens interponetur. Hic eſt Opimius, a quo conſule celeberrimum Opimiani vini nomen; quod jam nullum eſſe, ſpatio annorum colligi poteſt; quum ab eo sint ad te, Marce Vinici, conſulem, anni centum quinquaginta unus. Factum Opimii, quòd inimicitiarum quæſita erat ultio, minor ſecuta auctoritas; & viſa ultio, privato odio magis, quàm publicæ vindictæ data.

VIII. Subinde Porcio Marcioque coſſ. deducta colonia, *Narbo Martius*. Mandetur deinde memoriæ ſeveritas judiciorum: quippe C. Cato conſularis, M. Catonis

Digitized by Google

nepos, Africani ſororis filius, repetundarum ex Macedonia damnatus eſt, quum lis ejus quater millibus æſtimaretur, adeo illi viri magis voluntatem peccandi intuebantur, quàm modum; factaque ad conſilium dirigebant, & quid, non in quantum admiſſum foret, æſtimabant. Circa eadem tempora M. & C. Metelli fratres uno die triumphaverunt. Non minùs clarum exemplum, & adhuc unicum Fulvii Flacci, ejus, qui Capuam ceperat, filiorum, ſed alterius in adoptionem dati, in collegio conſulum fuit; adoptivus in Acidini Manlii familiam datus: nam cenſura Metellorum, patruelium non germanorum fratrum fuit; quod ſolis contigerat Scipionibus. Tum Cimbri & Teutoni tranſcendêre Rhenum, multis mox noſtris ſuiſque cladibus nobiles. Per eadem tempora clarus ejus Minucii, qui porticus, quæ hodieque celebres ſunt, molitus eſt, e Scordiſcis triumphus fuit.

IX. Eodem tractu temporum nituerunt oratores Scipio Æmilianus, Læliuſque, Ser. Galba, duo Gracchi, C. Fannius, Carbo Papirius. Nec prætereundus Metellus Numidicus, & Scaurus, & ante omnes L. Craſſus, & M. Antonius. Quorum ætati ingeniiſque ſucceſſere C. Cæſar Strabo, P. Sulpicius: nam Q. Mucius juris

Digitized by Google

ſcientiâ, quàm propriæ eloquentiæ nomine, celebrior fuit. Clara etiam per idem ævi ſpatium fuere ingenia, in Togatis Afranii, in Tragœdiis Pacuvii atque Accii, uſque in Græcorum ingeniorum comparationem evecti, magnumque inter hos ipſos facientis operi ſuo locum; adeo quidem, ut in illis limæ, in hoc pene plus videatur fuiſſe ſanguinis. Celebre & Lucilii nomen fuit, qui ſub P. Africano, Numantino bello eques militaverat: quo quidem tempore juvenis adhuc Jugurtha, ac Marius, ſub eodem Africano militantes, in iiſdem caſtris didicere, quæ poſtea in contrariis facerent. Hiſtoriarum auctor jam tum Siſenna erat juvenis, ſed opus belli civilis Sullani poſt aliquot annos ab eo ſeniore editum eſt. Vetuſtior Siſennâ fuit Cœlius, æqualis Siſennæ Rutilius, Claudiuſque Quadrigarius, & Valerius Antias. Sanè non ignoremus, eâdem ætate fuiſſe Pomponium, ſensibus celebrem, verbis rudem, & novitate inventi a ſe operis commendabilem.

X. Perſequamur notam ſeveritatem cenſorum, Cassii Longini, Cæpioniſque, qui abhinc annos centum quinquaginta ſeptem, Lepidum Æmilium augurem, quòd ſex millibus ædes conduxiſſet, adeſſe juſſerunt. At nunc, si quis tanti habitet, vix

Digitized by Google

ut ſenator agnoſcitur : adeo maturè a rectis in vitia, a vitiis in prava, a pravis in præcipitia pervenitur. Eodem tractu temporum & Domitii ex Arvernis, & Fabii ex Allobrogibus victoria fuit nobilis. Fabio, Paulli nepoti, ex victoria cognomen Allobrogico inditum. Notetur Domitiæ familiæ peculiaris quædam, & ut clarissima, ita arctata numero felicitas. Quatuor ante hunc, nobilissimæ ſimplicitatis juvenem, Cn. Domitium, fuere ſingulis omnino parentibus geniti, ſed omnes ad conſulatum, ſacerdotiaque, ad triumphi autem pene omnes pervenerunt insignia.

XI. Bellum deinde Jugurthinum geſtum eſt per Q. Metellum, nulli ſecundum ſeculi ſui. Hujus legatus fuit C. Marius, quem prædiximus, natus equeſtri loco, hirtus atque horridus, vitâque ſanctus, quantum bello optimus, tantum pace peſſimus, immodicus gloriæ, inſatiabilis, impotens, ſemperque inquietus : hic per publicanos, alioſque in Africa negotiantes, criminatus Metelli lentitudinem, trahentis jam in tertium annum bellum, & naturalem nobilitatis ſuperbiam, morandique in imperiis cupiditatem, effecit, ut, quum commeatu petito Romam veniſſet, conſul crearetur, bellique pene patrati a Metello, qui bis Jugurtham acie fuderat, ſumma

Digitized by Google

committeretur ſibi. Metelli tamen & triumphus fuit clariſſimus, & meritum; virtutique cognomen Numidici inditum. Ut paulò antè Domitiæ familiæ, ita Cæciliæ notanda claritudo eſt: quippe intra duodecim ferme annos hujus temporis conſules fuere Metelli, aut cenſores, aut triumpharunt ampliùs duodecim; ut appareat, quemadmodum urbium imperiorumque, ita gentium nunc florere fortunam, nunc ſeneſcere, nunc interire.

XII. At C. Marius L. Sullam, jam tunc, ut præcaventibus fatis, copulatum ſibi Quæſtorem habuit, & per eum miſſum ad regem Bocchum, Jugurthâ rege, abhinc annos ferme centum triginta octo, potitus eſt: deſignatuſque iterum conſul, in Urbem reverſus, ſecundi conſulatûs initio Calend. Jan. eum in triumpho duxit. Effuſa, ut prædiximus, immanis vis Germanarum gentium, quibus nomen Cimbris, ac Teutonis erat, quum Cæpionem Manliumque coſſ. & antè Carbonem Silanumque fudiſſent fugâſſentque in Galliis, & exuiſſent exercitu; Scaurumque & Aurelium coſſ. & alios celeberrimi nominis viros trucidâſſent; populus Romanus non alium repellendis tantis hoſtibus magis idoneum imperatorem, quàm Marium, eſt ratus. Tum multiplicati conſulatus ejus.

Digitized by Google

Tertius in apparatu belli conſumptus, quo anno Cn. Domitius tribunus plebis legem tulit, ut ſacerdotes, quos antea collegæ ſufficiebant, populus crearet. Quarto, trans Alpes circa Aquas Sextias cum Teutonis conflixit; ampliùs centum quinquaginta millibus hoſtium priore ac poſtero die ab eo trucidatis, genſque exciſa Teutonum. Quinto, circa Alpes in campis, quibus nomen erat Raudiis, ipſe conſul, & proconſul Q. Lutatius Catulus fortunatiſſimo decertavere prœlio; cæſa, aut capta ampliùs centum millia hominum. Hâc victoriâ videtur meruiſſe Marius, ne ejus nati rempublicam pœniteret, ac bona malis repenſâſſe. Sextus conſulatus veluti præmium ei meritorum datus. Non tamen hujus conſulatûs fraudetur gloriâ; quo Servilii Glauciæ, Saturninique Apuleii furorem, continuatis honoribus rempublicam lacerantium, & gladiis quoque & cæde comitia diſcutientium, conſul armis compeſcuit, homineſque exitiabiles in Hoſtilia curia morte multavit.

XIII. Deinde interjectis paucis annis, tribunatum iniit M. Livius Druſus, vir nobiliſſimus, eloquentiſſimus, ſanctiſſimus, meliore in omnia ingenio animoque, quàm fortunâ uſus. Qui quum ſenàtui priſcum reſtituere cuperet decus, & judicia

ab equitibus ad eum transferre ordinem [quippe eam poteſtatem nacti equites Gracchanis legibus, quum in multos clarissimos atque innocentissimos viros ſæviſſent, tum Publium Rutilium, virum non ſeculi ſui, ſed omnis ævi optimum, interrogatum lege repetundarum, maximo cum gemitu civitatis, damnaverant] in iis ipsis, quæ pro ſenatu moliebatur, ſenatum habuit adverſarium, non intelligentem, si qua de plebis commodis ab eo agerentur, veluti ineſcandæ illiciendæque multitudinis causâ fieri, ut minoribus perceptis majora permitteret. Denique ea fortuna Drusi fuit, ut malefacta collegarum, quàm ejus optimè ab ipſo cogitata, ſenatus probaret magis; & honorem, qui ab eo deferebatur, ſperneret; injurias, quæ ab aliis intendebantur, æquo animo reciperet; & hujus ſummæ gloriæ invideret, illorum modicam ferret.

XIV. Tum converſus Drusi animus, quando bene cœpta malè cedebant, ad dandam civitatem Italiæ. Quod quum moliens revertiſſet e foro, immensâ illâ & incognitâ, quæ eum ſemper comitabatur, cinctus multitudine, in atrio domûs ſuæ cultello percuſſus, qui affixus lateri ejus relictus eſt, intra paucas horas decessit. Sed quum ultimum redderet ſpiritum, in-

Digitized by Google

tuens circumſtantium mœrentiumque frequentiam, effudit vocem convenientiſſimam conſcientiæ ſuæ: *Ecquando*, inquit, *propinqui amicique, ſimilem mei civem habebit reſpublica?* Hunc finem clariſſimus juvenis vitæ habuit; cujus morum minimè omittatur argumentum. Quum ædificaret domum in Palatio in eo loco, ubi eſt, quæ quondam Ciceronis, mox Cenſorini fuit, nunc Statilii Siſennæ eſt, promitteretque ei architectus, ita ſe eam ædificaturum, ut libera a conſpectu, immunis ab omnibus arbitris eſſet, neque quiſquam in eam deſpicere poſſet: *Tu verò*, inquit, *ſi quid in te artis eſt, ita compone domum meam, ut, quidquid agam, ab omnibus perſpici poſſit.*

XV. In legibus Gracchi inter perniciosiſſima numeraverim, quòd extra Italiam colonias poſuit. Id majores [quum viderent tantò potentiorem Tyro Carthaginem, Maſſiliam Phocæâ, Syracuſas Corintho, Cyzicum ac Byzantium Mileto genitali ſolo] diligenter vitaverant, ut cives Romanos ad cenſendum ex provinciis in Italiam revocaverint. Prima autem extra Italiam colonia Carthago condita eſt. Mors Drusi jam pridem tumeſcens bellum excitavit Italicum: quippe L. Cæſare, P. Rutilio coſſ. abhinc annos centum viginti,

Digitized by Google

univerſa Italia, quum id malum ab Aſculanis ortum eſſet [quippe Servium prætorem Fonteiumque legatum occiderant] ac deinde a Marsis exceptum, in omnes penetraſſet regiones, arma adversùs Romanos cepit; quorum ut fortuna atrox, ita cauſa fuit juſtissima; petebant enim eam civitatem, cujus imperium armis tuebantur: per omnes annos atque omnia bella, duplici numero ſe militum equitumque fungi, neque in ejus civitatis jus recipi, quæ per eos in idipſum perveniſſet faſtigium, per quod homines ejuſdem & gentis & ſanguinis, ut externos alienoſque, faſtidire poſſet. Id bellum ampliùs trecenta millia juventutis Italicæ abſtulit. Clariſsimi autem imperatores fuerunt Romani eo bello, Cn. Pompeius, Cn. Pompeii Magni pater, C. Marius, de quo prædiximus, L. Sulla, anno antè præturâ functus, Q. Metellus, Numidici filius, qui meritum cognomen Pii conſecutus erat. Quippe expulſum civitate a L. Saturnino tribuno plebis, quòd ſolus in leges ejus jurare noluerat, pietate ſuâ, auctoritate ſenatûs, conſenſu reipublicæ, reſtituit patrem. Nec triumphis honoribuſque, quàm aut causâ exsilii, aut exsilio, aut reditu clarior fuit Numidicus.

XVI. Italicorum autem fuerunt celeberrimi duces, Silo Poppædius, Herius

Aſinius, Inſteius Cato, C. Pontidius; Teleſinus Pontius, Marius Egnatius, Papius Mutilus. Neque ego verecundiâ domeſtici ſanguinis gloriæ quidquam, dum verum refero, ſubtraham: quippe multum Minatii Magii, atavi mei Aſculanenſis, tribuendum eſt memoriæ; qui nepos Decii Magii, Campânorum principis, celeberrimi & fidelisſimi viri, tantam hoc bello Romanis fidem præſtitit, ut cum legione, quam ipſe in Hirpinis conſcripſerat, Herculaneum ſimul cum T. Didio caperet, Pompeios cum L. Sulla oppugnaret, Coſamque occuparet; cujus de virtutibus quum alii, tum maximè dilucidéque Q. Hortenſius in Annalibus ſuis retulit. Cujus pietati plenam populus Romanus gratiam retulit, ipſum viritim civitate donando, duos filios ejus creando prætores, quum ſeni adhuc crearentur. Tam varia atque atrox fortuna Italici belli fuit, ut per biennium continuum duo Romani conſules, Rutilius ac deinde Cato Porcius ab hoſtibus occiderentur; exercitus Populi Romani multis in locis funderentur, utque ad ſaga iretur, diuque in eo habitu maneretur. Caput imperii ſui Corfinium legerant, quod appellarent Italicum. Paulatim deinde recipiendo in civitatem, qui arma aut non ceperant, aut depoſuerant

Digitized by Google

maturiùs, vires refectæ ſunt; Pompeio Sullâque & Mario fluentem procumbentemque rempublicam reſtituentibus.

XVII. Finito ex maxima parte, nisi quæ Nolani belli manebant reliquiæ, Italico bello [quo quidem Romani victis afflictiſque ipsi exarmati, quàm integris universis civitatem dare maluerunt] conſulatum inierunt Q. Pompeius & L. Cornelius Sulla, vir qui neque ad finem victoriæ ſatis laudari, neque poſt victoriam abundè vituperari poteſt. Hic natus familiâ nobili, ſextus a Cornelio Rufino, qui bello Pyrrhi inter celeberrimos fuerat duces, quum familiæ ejus claritudo intermiſſa eſſet, diu ita ſe geſſit, ut nullam petendi conſulatum cogitationem habere videretur: deinde poſt præturam illuſtratus bello Italico, & antè in Gallia legatione ſub Mario, quâ eminentissimos duces hoſtium fuderat, ex ſucceſſu animum ſumpsit; petenſque conſulatum, pene omnium civium ſuffragiis factus eſt; ſed eum honorem undequinquagesimo ætatis ſuæ anno aſſecutus eſt.

XVIII. Per ea tempora Mithridates Ponticus rex, vir neque silendus neque dicendus sine cura, bello acerrimus, virtute eximius, aliquando fortunâ, ſemper animo maximus, consiliis dux, miles ma-

Digitized by Google

nu, odio in Romanos Annibal, occupatâ Aſiâ, necatiſque in ea omnibus civibus Romanis, quos quidem eâdem die atque horâ, redditis civitatibus litteris, ingenti cum pollicitatione præmiorum interimi juſſerat [quo tempore neque fortitudine adversùs Mithridatem, neque fide in Romanos quiſquam Rhodiis par fuit. Horum fidem Mitylenæorum perfidia illuminavit, qui M. Aquillium alioſque Mithridati vinctos tradiderunt; quibus libertas, in unius Theophanis gratiam, poſtea a Pompeio reſtituta eſt] quum terribilis Italiæ quoque videretur imminere, ſorte obvenit Sullæ Aſia provincia. Is egreſſus urbe, quum circa Nolam moraretur [quippe ea urbs pertinaciſſimè arma retinebat, exercituque Romano obſidebatur, velut pœniteret ejus fidei, quam omnium ſanctiſſimam bello præſtiterat Punico] P. Sulpicius tribunus plebis diſertus, acer, opibus, gratiâ, amicitiis, vigore ingenii atque animi celeberrimus, quum antea rectiſſimâ voluntate apud populum maximam quæſiſſet dignitatem, quaſi pigeret eum virtutum ſuarum, & bene conſulta ei malè cederent, ſubitò pravus & præceps, C. Mario, poſt ſeptuageſimum annum omnia imperia & omnes provincias concupiſcenti addixit, legemque ad populum tulit, quâ

Digitized by Google

Sullæ imperium abrogaretur, C. Mario bellum decerneretur Mithridaticum, aliaſque leges pernicioſas & exitiabiles, neque tolerandas liberæ civitati tulit: quin etiam Q. Pompeii conſulis filium, eumdemque Sullæ generum, per emiſſarios factionis ſuæ interfecit.

XIX. Tum Sulla contracto exercitu ad Urbem rediit, eamque armis occupavit; duodecim auctores novarum pessimarumque rerum, inter quos Marium cum filio & P. Sulpicio, Urbe exturbavit, ac lege latâ exſules fecit. Sulpicium etiam aſſecuti equites, in Laurentinis paludibus jugulavere; caputque ejus erectum & oſtentatum pro roſtris, velut omen imminentis proſcriptionis fuit. Marius poſt ſextum conſulatum annoque ſeptuagesimo, nudus ac limo obrutus, oculis tantummodo ac naribus eminentibus, extractus arundineto, circa paludem Maricæ, in quam ſe, fugiens conſectantes Sullæ equites, abdiderat, injecto in collum loro, in carcerem Minturnensium juſſu Duumviri perductus eſt. Ad quem interficiendum miſſus cum gladio ſervus publicus, natione Germanus, qui fortè ab imperatore eo, bello Cimbrico, captus erat, ut agnovit Marium, magno ejulatu expromenti indignationem casûs tanti viri, abjecto gladio profugit

è carcere. Tum cives, ab hoſte, miſereri paulò antè principis viri docti, inſtructum eum viatico collatâque veſte, in navem impoſuerunt. At ille, aſſecutus circa Ænariam filium, curſum in Africam direxit; inopemque vitam in tugurio ruinarum Carthaginienſium toleravit: quum Marius aſpiciens Carthaginem, illa intuens Marium, alter alteri poſſent eſſe ſolatio.

XX. Hoc primùm anno, ſanguine conſulis Romani militis imbutæ manus ſunt: quippe Pompeius collega Sullæ, ab exercitu Cn. Pompeii proconſulis, ſeditione, ſed quam dux creaverat, interfectus eſt. Non erat Mario Sulpicioque Cinna temperatior: itaque quum ita civitas Italiæ data eſſet, ut in octo tribus contribuerentur novi cives, ne potentia eorum & multitudo veterum civium dignitatem frangeret, pluſque poſſent recepti in beneficium, quàm auctores beneficii; Cinna in omnibus tribubus eos ſe diſtributurum pollicitus eſt. Quo nomine ingentem totius Italiæ frequentiam in Urbem acciverat: e qua pulſus collegæ optimatiumque viribus, quum in Campaniam tenderet, ex auctoritate ſenatûs conſulatus ei abrogatus eſt; ſuffectuſque in ejus locum L. Cornelius Merula flamen Dialis. Hæc injuria homine, quàm exemplo dignior fuit. Tum

Digitized by Google

Cinna, corruptis primò centurionibus ac tribunis, mox etiam ſpe largitionis militibus, ab eo exercitu, qui circa Nolam erat, receptus eſt. Is, quum univerſus in verba ejus juraſſet, retinens insignia conſulatûs, patriæ bellum intulit, fretus ingenti numero novorum civium, e quorum delectu trecentas ampliùs cohortes conſcripſerat, ac triginta legionum inſtar impleverat. Opus erat partibus, auctoritate, gratiâ; cujus augendæ C. Marium cum filio de exsilio revocavit, quique cum iis pulsi erant.

XXI. Dum bellum autem infert patriæ Cinna, Cn. Pompeius Magni pater [cujus præclarâ operâ bello Marsico præcipuè circa Picenum agrum, ut præſcripsimus, uſa erat reſpublica, quique Aſculum ceperat, circa quam urbem, quum in multis aliis regionibus exercitus diſpersi forent, quinque & ſeptuaginta millia civium Romanorum, ampliùs ſexaginta millia Italicorum unâ die conflixerant] fruſtratus ſpe continuandi conſulatûs, ita ſe dubium mediumque partibus præſtitit, ut omnia ex proprio uſu ageret, temporibuſque insidiari videretur, & huc atque illuc, unde ſpes major affuiſſet potentiæ, ſe exercitumque deflecteret: ſed ad ultimum magno atrocique prœlio cum Cinna conflixit. Cu-

Digitized by Google

jus commiſsi patratique ſub ipſis mœnibus oculiſque urbis Romanæ, pugnantibus ſpectantibuſque quàm fuerit eventus exitiabilis, vix verbis exprimi poteſt. Poſt hoc, quum utrumque exercitum, velut parum bello exhauſtum, laceraret peſtilentia, Cn. Pompeius deceſsit: cujus interitûs voluptas, amiſſorum aut gladio aut morbo civium pene damno repenſata eſt; populuſque Romanus, quam vivo iracundiam debuerat, in corpus mortui contulit. Seu duæ ſeu tres Pompeiorum fuere familiæ, primus ejus nominis, ante annos ferè centum ſexaginta octo, Q. Pompeius cum Cn. Servilio conſul fuit. Cinna & Marius, haud incruentis utrimque certaminibus editis, Urbem occupaverunt; ſed prior ingreſſus Cinna, de recipiendo Mario legem tulit.

XXII. Mox C. Marius peſtifero civibus ſuis reditu intravit mœnia. Nihil illâ victoriâ fuiſſet crudelius, niſi mox Sullana eſſet ſecuta: neque licentiâ in mediocres ſævitum, ſed excelsiſsimi quoque atque eminentiſsimi civitatis viri variis ſuppliciorum generibus affecti. In iis conſul Octavius, vir leniſsimi animi, juſſu Cinnæ interfectus eſt. Merula autem, qui ſe ſub adventum Cinnæ conſulatu abdicaverat, inciſis venis ſuperfuſoque altaribus ſanguine, quos

quos ſæpe pro ſalute reipublicæ flamen Dialis precatus erat Deos, eos in exſecrationem Cinnæ partiumque ejus tum precatus; optimè de republica meritum ſpiritum reddidit. M. Antonius, princeps civitatis atque eloquentiæ, gladiis militum, quos ipſos facundiâ ſuâ moratus erat, juſſu Marii Cinnæque confoſſus eſt. Q. Lutatius Catulus, & aliarum virtutum, & belli Cimbrici gloriâ, quæ illi cum Mario communis fuerat, celeberrimus, quum ad mortem conquireretur, concluſit ſe loco nuper calce arenâque perpolito, illatoque igni qui vim odoris excitaret, ſimul exitiali hauſto ſpiritu, ſimul incluſo ſuo, mortem magis voto quàm arbitrio inimicorum obiit. Omnia erant præcipitia in republica, nec tamen adhuc quiſquam inveniebatur, qui bona civis Romani aut donare auderet, aut petere ſuſtineret. Poſtea id quoque acceſſit, ut ſævitiæ cauſam avaritia præberet, & modus culpæ ex pecuniæ modo conſtitueretur; & qui fuiſſet locuples, fieret nocens, ſui quiſque periculi merces foret; nec quidquam videretur turpe, quod eſſet quæſtuoſum.

XXIII. Secundum deinde conſulatum Cinna, & ſeptimum Marius in priorum dedecus iniit: cujus initio morbo oppreſſus deceſſit, vir in bello hoſtibus, in otio

Digitized by Google

civibus infeſtissimus, quietiſque impatientissimus. In hujus locum ſuffectus Valerius Flaccus turpissimæ legis auctor, quâ creditoribus quadrantem ſolvi juſſerat: cujus facti merita eum pœna intra biennium conſecuta eſt. Dominante in Italia Cinnâ, major pars nobilitatis ad Sullam in Achaiam, ac deinde pòſt in Asiam perfugit. Sulla interim cum Mithridatis præfectis, circa Athenas Bœotiamque & Macedoniam ita dimicavit, ut & Athenas reciperet, & plurimo circa multiplices Piræei portus munitiones labore expleto, ampliùs ducenta millia hoſtium interficeret, nec minùs multa caperet. Si quis hoc rebellandi tempus, quo Athenæ oppugnatæ a Sulla ſunt, imputat Atheniensibus, nimirum veri vetuſtatiſque ignarus eſt: adeo enim certa Atheniensium in Romanos fides fuit, ut ſemper & in omni re quidquid sincerâ fide gereretur, id Romani Atticâ fieri prædicarent. Ceterùm tum oppressi Mithridatis armis homines miſerrimæ conditionis, quum ab inimicis tenerentur, oppugnabantur ab amicis; & animos extra mœnia, corpora necessitati ſervientes intra muros habebant. Tranſgreſſus deinde in Asiam Sulla, parentem ante omnia, ſupplicemque Mithridaten invenit; quem multatum pecuniâ ac parte na-

Digitized by Google

vium, Aſiâ omnibuſque aliis provinciis, quas armis occupaverat, decedere coëgit, captivos recepit, in perfugas noxioſque animadvertit, paternis, id eſt, Ponticis finibus contentum eſſe juſſit.

XXIV. C. Flavius Fimbria, qui præfectus equitum ante adventum Sullæ, Valerium Flaccum conſularem virum interfecerat, exercituque occupato imperator appellatus, fortè Mithridaten pepulerat prœlio, ſub adventum Sullæ ſe ipſe interemit, adoleſcens, quæ peſſimè auſus erat, fortiter exſecutus. Eodem anno P. Lænas tribunus plebis Sex. Lucilium, qui priore anno tribunus plebis fuerat, ſaxo Tarpeio dejecit; & quum collegæ ejus, quibus diem dixerat, metu ad Sullam profugiſſent, aquâ ignique iis interdixit. Tum Sulla, compoſitis tranſmarinis rebus, quum ad eum, primum omnium Romanorum, legati Parthorum veniſſent, & in iis quidam Magi ex notis corporis reſpondiſſent, cœleſtem ejus vitam & memoriam futuram, revectus in Italiam, haud plura quàm triginta armatorum millia adversùm ducenta millia ampliùs hoſtium expoſuit Brundisii. Vix quidquam in Sullæ operibus clarius dixerim, quàm quòd, quum per triennium Cinnanæ Marianæque partes Italiam obsiderent, neque illaturum ſe bellum iis

diſſimulavit ; nec, quod erat in manibus, omiſit, exiſtimavitque antè frangendum hoſtem, quàm ulciſcendum civem ; repulſoque externo metu, ubi quod alienum eſſet viciſſet, ſuperaret quod erat domeſticum. Ante adventum L. Sullæ, Cinna ſeditione ortâ ab exercitu interemptus eſt ; vir dignior, qui arbitrio victorum moreretur, quàm iracundiâ militum : de quo verè dici poteſt, auſum eum, quæ nemo auderet bonus, perfeciſſe, quæ a nullo niſi fortiſſimo perfici poſſent ; & fuiſſe eum in conſultando temerarium, in exſequendo virum. Carbo, nullo ſuffecto collegâ, ſolus toto anno conſul fuit.

XXV. Putares, Sullam veniſſe in Italiam, non belli vindicem, ſed pacis auctorem : tanta cum quiete exercitum per Calabriam Apuliamque, cum ſingulari cura frugum, agrorum, hominum, urbium, perduxit in Campaniam, tentavitque juſtis legibus & æquis conditionibus bellum componere : ſed iis, quibus & peſſima & immodica cupiditas erat, non poterat pax placere. Creſcebat interim in dies Sullæ exercitus, confluentibus ad eum optimo quoque & ſaniſſimo. Felici deinde circa Capuam eventu Scipionem Norbanumque conſules ſuperat : quorum Norbanus acie victus ; Scipio ab exercitu ſuo

Digitized by Google

deſertus ac proditus, inviolatus a Sulla dimiſſus eſt. Adeo enim Sulla diſſimilis fuit bellator ac victor, ut dum vincit juſtiſſimo lenior, poſt victoriam audito fuerit crudelior: nam & conſulem, ut prædiximus, exarmatum, Q. Sertorium, proh quanti mox belli facem! & multos alios, potitus eorum, dimiſit incolumes: credo, ut in eodem homine duplicis ac diverſiſſimi animi conſpiceretur exemplum. Poſt victoriam, quâ deſcendens montem Tifata cum C. Norbano concurrerat Sulla, grates Dianæ, cujus numini regio illa ſacrata eſt, ſolvit; aquas ſalubritate medendiſque corporibus nobiles, agroſque omnes addixit Deæ. Hujus gratæ religionis memoriam & inſcriptio templi affixa poſti hodieque, & tabula teſtatur ærea intra ædem.

XXVI. Inde conſules Carbo tertiùm, & C. Marius, ſepties Conſulis filius, annos natus viginti ſex, vir animi magis quàm ævi paterni, multa fortiterque molitus, neque uſquam inferior nomine conſulis, apud Sacriportum pulſus a Sulla acie, Præneſte, quod antè naturâ munitum præſidiis firmaverat, ſe exercitumque contulit. Ne quid umquam malis publicis deeſſet, in qua civitate ſemper virtutibus certatum erat, certabatur ſceleribus; optimuſque

Digitized by Google

ſibi videbatur, qui fuerat peſſimus. Quippe dum ad Sacriportum dimicatur, Damaſippus prætor Domitium, Scævolam etiam Pontificem maximum, & divini humanique juris auctorem celeberrimum, & C. Carbonem prætorium, conſulis fratrem, & Antiſtium ædilitium, velut faventes Sullæ partibus, in curia Hoſtilia trucidavit. Non perdat nobiliſſimi facti gloriam Calpurnia, Beſtiæ filia, uxor Antiſtii, quæ jugulato, ut prædiximus, viro, gladio ſeipſam transfixit. Quantum hujus gloriæ famæque acceſſit! nunc virtute eminet, patriâ latet.

XXVII. At Pontius Teleſinus dux Samnitium, vir domi bellique fortiſſimus, penituſque Romano nomini infeſtiſſimus, contractis circiter quadraginta millibus fortiſſimæ pertinaciſſimæque in retinendis armis juventutis, Carbone ac Mario conſulibus, abhinc annos centum undecim, Calendis Novembribus, ita ad portam Collinam cum Sulla dimicavit, ut ad ſummum diſcrimen & eum & rempublicam perduceret: quæ non majus periculum adiit, Annibalis intra tertium milliarium caſtra conſpicata, quàm eo die, quo circumvolans ordines exercitûs ſui Teleſinus, dictitanſque adeſſe Romanis ultimum diem, vociferabatur eruendam delendamque Ur-

Digitized by Google

bem ; adjiciens , numquam defuturos raptores Italicæ libertatis lupos , nisi ſylva , in quam refugere ſolerent , eſſet exciſa. Poſt primam demum horam noctis & Romana acies reſpiravit , & hoſtium ceſsit. Teleſinus poſterâ die ſemianimis repertus eſt , victoris magis quàm morientis vultum præferens ; cujus abſciſſum caput ferri geſtarique circa Præneſte Sulla jussit. Tum demum deſperatis rebus ſuis C. Marius adoleſcens per cuniculos , qui miro opere fabricati in diverſas agrorum partes ferunt , conatus erumpere , quum foramine e terra emersiſſet , a diſpoſitis in idipſum interemptus eſt. Sunt , qui ſuâ manu , ſunt qui concurrentem mutuis ictibus cum minore fratre Teleſino , unà obſeſſo & erumpente , occubuiſſe prodiderint. Utcumque cecidit , hodieque tantâ patris imagine non obſcuratur ejus memoria;de quo juvene quid exiſtimaverit Sulla in promptu eſt : occiſo enim demum eo , felicis nomen aſſumpsit , quod quidem uſurpaſſet juſtissimè , si eumdem & vincendi & vivendi finem habuiſſet. Oppugnationi autem Præneſtis ac Marii præfuerat Ofella Lucretius , qui quum antè Marianarum fuiſſet partium , prætor ad Sullam transfugerat. Felicitatem diei , quo Samnitium Teleſinique pulſus eſt exercitus , Sulla perpetuâ ludorum Circenſium

Digitized by Google

honoravit memoriâ, quibus ſine nomine Sullanæ victoriæ celebrantur.

XXVIII. Paulò antè quàm Sulla ad Sacriportum dimicaret, magnificis prœliis partium ejus viri hoſtium exercitum fuderant; duo Servilii apud Clusium, Metellus pius apud Faventiam, M. Lucullus circa Fidentiam. Videbantur finita belli civilis mala, quum Sullæ crudelitate aucta ſunt: quippe dictator creatus (cujus honoris uſurpatio per annos centum viginti intermiſſa; nam proximus poſt annum quàm Annibal Italiâ exceſſerat: uti appareat populum Romanum uſum dictatoris non tam desideraſſe, quàm timuiſſe poteſtatem) imperio, quo priores ad vindicandam maximis periculis rempublicam usi fuerant, immodicæ crudelitatis licentiâ uſus eſt. Primus ille, & utinam ultimus! exemplum proſcriptionis invenit, ut, in qua civitate petulantis convicii judicium hiſtrioni exoleto redditur, in ea jugulati civis Romani publicè conſtitueretur auctoramentum, plurimumque haberet, qui plurimos interemiſſet; neque occisi hoſtis, quàm civis, uberius foret præmium; fieretque quiſque merces mortis ſuæ. Nec tamen in eos, qui contrà arma tulerant, ſed in multos inſontes ſævitum: adjectum etiam, ut bona proſcriptorum

Digitized by Google

venirent; excluſique paternis opibus liberi, etiam petendorum honorum jure prohiberentur; ſimulque, quod indigniſſimum eſt, ſenatorum filii & onera ordinis ſuſtinerent, & jura perderent.

XXIX. Sub adventum in Italiam L. Sullæ, Cn. Pompeius, ejus Cn. Pompeii filius, quem magnificentiſſimas res in conſulatu geſſiſſe bello Marſico prædiximus, viginti tres annos natus, abhinc annos centum tredecim, privatis ut opibus, ita conſiliis magna auſus, magnificéque conata exſecutus, ad vindicandam reſtituendamque dignitatem patriæ, firmum ex agro Piceno, qui totus paternis ejus clientelis refertus erat, contraxit exercitum. Cujus viri magnitudo multorum voluminum inſtar exigit; ſed operis modus paucis eam narrari jubet. Fuit hic genitus matre Luciliâ, ſtirpis ſenatoriæ, formâ excellens, non eâ, quâ flos commendatur ætatis, ſed ex dignitate conſtanti, quæ in illam conveniens amplitudinem, fortunam quoque ejus ad ultimum vitæ comitata eſt diem: innocentiâ eximius, ſanctitate præcipuus, eloquentiâ medius; potentiæ, quæ honoris cauſâ ad eum deferretur, non ut ab eo occuparetur, cupidiſſimus; dux bello peritiſſimus; civis in toga (niſi ubi vereretur ne quem haberet parem) mo-

Digitized by Google

deſtissimus; amicitiarum tenax, in offensis exorabilis, in reconcilianda gratia fidelissimus, in accipienda ſatisfactione facillimus; potentiâ ſuâ numquam aut rarò ad impotentiam uſus, pene omnium vitiorum expers, nisi numeraretur inter maxima, in civitate libera dominaque gentium, indignari, quum omnes cives jure haberet pares, quemquam æqualem dignitate conſpicere. Hic a toga virili aſſuetus commilitio prudentissimi ducis parentis ſui, bonum & capax recta diſcendi ingenium singulari rerum militarium prudentiâ excoluit, ut a Sertorio Metellus laudaretur magis, Pompeius timeretur validiùs.

XXX. Tum M. Perperna prætorius e proſcriptis, gentis clarioris quàm animi, Sertorium inter cœnam Oſcæ interemit; Romaniſque certam victoriam, partibus ſuis excidium, sibi turpissimam mortem pessimo auctoravit facinore. Metellus & Pompeius ex Hiſpanis triumpharunt; ſed Pompeius hoc quoque triumpho, adhuc eques Romanus, ante diem quàm conſulatum iniret, curru Urbem invectus eſt. Quem virum quis non miretur, per tot extraordinaria imperia in ſummum faſtigium vectum, iniquo tuliſſe animo, C. Cæſaris in altero conſulatu petendo ſenatum populumque Romanum rationem ha-

bere? Adeo familiare eſt hominibus, omnia ſibi ignoſcere, nihil aliis remittere; & invidiam rerum non ad cauſam, ſed ad voluntatem perſonaſque dirigere. Hoc conſulatu Pompeius tribunitiam poteſtatem reſtituit: cujus Sulla imaginem sine re reliquerat. Dum Sertorianum bellum in Hiſpania geritur, ſexaginta quatuor fugitivi é ludo gladiatorio Capuâ profugientes, duce Spartaco, raptis ex ea urbe gladiis, primò Veſuvium montem petiere; mox, creſcente in dies multitudine, gravibus variiſque casibus affecere Italiam: quorum numerus in tantum adolevit, ut quâ ultimò dimicavere acie, quadraginta millia hominum ſe Romano exercitui oppoſuerint. Hujus patrati gloria penes M. Craſſum fuit, mox Romanorum omnium principem.

XXXI. Converterat Cn. Pompeii perſona totum in ſe terrarum orbem, & per omnia major cive habebatur: qui quum conſul perquam laudabiliter juraſſet, *ſe in nullam provinciam ex eo magiſtratu iturum*, idque ſervâſſet, poſt biennium A. Gabinius tribunus legem tulit, ut, quum belli more, non latrociniorum, orbem claſſibus jam, non furtivis expeditionibus, piratæ terrerent, quaſdam etiam Italiæ urbes diripuiſſent, Cn. Pompeius ad eos opprimendos mitteretur, eſſetque

Digitized by Google

ei imperium æquum in omnibus provinciis cum proconſulibus uſque ad quinquageſimum milliarium a mari. Quo Senatûsconſulto pene totius terrarum orbis imperium uni viro deferebatur : ſed tamen idem hoc ante biennium in M. Antonii prætura decretum erat. Sed interdum perſona, ut exemplo nocet, ita invidiam auget aut levat. In Antonio homines æquo animo passi erant. Rarò enim invidetur eorum honoribus, quorum vis non timetur; contra in iis homines extraordinaria reformidant, qui ea ſuo arbitrio aut depoſituri, aut retenturi videntur, & modum in voluntate habent. Diſſuadebant optimates, ſed consilia impetu victa ſunt.

XXXII. Digna eſt memoriâ Q. Catuli quum auctoritas tum verecundia : qui quum diſſuadens legem in concione dixiſſet, eſſe quidem præclarum virum Cn. Pompeium, ſed nimium jam liberæ reipublicæ, neque omnia in uno reponenda : adjeciſſetque, si quid huic acciderit, quem in ejus locum ſubſtituetis ? ſucclamavit univerſa concio, *Te, Q. Catule*. Tum ille victus conſenſu omnium, & tam honorifico civitatis teſtimonio, e concione diſcessit. Hîc hominis verecundiam, populi juſtitiam mirari libet : hujus, quòd non ultrà contendit; plebis, quòd diſſuadentem &

adverſarium voluntatis ſuæ vero teſtimonio fraudare noluit. Per idem tempus Cotta judicandi munus, quod C. Gracchus ereptum ſenatui ad equites, Sulla ab illis ad ſenatum tranſtulerant, æqualiter inter utrumque ordinem partitus eſt; & Otho Roſcius lege ſuâ equitibus in theatro loca reſtituit. At Cn. Pompeius, multis & præclaris viris in id bellum aſſumptis, deſcriptoque in omnes receſſus maris præſidio navium, brevi, inexſuperabili manu, terrarum orbem liberavit, prædoneſque per multa prœlia multis locis victos, circa Ciliciam claſſe aggreſſus, fudit ac fugavit; & quò maturiùs bellum tam latè diffuſum conficeret, reliquias eorum contractas, in urbibus remotoque a mari loco, in certa ſede conſtituit. Sunt qui hunc carpant; ſed quamquam in auctore ſatis rationis eſt, tamen ratio quemlibet magnum auctorem faceret: datâ enim facultate sine rapto vivendi, rapinis arcuit.

XXXIII. Quum eſſet in fine bellum Piraticum, quum & L. Lucullus (qui ante ſeptem annos ex conſulatu ſortitus Aſiam, Mithridati oppoſitus erat, magnaſque ac memorabiles res ibi geſſerat, Mithridaten ſæpe multis locis fuderat, egregiâ Cyzicum liberarat victoriâ, Tigranen regum maximum in Armenia vicerat, ultimam-

Digitized by Google

que bello manum pene magis noluerat imponere quàm non potuerat; qui alioqui per omnia laudabilis, & bello pene invictus, pecuniæ expellebatur cupidine) idem bellum adhuc adminiſtraret; Manilius tribunus plebis, ſemper venalis & alienæ miniſter potentiæ, legem tulit, ut bellum Mithridaticum per Cn. Pompeium adminiſtraretur. Accepta ea, magniſque certatum inter imperatores jurgiis, quum Pompeius Lucullo infamiam pecuniæ, Lucullus Pompeio interminatam cupiditatem objiceret imperii; neuterque ab eo, quo arguebatur, mendacii argui poſſet: nam neque Pompeius, ut primùm ad rempublicam aggreſſus eſt, quemquam animo parem tulit; & in quibus rebus primus eſſe debebat, ſolus eſſe cupiebat: neque eo viro quiſquam aut alia omnia minùs, aut gloriam magis concupiit: in appetendis honoribus immodicus, in gerendis verecundissimus, ut qui eos, ut libentissimè iniret, ita finiret æquo animo; &, quod cupiſſet arbitrio ſuo ſumere, alieno deponeret. Et Lucullus, ſummus alioqui vir, profuſæ hujus in ædificiis convictibuſque & apparatibus luxuriæ primus auctor fuit: quem ob injectas moles mari, & receptum ſuffossis montibus in terras mare, haud infacetè Magnus Pompeius Xerxen togatum vocare aſſueverat.

Digitized by Google

XXXIV. Per id tempus a Q. Metello Creta inſula in populi Romani poteſtatem redacta eſt, quæ ducibus Panare & Laſthene, viginti quatuor millibus juvenum coactis, velocitate pernicibus, armorum laborumque patientissimis, ſagittarum uſu celeberrimis, per triennium Romanos exercitus fatigaverat. Ne ab hujus quidem uſura gloriæ temperavit animum Cn. Pompeius, quin victoriæ partem conaretur vindicare. Sed & Luculli & Metelli triumphum quum ipſorum singularis virtùs, tum etiam invidia Pompeii apud optimum quemque fecit favorabilem. Per hæc tempora M. Cicero, qui omnia incrementa ſua sibi debuit: vir novitatis nobilissimæ, & ut vitâ clarus, ita ingenio maximus; qui effecit, ne quorum arma viceramus, eorum ingenio vinceremur; conſul Sergii Catilinæ Lentulique & Cethegi & aliorum utriuſque ordinis virorum conjurationem singulari virtute, conſtantiâ, vigiliâ, curâque aperuit. Catilina metu conſularis imperii urbe pulſus eſt; Lentulus conſularis & prætor iterum, Cethegusque & alii clari nominis viri, auctore ſenatu, juſſu conſulis in carcere necati ſunt.

XXXV. Ille ſenatûs dies, quo hæc acta ſunt, virtutem M. Catonis jam multis in rebus conſpicuam atque prænitentem

Digitized by Google

altiſſimè illuminavit. Hic genitus proavo M. Catone, principe illo familiæ Porciæ, homo virtuti ſimillimus, & per omnia ingenio Diis quàm hominibus propior; qui numquam rectè fecit, ut facere videretur, ſed quia aliter facere non poterat, cuique id ſolum viſum eſt rationem habere, quod haberet juſtitiam; omnibus humanis vitiis immunis, ſemper fortunam in ſua poteſtate habuit. Hic tribunus plebis deſignatus, adhuc admodum adoleſcens, quum alii ſuaderent, ut per municipia Lentulus conjuratique cuſtodirentur, pene inter ultimos interrogatus ſententiam, tantâ vi animi atque ingenii invectus eſt in conjurationem, ut ardore oris orationem omnium, lenitatem ſuadentium, ſocietate conſilii ſuſpectam fecerit: ſic impendentia ex ruinis incendiiſque Urbis, & commutatione ſtatûs publici pericula expoſuit, ita conſulis virtutem amplificavit, ut univerſus ſenatus in ejus ſententiam tranſiret, animadvertendumque in eos, quos prædiximus, cenſeret; majorque pars ordinis ejus Catonem proſequerentur domum. At Catilina non ſegniùs vota obiit, quàm ſceleris conandi conſilia inierat: quippe fortiſſimè dimicans, quem ſpiritum ſupplicio debuerat, prœlio reddidit.

XXXVI. Conſulatui Ciceronis non

Digitized by Google

mediocre adjecit decus natus eo anno Divus Auguſtus, abhinc annos octoginta duos; omnibus omnium gentium viris magnitudine ſuâ inducturus caliginem. Jam pene ſupervacaneum videri poteſt, eminentium ingeniorum notare tempora: quis enim ignorat diremptos gradibus ætatis floruiſſe hoc tempore Ciceronem, Hortensium, ſanéque Craſſum, Catonem, Sulpicium; moxque Brutum, Calidium, Cœlium, Calvum, & proximum Ciceroni Cæſarem; eorumque velut alumnos Corvinum ac Pollionem Aſinium, æmulumque Thucydidis Salluſtium; auctoreſque carminum Varronem ac Lucretium, neque ullo in ſuſcepti operis ſui carmine minorem Catullum. Pene ſtulta eſt inhærentium oculis ingeniorum enumeratio, inter quæ maximè noſtri ævi eminent princeps carminum Virgilius Rabiriuſque, & conſecutus Salluſtium Livius, Tibulluſque & Naſo, perfectiſſimi in forma operis ſui: nam vivorum ut magna admiratio, ita cenſura difficilis eſt.

XXXVII. Dum hæc in Urbe Italiaque geruntur, Cn. Pompeius memorabile adversùs Mithridaten, qui poſt Luculli profectionem magnas novi exercitûs vires reparaverat, bellum geſſit. At rex fuſus fugatuſque, & omnibus exutus copiis, Ar-

Digitized by Google

meniam Tigranenque generum petit, regem ejus temporis, niſi quà Luculli armis erat infractus, potentiſſimum. Simul itaque duos perſecutus Pompeius, intravit Armeniam. Prior filius Tigranis, ſed diſcors patri, pervenit ad Pompeium; mox ipſe ſupplex & præſens ſe regnumque ditioni ejus permiſit, præfatus: neminem alium neque Romanum neque ullius gentis virum futurum fuiſſe, cujus ſe ſocietàti commiſſurus foret, quàm Cn. Pompeium: proinde omnem ſibi vel adverſam vel ſecundam, cujus auctor ille eſſet, fortunam tolerabilem futuram: non eſſe turpe ab eo vinci, quem vincere eſſet nefas: neque ei inhoneſtè aliquem ſubmitti, quem fortuna ſuper omnes extuliſſet. Servatus regi honos imperii, ſed multato ingenti pecuniâ; quæ omnis, ſicuti Pompeio moris erat, redacta in quæſtoris poteſtatem, ac publicis deſcripta litteris. Syria aliæque, quas occupaverat, provinciæ ereptæ; & aliæ reſtitutæ populo Romano, aliæ tum primùm in ejus poteſtatem redactæ, ut Syria, quæ tum primùm facta eſt ſtipendiaria. Finis imperii regii terminatus Armeniâ.

XXXVIII. Haud abſurdum videtur propoſiti operis regulæ, paucis percurrere, quæ cujuſque ductu gens ac natio re-

Digitized by Google

dacta in formulam provinciæ, ſtipendia pacta sit; notabimus, ut quæ faciliùs, quàm partibus, simul univerſa conſpici possint. Primus in Siciliam trajecit exercitum cónſul Claudius, & provinciam eam poſt annos fermè quinquaginta duos, captis Syracusis, fecit Marcellus Claudius. Primus Africam Regulus, nono fermè anno primi Punici belli; ſed poſt ducentos quatuor annos Publius Scipio Æmilianus, erutâ Carthagine, abhinc annos centum octoginta duos, Africam in formulam redegit provinciæ. Sardinia inter primum, & ſecundum bellum Punicum, ductu T. Manlii conſulis, certum recepit imperii jugum. Immane bellicæ civitatis argumentum, quòd ſemel ſub Regibus, iterùm hoc T. Manlio conſule, tertiò Auguſto principe, certæ pacis argumentum Janus Geminus clauſus dedit. In Hiſpanias primi omnium duxere exercitus Cn. & P. Scipiones initio ſecundi belli Punici, abhinc annos ducentos quinquaginta: inde variè poſſeſſa, & ſæpe amiſſa partibus, univerſa ductu Auguſti facta ſtipendiaria eſt. Macedoniam Paullus, Mummius Achaiam, Fulvius nobilior ſubegit Ætoliam: Asiam L. Scipio Africani frater eripuit Antiocho, ſed beneficio ſenatûs populique Romani, mox ab Attalis poſſeſſam regibus, M. Perper-

Digitized by Google

na, capto Ariſtonico, fecit tributariam. Cypro deviĉtâ nullis assignanda gloria eſt : quippe ſenatuſconſulto, miniſterio Catonis, regis morte, quam ille conſcientiâ acciverat, facta provincia eſt. Creta, Metelli ductu, longissimæ libertatis fine multata. Et Syria Pontuſque Cn. Pompeii virtutis monumenta ſunt

XXXIX. Gallias primùm, Domitio & Fabio nepote Paulli, qui Allobrogicus vocatus eſt, intratas cum exercitu, magnâ mox clade noſtrâ ſæpe & affectavimus & amisimus : ſed fulgentissimum C. Cæſaris opus in iis conſpicitur; quippe ejus ductu auſpiciiſque infractæ, pene idem, quod totus terrarum orbis, ignavum conferunt ſtipendium. Ab eodem facta Numidia. Ciliciam perdomuit Iſauricus; & poſt bellum Antiochinum, Vulſo Manlius Gallo-Græciam. Bithynia, ut prædiximus, teſtamento Nicomedis relicta hereditaria. Divus Auguſtus præter Hiſpanias aliaſque gentes, quarum titulis forum ejus prænitet, pene idem, factâ Ægypto ſtipendiariâ, quantum pater ejus Galliâ, in ærarium reditûs contulit. At Tib. Cæſar, quam certam Hiſpanis parendi confessionem extorſerat parens, Illyriis Dalmatiſque extorsit. Rhætiam autem & Vindelicos ac Noricos, Pannoniamque & Scordiſcos,

Digitized by Google

novas imperio noſtro ſubjunxit provincias. Ut has armis, ita auctoritate Cappadociam populo Romano fecit ſtipendiariam. Sed revertamur ad ordinem.

XL. Secuta deindè Cn. Pompeii militia, gloriæ laboriſne majoris incertum eſt. Penetratæ cum victoria Media, Albania, Iberia; ac deinde flexum agmen ad eas nationes, quæ dextra atque intima Ponti incolunt, Colchos, Heniochoſque, & Achæos; & oppreſſus auſpiciis Pompeii, insidiis filii Pharnacis, Mithridates, ultimus omnium juris ſui regum, præter Parthicos. Tum victor omnium, quas adierat, gentium Pompeius, ſuoque & civium voto major, & per omnia fortunam hominis egreſſus, revertit in Italiam. Cujus reditum favorabilem opinio fecerat: quippe plerique non sine exercitu venturum in Urbem affirmabant, & libertati publicæ ſtatuturum arbitrio ſuo modum. Quò magis hoc homines timuerant, eò gratior civilis tanti imperatoris reditus fuit: omni quippe Brundisii dimiſſo exercitu, nihil præter nomen imperatoris retinens, cum privato comitatu, quem ſemper illi vacare moris fuit, in Urbem rediit; magnificentissimumque de tot regibus per biduum egit triumphum, longéque majorem omni ante ſe illatâ pecuniâ in ærarium, præter-

Digitized by Google

quam a Paullo, ex manubiis intulit. Abſente Cn. Pompeio, T. Ampius & T. Labienus tribuni plebis legem tulerunt, ut is ludis Circensibus coronâ aureâ, & omni cultu triumphantium uteretur, ſcenicis autem prætextâ coronâque laureâ. Id ille non plus quàm ſemel (& hoc ſanè nimium fuit) uſurpare ſuſtinuit. Hujus viri faſtigium tantis auctibus fortuna extulit, ut primùm ex Africa, iterum ex Europa, tertiò ex Asia triumpharet; & quot partes terrarum orbis ſunt, totidem faceret monumenta victoriæ ſuæ. Numquam eminentia invidiâ carent. Itaque & Lucullus, memor tamen acceptæ injuriæ, & Metellus Creticus, non injuſtè querens (quippe ornamentum triumphi ejus captivos duces Pompeius ſubduxerat) & cum iis pars optimatium refragabatur, ne aut promiſſa civitatibus a Pompeio, aut benemeritis præmia, ad arbitrium ejus, perſolverentur.

XLI. Secutus deinde eſt conſulatus C. Cæſaris, qui ſcribenti manum injicit, & quamlibet feſtinantem in ſe morari cogit. Hic nobilissimâ Juliorum genitus familiâ, & quod inter omnes antiquissimos conſtabat, ab Anchiſe ac Venere deducens genus, formâ omnium civium excellentissimus, vigore animi acerrimus, muni-

Digitized by Google

ficentiæ effusiſsimus, animo ſuper humanam & naturam & fidem evectus; magnitudine cogitationum, celeritate bellandi, patientiâ periculorum, Magno illi Alexandro, ſed ſobrio, neque iracundo ſimillimus; qui denique ſemper & ſomno & cibo in vitam non in voluptatem uteretur; quum fuiſſet C. Mario ſanguine conjunctiſsimus, atque idem Cinnæ gener, cujus filiam ut repudiaret nullo metu compelli potuit (quum M. Piſo conſularis Anniam, quæ Cinnæ uxor fuerat, in Sullæ dimiſiſſet gratiam) habuiſſetque ferè octodecim annos eo tempore, quo Sulla rerum potitus eſt; magis miniſtris Sullæ adjutoribuſque partium, quàm ipſo, conquirentibus eum ad necem, mutatâ veſte, diſsimilemque fortunæ ſuæ indutus habitum, nocte Urbe elapſus eſt. Idem poſtea admodum juvenis, quum a piratis captus eſſet, ita ſe per omne ſpatium, quo ab eis retentus eſt, apud eos geſsit, ut pariter iis terrori venerationique eſſet; neque umquam aut nocte aut die (cur enim quod vel maximum eſt, ſi narrari verbis ſpecioſis non poteſt, omittatur?) aut excalcearètur aut diſcingeretur; in hoc ſcilicet, ne ſi quando aliquid ex ſolito variaret, ſuſpectus iis, qui oculis tantummodo eum cuſtodiebant, foret.

Digitized by Google

XLII. Longum eſt narrare, quid & quoties auſus ſit; quanto opere conata ejus, qui obtinebat Aſiam magiſtratus populi Romani, metu ſuo deſtituerit. Illud referatur, documentum tanti mox evaſuri viri. Quæ nox eam diem ſecuta eſt, quâ publicâ civitatium pecuniâ redemptus eſt [ita tamen ut cogeret antè obsides a piratis civitatibus dari] contractâ claſſe, & privatus, & tumultuariâ, invectus in eum locum, in quo ipsi prædones erant, partem classis fugavit, partem mersit, aliquot naves multòſque mortales cepit; lætuſque nocturnæ expeditionis triumpho ad ſuos reverſus eſt, mandatiſque cuſtodiæ quos ceperat, in Bithyniam perrexit ad proconſulem Junium [is enim Aſiam tum obtinebat] petens, ut auctor fieret ſumendi de captivis ſupplicii. Quod quum ille ſe facturum negaſſet, venditurumque captivos dixiſſet [quippe ſequebatur invidia inertiam] incredibili celeritate revectus ad mare, priùs quàm de ea re ulli proconſulis redderentur epiſtolæ, omnes quos ceperat ſuffixit cruci.

XLIII. Idem mox ad ſacerdotium ineundum [quippe abſens pontifex factus erat, quum in Cottæ conſularis locum pene puer a Mario Cinnaque Flamen Dialis creatus, victoriâ Sullæ, qui omnia ab iis

Digitized by Google

iis acta fecerat irrita, amiſiſſet id ſacerdotium] feſtinans in Italiam, ne conſpiceretur a prædonibus, omnia tunc obtinentibus maria, & meritò jam infeſtis ſibi, quatuor ſcalmorum navem unà cum duobus amicis decemque ſervis ingreſſus, effuſiſſimum Adriatici maris trajecit ſinum. Quo quidem in curſu conſpectis, ut putabat, piratarum navibus, quum exuiſſet veſtem, alligaſſetque pugionem ad femur, alterutri ſe fortunæ parans, mox intellexit fruſtratum eſſe viſum ſuum, arborumque ex longinquo ordinem antemnarum præbuiſſe imaginem. Reliqua ejus acta in Urbe, nobiliſſimaque Dolabellæ accuſatio, & major civitatis in ea favor quàm reis præſtari ſolet; contentioneſque civiles cum Q. Catulo, atque aliis eminentiſſimis viris, celeberrimæ; & ante præturam victus maximi pontificatûs petitione Q. Catulus, omnium confeſſione ſenatûs princeps; & reſtituta in ædilitate, adverſante quidem nobilitate, monumenta C. Marii; ſimulque revocati ad jus dignitatis proſcriptorum liberi; & prætura quæſturaque mirabili virtute atque induſtriâ obita in Hiſpania, quum eſſet quæſtor ſub Vetere Antiſtio, avo hujus Veteris conſularis atque pontificis, duorum conſularium & ſacerdotum patris, viri in tantum boni,

Digitized by Google

in quantum humana ſimplicitas intelligi poteſt ; quò notiora ſunt, minùs egent ſtylo.

XLIV. Hoc igitur conſule, inter eum & Cn. Pompeium & M. Craſſum inita potentiæ ſocietas, quæ Urbi orbique terrarum, nec minùs diverſo quoque tempore, ipſis exitiabilis fuit. Hoc conſilium ſèquendi Pompeiùs cauſam habuerat, ut tandem acta in tranſmarinis provinciis, quibus, ut prædiximus, multi obtrectabant, per Cæſarem confirmarentur conſulem : Cæſar autem, quòd animadvertebat, ſe cedendo Pompeii gloriæ aucturum ſuam, & invidiâ communis potentiæ in illum relegatâ, confirmaturum vires ſuas ; Craſſus, ut, quem principatum ſolus aſſequi non poterat, auctoritate Pompeii, viribus teneret Cæſaris. Affinitas etiam inter Cæſarem Pompeiumque contracta nuptiis : quippe filiam C. Cæſaris Cn. Pompeius duxit uxorem. In hoc conſulatu Cæſar legem tulit, ut ager Campanus plebi divideretur, ſuaſore legis Pompeio. Ita circiter viginti millia civium eò deducta, & jus ab his reſtitutum poſt annos circiter centum quinquaginta duos, quàm bello Punico ab Romanis Capua in formam præfecturæ redacta erat. Bibulus collega Cæſaris, quum actiones ejus magis vellet impedire quàm

poſſet, majore parte anni domi ſe tenuit: quo facto, dum augere vult invidiam collegæ, auxit potentiam. Tum Cæſari decretæ in quinquennium Galliæ.

XLV. Per idem tempus P. Clodius, homo nobilis, diſertus, audax, qui neque dicendi neque faciendi ullum, nisi quem vellet, noſſet modum, malorum propoſitorum exſecutor acerrimus, infamis etiam ſororis ſtupro, & actus inceſti reus ob initum inter religiosissima populi Romani ſacra adulterium; quum graves inimicitias cum Cicerone exerceret [quid enim inter tam dissimiles amicum eſſe poterat?] & a patribus ad plebem tranſiſſet, legem in tribunatu tulit: qui civem Romanum indemnatum intereniiſſet, ei aquâ & igni interdiceretur. Cujus verbis etsi non nominabatur Cicero, tamen ſolus petebatur. Ita vir, optimè meritus de republica, conſervatæ patriæ pretium calamitate exsilii tulit. Non caruerunt ſuſpicione oppreſſi Ciceronis Cæſar & Pompeius. Hoc ſibi videbatur contraxiſſe Cicero, quòd inter viginti viros dividendo agro Campano eſſe noluiſſet. Idem intra biennium, ſerâ Pompeii curâ, verùm, ut cœpit, interritâ, votiſque Italiæ, ac decretis ſenatûs, virtute atque actione Annii Milonis tribuni plebis, dignitati patriæque reſtitutus eſt.

Digitized by Google

Neque poſt Numidici exſilium aut reditum, quiſquam aut expulſus invidiosiùs, aut receptus eſt lætiùs : cujus domus, quàm infeſtè a Clodio disjecta erat, tam ſpeciosè a ſenatu reſtituta eſt. Idem P. Clodius in ſenatu, ſub honorificentissimo miniſterii titulo, M. Catonem a republica relegavit : quippe legem tulit, ut is quæſtor cum jure prætorio, adjecto etiam quæſtore, mitteretur in inſulam Cyprum, ad ſpoliandum regno Ptolemæum, omnibus morum vitiis eam contumeliam meritum. Sed ille, ſub adventum Catonis, vitæ ſuæ vim intulit : unde pecuniam longè ſperatâ majorem Cato Romam retulit. Ejus integritatem laudari, nefas eſt : inſolentia pene argui poteſt, quòd, unà cum conſulibus ac ſenatu effusâ civitate obviam, quum per Tiberim ſubiret navibus, non antè is egreſſus eſt, quàm ad eum locum pervenit, ubi erat exponenda pecunia.

XLVI. Quum deinde immanes res, vix multis voluminibus explicandas, C. Cæſar in Gallia ageret ; nec contentus plurimis ac felicissimis victoriis, innumerabilibuſque cæsis & captis hoſtium millibus, etiam in Britanniam trajeciſſet exercitum, alterum pene imperio noſtro ac ſuo quærens orbem : interim par conſulum Pompeius & Craſſus alterum iniere conſulatum,

Digitized by Google

qui neque petitus honeſtè ab his, neque probabiliter geſtus eſt. Cæſari lege, quam Pompeius ad populum tulit, prorogatæ in idem ſpatium temporis provinciæ; Craſſo bellum Parthicum in animo molienti Syria decreta: qui vir cetera ſanctiſſimus immuniſque voluptatibus, neque in pecunia, neque in gloria concupiſcenda aut modum nôrat, aut capiebat terminum. Hunc proficiſcentem in Syriam diris cum ominibus tribuni plebis fruſtra retinere conati; quorum exſecrationes, si in ipſum tantummodo valuiſſent, utile imperatoris damnum, ſalvo exercitu, fuiſſet reipublicæ. Tranſgreſſum Euphraten Craſſum, petentemque Seleuciam, circumfusis immanibus copiis equitum, rex Orodes unà cum parte majore Romani exercitûs interemit: reliquias legionum C. Cassius, atrocissimi mox auctor facinoris, tum quæſtor, conſervavit, Syriamque adeo in populi Romani poteſtate retinuit, ut tranſgreſſos in eam Parthos felici rerum eventu fugaret ac funderet.

XLVII. Per hæc inſequentiaque, & quæ prædiximus tempora, ampliùs quadringenta millia hoſtium a C. Cæſare cæſa ſunt, plura capta. Pugnatum ſæpe directâ acie, ſæpe in agminibus, ſæpe eruptionibus: bis penetrata Britannia: novem denique

Digitized by Google

æſtatibus, vix ullâ non juſtiſſimus triumphus emeritus. Circa Aleſiam verò tantæ res geſtæ, quantas audere vix hominis; perficere pene nullius, niſi Dei, fuerit. Septimo fermè anno Cæſar morabatur in Galliis, quum medium jam ex invidia potentiæ malè cohærentis inter Cn. Pompeium & C. Cæſarem concordiæ pignus, Julia uxor Magni deceſſit; atque omnia inter deſtinatos tanto diſcrimini duces dirimente Fortunâ, filius quoque Pompeii, Juliâ natus, intra breve ſpatium obiit. Tum in gladios cædeſque civium furente ambitu, cujus neque finis reperiebatur nec modus, tertius conſulatus ſoli Cn. Pompeio, etiam adverſantium antea dignati ejus judicio delatus eſt: cujus ille honoris gloriâ, veluti reconciliatis ſibi optimatibus, maximè a C. Cæſare alienatus eſt: ſed ejus conſulatûs omnem vim in coërcitionem ambitûs exercuit. Quo tempore P. Clodius a Milone, candidato conſulatûs, exemplo inutili, facto ſalutari reipublicæ, circa Bovillas, contractâ ex occurſu rixâ, jugulatus eſt. Milonem reum non magis invidia facti, quàm Pompeii damnavit voluntas. Quem quidem M. Cato palam latâ abſolvit ſententiâ; quam ſi maturiùs tuliſſet, non defuiſſent qui ſequerentur exemplum, probarentque eum

Digitized by Google

civem occiſum, quo nemo perniciosior reipublicæ, neque bonis inimicior vixerat.

XLVIII. Intra breve deinde ſpatium belli civilis exarſerunt initia; quum juſtissimus quiſque & a Cæſare & a Pompeio vellet dimitti exercitus. Quippe Pompeius in ſecundo conſulatu Hiſpanias sibi decerni voluerat, eaſque per triennium, abſens ipſe ac præsidens Urbi, per Afranium & Petreium, conſularem ac prætorium, legatos ſuos, adminiſtrabat; & iis, qui a Cæſare dimittendos exercitus contendebant, aſſentabatur; iis, qui ab ipſo quoque, adverſabatur: qui si ante biennium quàm ad arma itum eſt, perfectis muneribus theatri & aliorum operum quæ ei circumdedit, gravissimâ tentatus valetudine decessiſſet in Campania [quo quidem tempore univerſa Italia vota pro ſalute ejus, primo omnium civium, ſuſcepit] defuiſſet fortunæ deſtruendi ejus locus; & quam apud ſuperos habuerat magnitudinem, illibatam detuliſſet ad inferos. Bello autem civili, & tot, quæ deinde per continuos viginti annos conſecuta ſunt, malis, non alius majorem flagrantioremque quàm C. Curio tribunus plebis ſubjecit facem; vir nobilis, eloquens, audax, ſuæ alienæque & fortunæ & pudicitiæ prodigus, homo ingeniosissimè

Digitized by Google

nequam, & facundus malo publico; cujus animo, voluptatibus vel libidinibus, neque opes ullæ neque cupiditates ſufficere poſſent. Hic primò pro Pompeii partibus, id eſt, ut tunc habebatur, pro republica, mox ſimulatione contra Pompeium & Cæſarem, ſed animo pro Cæſare ſtetit. Id gratis an accepto centies ſeſtertiûm fececerit, ut accepimus, in medio relinquemus. Ad ultimum ſaluberrimas & coaleſcentis conditiones pacis, quas & Cæſar juſtissimo animo poſtulabat, & Pompeius æquo recipiebat, diſcussit ac rupit, unicè cavente Cicerone concordiæ publicæ. Harum præteritarumque rerum ordo quum juſtis aliorum voluminibus promitur, tum, uti ſpero, noſtris explicabitur.

XLIX. Nunc propoſito operi ſua forma reddatur, si priùs gratulatus ero Q. Catulo, duobus Lucullis, Metelloque, & Hortensio; qui quum sine invidia in republica floruiſſent, eminuiſſentque sine periculo, quietâ aut certè non præcipitatâ, fatali ante initium bellorum civilium morte functi ſunt. Lentulo & Marcello coſſ. poſt Urbem conditam annis ſeptingentis tribus, & anno ſeptuagesimo octavo, quàm tu, M. Vinici, conſulatum inires, bellum civile exarsit. Alterius ducis cauſa melior videbatur, alterius erat firmior. Hîc omnia

Digitized by Google

ſpecioſa, illîc valentia. Pompeium ſenatûs auctoritas, Cæſarem militum armavit fiducia. Conſules ſenatuſque cauſæ, non Pompeio, ſummam imperii detulerunt. Nihil relictum a Cæſare, quod ſervandæ pacis causâ tentari poſſet, nihil receptum a Pompeianis: quum alter conſul juſto eſſet ferocior; Lentulus verò ſalvâ republicâ ſalvus eſſe non poſſet; M. autem Cato moriendum antè, quàm ullam conditionem civis accipiendam reipublicæ, contenderet: vir antiquus & gravis Pompeii partes laudaret magis, prudens ſequeretur Cæſaris; & illa glorioſa, hæc terribiliora duceret. Ut deinde, ſpretis omnibus quæ Cæſar poſtulaverat, tantummodo contentus cum una legione titulum retinere provinciæ, privatus in Urbem veniret, & ſe in petitione conſulatûs ſuffragiis populi Romani committeret, decrevere: ratus bellandum Cæſar cum exercitu rubiconem transiit: Cn. Pompeius conſuleſque & major pars ſenatûs, relictâ Urbe ac deinde Italiâ, tranſmiſere Dyrrachium.

L. At Cæſar, Domitio legionibuſque Corfinii, quæ unà cum eo fuerant, potitus, duce aliiſque, qui voluerant abire ad Pompeium, sine dilatione dimissis, perſecutus Brundisium, ita ut appareret

Digitized by Google

malle integris rebus & conditionibus finire bellum, quàm opprimere fugientes, quum transgreſſos reperiſſet conſules, in Urbem revertit; redditâque ratione conſiliorum ſuorum in ſenatu & in concione, ac miſerrimæ necessitudinis, quum alienis armis ad arma compulſus eſſet, Hiſpanias petere decrevit. Feſtinationem itineris ejus aliquamdiu morata Massilia eſt, fide melior, quàm conſilio prudentior; intempeſtivè principalium armorum arbitria captans, quibus ii ſe debent interponere, qui non parentem coërcere poſſunt. Exercitus deinde, qui ſub Afranio conſulari ac Petreio prætorio fuerat, ipsius adventûs vigore ac fulgore occupatus, ſe Cæſari tradidit. Uterque legatorum, & quiſquis cujuſque ordinis ſequi eos voluerat, remissi ad Pompeium.

LI. Proximo anno, quum Dyrrachium ac vicina ei urbi regio, caſtris Pompeii teneretur [qui accitis ex omnibus tranſmarinis provinciis legionibus, equitum ac peditum auxiliis, regumque & tetrarcharum simulque dynaſtarum copiis, immanem exercitum confecerat, & mare præsidiis classium, ut rebatur, ſepſerat, quò minùs Cæſar legiones poſſet tranſmittere] ſuâ & celeritate & fortunâ C. Cæſar uſus, nihil in mora habuit, quominus & quum

vellet, ipſe exercituſque classibus perveniret, & primo pene caſtris Pompeii ſua jungeret, mox etiam obsidione munimentiſque eum compleĉteretur. Sed inopia obſidentibus, quàm obſessis, erat gravior. Tum Balbus Cornelius, excedente humanam fidem temeritate, ingreſſus caſtra hoſtium, ſæpiuſque cum Lentulo collocutus, conſule dubitante quanti ſe venderet, illis incrementis fecit viam, quibus non Hiſpanienſis natus, ſed Hiſpanus in triumphum & pontificatum aſſurgeret, fieretque ex privato conſularis. Variatum deinde prœliis, ſed uno longè magis Pompeianis proſpero, quo graviter impulsi ſunt Cæſaris milites.

LII. Tum Cæſar cum exercitu fatalem victoriæ ſuæ Theſſaliam petiit. Pompeius longè diverſa aliis ſuadentibus [quorum plerique hortabantur, ut in Italiam tranſmitteret: neque hercules quidquam partibus illis ſalubrius fuit: alii, ut bellum traheret, quod dignatione partium in dies ipsis magis proſperum fieret] uſus impetu ſuo hoſtem ſecutus eſt. Aciem Pharſalicam, & illum cruentiſsimum Romano nomini diem, tantumque utriuſque exercitûs profuſum ſanguinis, & colliſa inter ſe duo reipublicæ capita, effoſſumque alterum Romani imperii lumen, tot taleſque

Pompeianarum partium cæſos viros, non recipit enarranda hic ſcripturæ modus. Illud notandum eſt: ut primùm C. Cæſar inclinatam vidit Pompeianorum aciem, neque prius neque antiquius quidquam habuit, quàm omnes partes [militari & verbo & conſuetudine utar] dimitteret. Proh Dii immortales! quod hujus voluntatis erga Brutum ſuæ poſtea vir tam mitis pretium tulit! Nihil illâ victoriâ mirabilius, magnificentius, clarius fuit; quando neminem, niſi acie conſumptum, civem patria deſideravit: ſed munus miſericordiæ corrupit pertinacia, quum libentiùs vitam victor jam daret, quàm victi acciperent.

LIII. Pompeius profugiens cum duobus Lentulis conſularibus Sextoque filio & Favonio prætorio, quos comites ei fortuna aggregaverat, aliis ut Parthos, aliis ut Africam peteret, in qua fidelisſimum partium ſuarum haberet regem Jubam, ſuadentibus, Ægyptum petere propoſuit; memor beneficiorum, quæ in patrem ejus Ptolemæi, qui tum puero quàm juveni propior regnabat Alexandriæ, contulerat. Sed quis in adverſis beneficiorum ſervat memoriam? aut quis ullam calamitoſis deberi putat gratiam? aut quando fortuna non mutat fidem? Miſſi itaque ab

rege, qui venientem Cn. Pompeium (is jam a Mytilenis Corneliam uxorem receptam in navem, fugæ comitem habere cœperat) conſilio Theodoti & Achillæ exciperent, hortarenturque ut ex oneraria in eam navem, quæ obviam proceſſerat, tranſcenderet: quod quum feciſſet, princeps Romani nominis, imperio arbitrioque Ægyptii mancipii, C. Cæſare, P. Servilio coſſ. jugulatus eſt. Hic poſt tres conſulatus & totidem triumphos, domitumque terrarum orbem, ſanctiſsimi ac præſtantiſsimi viri, in id evecti ſuper quod aſcendi non poteſt, duodeſexageſimum annum agentis, pridie natalem ipſius, vitæ fuit exitus; in tantum in illo viro a ſe diſcordante fortunâ, ut, cui modò ad victoriam terra defuerat, deeſſet ad ſepulturam. Quid aliud, quàm nimiùm occupatos dixerim, quos in ætate & tanti & pene noſtri ſeculi viri fefellit quinquennium? quum a C. Atilio & Q. Servilio conſulibus tam facilis eſſet annorum digeſtio: quod adjeci, non ut arguerem, ſed ne arguerer.

LIV. Non fuit tamen major in Cæſarem, quàm in Pompeium fuerat, regis eorumque, quorum is auctoritate regebatur, fides: quippe quum venientem eum tentaſſent inſidiis, ac deinde bello laceſſere

auderent, utrique ſummo imperatorum, alteri ſuperſtiti meritas pœnas luêre ſuppliciis. Nuſquam erat Pompeius corpore, adhuc ubique nomine: quippe ingens partium ejus favor bellum excitaverat Africum: quod ciebat rex Juba & Scipio, vir conſularis, ante biennium quàm extingueretur Pompeius, lectus ab eo ſocer; eorumque copias auxerat M. Cato, ingenti cum difficultate itinerum locorumque inopiâ, perductis ad eos legionibus: qui vir, quum ſummum ei a militibus deferretur imperium, honoratiori parere maluit.

LV. Admonet promiſſæ brevitatis fides, quanto omnia tranſcurſu dicenda sint. Sequens fortunam ſuam Cæſar, pervectus in Africam, quam, occiſo Curione Julianarum duce partium, Pompeiani obtinebant exercitus, ibi primò variâ fortunâ, mox pugnavit ſuâ, inclinatæque hoſtium copiæ. Nec diſſimilis ibi adversùs victos, quàm in priores, clementia Cæſaris fuit. Victorem Africani belli C. Cæſarem graviùs excepit Hiſpanienſe [nam victus ab eo Pharnaces vix quidquam gloriæ ejus adſtruxit] quod Cn. Pompeius Magni filius, adoleſcens impetûs ad bella maximi, ingens ac terribile conflaverat, undique ad eum adhuc paterni nominis magnitudinem ſequentium ex toto orbe terrarum

Digitized by Google

auxiliis confluentibus. Sua Cæſarem in Hiſpaniam comitata fortuna eſt; ſed nullum umquam atrocius periculoſiuſque ab eo initum prœlium; adeo ut plus quàm dubio marte, deſcenderet equo, conſiſtenſque ante recedentem ſuorum aciem, increpitâ priùs fortunâ, quòd ſe in eum ſervaſſet exitum, denuntiaret militibus veſtigio ſe non receſſurum; proinde viderent, quem & quo loco Imperatorem deſerturi forent. Verecundiâ magis quàm virtute acies reſtitutæ ſunt, a duce quàm a milite fortiùs. Cn. Pompeius, gravis vulnere inventus inter ſolitudines avias interemptus eſt. Labienum, Varumque acies abſtulit.

LVI. Cæſar omnium victor regreſſus in Urbem, quod humanam excedat fidem, omnibus, qui contra ſe arma tulerant, ignovit; magnificentiſſimiſque gladiatorii muneris, naumachiæ, & equitum peditumque, ſimul Elephantorum certaminis ſpectaculis, epulique per multos dies dati celebratione, replevit eam. Quinque egit triumphos. Gallici apparatus ex citro, Pontici ex acantho, Alexandrini teſtudine, Africi ebore, Hiſpanienſis argento raſili conſtitit. Pecunia ex manubiis lata paulò ampliùs ſexies millies ſeſtertiûm. Neque illi tanto viro & tam clementer

Digitized by Google

omnibus victoriis ſuis uſo, plus quinque menſium principalis quies contigit: quippe quum menſe Octobri in urbem revertiſſet; Idibus Martiis, conjurationis auctoribus Bruto & Caſſio, quorum alterum promittendo conſulatum non obligaverat, contrà differendo Caſſium offenderat, adjectis etiam consiliariis cædis familiariſſimis omnium, & fortunâ partium ejus in ſummum evectis faſtigium, D. Bruto, & C. Trebonio, aliiſque clari nominis viris, interemptus eſt. Cui magnam invidiam conciliârat M. Antonius, omnibus audendis paratissimus, conſulatûs collega, imponendo capiti ejus Lupercalibus ſedentis pro Roſtris insigne regium, quod ab eo ita repulſum erat, ut non offenſus videretur.

LVII. Laudandum experientiâ consilium eſt Panſæ atque Hirtii, qui ſemper prædixerant Cæſari, ut principatum armis quæsitum armis teneret: ille dictitans mori ſe, quàm timeri malle, dum clementiam, quam præſtiterat, exſpectat, incautus ab ingratis occupatus eſt, quum quidem plurima præſagia atque indicia Dii immortales futuri obtuliſſent periculi: nam & aruſpices præmonuerant, ut diligentissimè Iduum Martiarum caveret diem; & uxor Calpurnia, territa nocturno viſu, ut

eâ die domi conſiſteret, orabat; & libelli conjurationem nuntiantes dati, ab eo neque protinus lecti erant. Sed profectò ineluctabilis fatorum vis, cujuſcumque fortunam mutare conſtituit, consilia corrumpit.

LVIII. Quo anno id patravere facinus M. Brutus & C. Cassius, prætores erant; D. Brutus conſul designatus. Hi unà cum conjurationis globo, ſtipati gladiatorum D. Bruti manu, Capitolium occupavere, quum conſul Antonius [quem quum simul interimendum cenſuiſſet Cassius, teſtamentumque Cæſaris abolendum, Brutus repugnaverat; dictitans, nihil ampliùs civibus præter tyranni, ita enim appellari Cæſarem facto ejus expediebat, petendum eſſe ſanguinem] convocato ſenatu, quum jam Dolabella, quem ſubſtituturus sibi Cæſar designaverat conſulem, faſces atque insignia corripuiſſet conſularia, velut pacis auctor, liberos ſuos obsides in Capitolium misit, fidemque deſcendendi tutò interfectoribus Cæſaris dedit, & illud decreti Atheniensium celeberrimi exemplum, relatum a Cicerone, oblivionis præteritarum rerum, decreto Patrum comprobatum eſt.

LIX. Cæſaris deinde teſtamentum apertum eſt, quo C. Octavium, nepotem ſororis ſuæ Juliæ, adoptabat: de cujus ori-

gine, etiamsi præventis, & pauca dicenda ſunt. Fuit C. Octavius, ut non patriciâ, ita admodum ſpecioſâ equeſtri genitus familiâ, gravis, ſanctus, innocens, dives. Hic prætor inter nobilissimos viros creatus, primo loco, quum ei dignatio Juliâ genitam Attiam conciliaſſet uxorem, ex eo honore ſortitus Macedoniam, appellatuſque in eâ imperator; decedens ad petitionem conſulatûs obiit, prætextato relicto filio, quem C. Cæſar, major ejus avunculus, educatum apud Philippum Vitricum, dilexit ut ſuum, natumque annos octodecim, Hiſpanienſis militiæ aſſecutum ſe poſtea comitem habuit, numquam aut alio uſum hoſpitio, quàm ſuo, aut alio vectum vehiculo; pontificatûſque ſacerdotio puerum honoravit. Et pacatis bellis civilibus, ad erudiendum liberalibus diſciplinis singularis indolem juvenis, Apolloniam eum in ſtudia miſerat, mox belli Getici ac deinde Parthici habiturus commilitonem. Cui ut eſt nuntiatum de cæde avunculi, quum protinus ex vicinis legionibus centuriones ſuam ſuorumque militum operam ei pollicerentur, neque eam ſpernendam Salvidienus & Agrippa dicerent, ille feſtinans pervenire in Urbem, omnem ordinationem & necis & teſtamenti Brundisii comperit. Cui adventanti

Romam, immanis amicorum occurrit frequentia ; & quum intraret Urbem, Solis orbis ſuper caput ejus, curvatus æqualiter, rotundatuſque in colorem arcûs, veluti coronam tanti mox viri capiti imponens, conſpectus eſt.

LX. Non placebat Attiæ matri Philippoque Vitrico adiri nomen invidioſæ fortunæ Cæſaris ; ſed aſſerebant ſalutaria reipublicæ terrarumque orbis fata conditorem conſervatoremque Romani nominis. Sprevit itaque cœleſtis animus humana consilia, & cum periculo potiùs ſumma, quàm tutò humilia, propoſuit ſequi ; maluitque avunculo & Cæſari de ſe, quàm Vitrico credere, dictitans, nefas eſſe, quo nomine Cæſari dignus eſſet viſus, ſemetipſum videri indignum. Hunc protinus Antonius conſul ſuperbè excipit [neque is erat contemptus, ſed metus] vixque admiſſo in Pompeianos hortos loquendi ſecum tempus dedit ; mox etiam, velut inſidiis ejus petitus, ſceleſtè insimulare cœpit : in quo turpiter deprehenſa ejus vanitas eſt. Apertè deinde Antonii ac Dolabellæ conſulum ad nefandam dominationem erupit furor. Seſtertiûm ſepties millies, depoſitum a C. Cæſare ad ædem Opis, occupatum ab Antonio, actorum ejuſdem, inſertis falsis, indubitatéque cor-

Digitized by Google

ruptis commentariis : atque omnia pretio temperata, vendente rempublicam conſule. Idem provinciam, D. Bruto deſignato conſuli decretam, Galliam occupare ſtatuit : Dolabella tranſmarinas decrevit ſibi; interque naturaliter dissimillimos ac diverſa volentes creſcebat odium, eóque C. Cæſar juvenis quotidianis Antonii petebatur insidiis.

LXI. Torpebat oppreſſa dominatione Antonii civitas : indignatio & dolor omnibus, vis ad resiſtendum nulli aderat, quum C. Cæſar decimum nonum annum ingreſſus, mira auſus, ac ſumma conſecutus, privato consilio majorem ſenatu pro republica animum habuit, primúmque a Calatia, mox a Casilino veteranos excivit paternos. Quorum exemplum ſecuti alii, brevi in formam juſti coiere exercitûs : mox quum Antonius occurriſſet exercitui, quem ex tranſmarinis provinciis Brundisium venire juſſerat, legio Martia & Quarta, cognitâ & ſenatûs voluntate, & tanti juvenis indole, ſublatis signis, ad Cæſarem ſe contulerunt. Eum ſenatus honoratum equeſtri ſtatuâ, quæ hodieque in Roſtris posita ætatem ejus ſcripturâ indicat [qui honor non alii per trecentos annos quàm L. Sullæ, & Cn. Pompeio, & C. Cæſari contigerat] pro

prætore unà cum conſulibus designatis Hirtio & Panſa, bellum cum Antonio gerere jussit. Id ab eo annum agente vicesimum fortissimè circa Mutinam adminiſtratum eſt; & D. Brutus obsidione liberatus. Antonius turpi ac nudâ fugâ coactus deſerere Italiam: conſulum autem alter in acie, alter poſt paucos dies ex vulnere mortem obiit.

LXII. Omnia antè, quàm fugaretur Antonius, honorificè a ſenatu in Cæſarem exercitumque ejus decreta ſunt, maximè auctore Cicerone; ſed ut recessit metus, erupit voluntas, protinuſque partibus rediit animus. Bruto Cassioque provinciæ, quas jam ipsi sine ullo ſenatus-conſulto occupaverant, decretæ; laudati quicumque his ſe exercitus tradidiſſent; omnia tranſmarina imperia eorum commiſſa arbitrio. Quippe M. Brutus, & C. Cassius, nunc metuentes arma Antonii, nunc ad augendam ejus invidiam, simulantes ſe metuere; teſtati edictis, libenter ſe vel in perpetuo exsilio victuros, dum reipublicæ conſtaret concordia, nec ullam belli civilis præbituros materiam, plurimùm sibi honoris eſſe in conſcientia facti ſui, profecti Urbe atque Italiâ, intento ac pari animo, sine auctoritate publica, provincias exercituſque occupaverant, & ubi-

cumque ipſi eſſent, prætexentes eſſe rempublicam, pecunias etiam, quæ ex tranſmarinis provinciis Romam ab quæſtoribus deportabantur, a volentibus acceperant: quæ omnia ſenatûs decretis comprehenſa & comprobata ſunt. Et D. Bruto, quòd alieno beneficio viveret, decretus triumphus. Panſæ atque Hirtii corpora publicâ ſepulturâ honorata. Cæſaris adeò nulla habita mentio, ut legati, qui ad exercitum ejus miſſi erant, juberentur ſummoto eo milites alloqui. Non fuit tam ingratus exercitus, quàm fuerat ſenatus: nam quum eam injuriam diſſimulando Cæſar ferret, negavere milites sine imperatore ſuo ulla ſe audituros mandata, Hoc eſt illud tempus, quo Cicero, insito amore Pompeianarum partium, Cæſarem laudandum & tollendum cenſebat; quum aliud diceret, aliud intelligi vellet.

LXIII. Interim Antonius fugâ tranſgreſſus Alpes, primò per colloquia repulſus a M. Lepido, qui Pontifex maximus in C. Cæſaris locum furto creatus, decretâ ſibi Hiſpaniâ, adhuc in Gallia morabatur; mox ſæpius in conſpectum veniens militum, quum & Lepido omnes imperatores forent meliores, & multis Antonius dum erat ſobrius, per averſa caſtrorum prorupto vallo, militibus recep-

tus eſt; qui titulo imperii cedebat Lepido, quum ſumma virium penes eum foret. Sub Antonii ingreſſum in caſtra Juventius Laterenſis, vir vitâ ac morte conſentaneus, quum acerrimè ſuasiſſet Lepido, ne ſe cum Antonio hoſte judicato jungeret, irritus consilii, gladio ſe ipſe transfixit. Plancus deinde dubiâ, id eſt ſuâ fide, diu quarum eſſet partium ſecum luctatus, ac ſibi difficilè conſentiens, & nunc adjutor D. Bruti designati conſulis, collegæ ſui, ſenatuique ſe litteris venditans, mox ejuſdem proditor: Asinius autem Pollio firmus propoſito, & Julianis partibus fidus, Pompeianis adverſus; uterque exercitus tradidere Antonio.

LXIV. D. Brutus deſertus primò a Planco, poſt etiam insidiis ejuſdem petitus, paulatim relinquente eum exercitu, fugiens, in hoſpitis cujuſdam ignobilis viri, nomine Cameli, domo ab iis, quos miſerat Antonius, jugulatus eſt; juſtissimaſque optimè de ſe merito viro C. Cæſari pœnas dedit: cujus quum primus omnium amicorum fuiſſet, interfector fuit; & fortunæ, ex qua fructum tulerat, invidiam in auctorem relegabat; cenſebatque æquum, quæ acceperat a Cæſare retinere, Cæſarem, qui illa dederat, periſſe. Hæc ſunt tempora, quibus M. Tullius continuis

actionibus æternas Antonii memoriæ impreſſit notas ; ſed hic fulgentiſſimo & cœleſti ore ; at tribunus Canutius continuâ rabie lacerabat Antonium. Utrique vindicta libertatis morte ſtetit ; ſed tribuni ſanguine commiſſa proſcriptio, Ciceronis, vel ſatiato Antonio, pœnâ finita. Lepidus deinde a ſenatu hoſtis judicatus eſt, ut antè fuerat Antonius.

LXV. Tum inter eum Cæſaremque & Antonium commercia epiſtolarum, & conditionum jacta mentio ; quum Antonius ſubinde Cæſarem admoneret, quàm inimicæ ſibi Pompeianæ partes forent, & in quod jam emerſiſſent faſtigium ; & quanto Ciceronis ſtudio Brutus Caſſiuſque attollerentur ; denuntiaretque, ſe cum Bruto Caſſioque, qui jam decem & ſeptem legionum potentes erant, juncturum vires ſuas, si Cæſar ejus aſpernaretur concordiam ; diceretque, plus Cæſarem patris quàm ſe amici ultioni debere. Igitur inita potentiæ ſocietas, & hortantibus orantibuſque exercitibus, inter Antonium etiam & Cæſarem facta affinitas, quum eſſet privigna Antonii deſponſa Cæſari, conſulatumque iniit Cæſar pridie quàm viginti annos impleret, decimo Calendas Octobres, cum collega Q. Pedio, poſt Urbem conditam annis ſeptingentis novem, ante ſeptuaginta

ſeptuaginta duos quàm tu, M. Vinici, conſulatum inires. Vidit hic annus Ventidium, per quam urbem inter captivos Picentium in triumpho ductus erat, in ea conſularem prætextam jungentem prætoriæ. Idem hic poſtea triumphavit.

LXVI. Furente deinde Antonio, ſimulque Lepido, quorum uterque, ut prædiximus, reipublicæ hoſtes judicati erant, quum ambo mallent ſibi nuntiari quid passi eſſent, quàm quid emeruiſſent, repugnante Cæſare, ſed fruſtra adversùs duos, inſtauratum Sullani exempli malum, proſcriptio. Nihil tam indignum illo tempore fuit, quàm quòd aut Cæſar aliquem proſcribere coactus eſt, aut ab ullo Cicero proſcriptus eſt; abſciſſaque ſcelere Antonii vox publica eſt, quum ejus ſalutem nemo defendiſſet, qui per tot annos & publicam civitatis & privatam civium defenderat. Nihil tamen egiſti, M. Antoni [cogit enim excedere propoſiti formam operis, erumpens animo ac pectore indignatio] nihil, inquam, egiſti, mercedem cœleſtissimi oris & clarissimi capitis abſcissi numerando, auctoramentoque funebri ad conſervatoris quondam reipublicæ tantique conſulis irritando necem. Rapuiſti tu M. Ciceroni lucem ſollicitam, & ætatem ſenilem, & vitam miſeriorem

E

Digitized by Google

te principe, quàm ſub te triumviro mortem: famam verò gloriamque factorum atque dictorum adeo non abſtuliſti, ut auxeris. Vivit vivetque per omnium ſeculorum memoriam; dumque hoc vel fortè vel providentiâ vel utcumque conſtitutum rerum naturæ corpus, quod ille pene ſolus Romanorum animo vidit, ingenio complexus eſt, eloquentiâ illuminavit, manebit incolume, comitem ævi ſui laudem Ciceronis trahet; omniſque poſteritas illius in te ſcripta mirabitur, tuum in eum factum exſecrabitur; citiúſque in mundo genus hominum, quàm ea cadet.

LXVII. Hujus totius temporis fortunam ne deflere quidem quiſquam ſatis dignè potuit, adeo nemo exprimere verbis poteſt. Id tamen notandum eſt, fuiſſe in proſcriptos uxorum fidem ſummam, libertorum mediam, ſervorum aliquam, filiorum nullam; adeo difficilis eſt hominibus utcumque conceptæ ſpei mora. Ne quid ulli ſanctum relinqueretur, velut in dotem invitamentumque ſceleris, Antonius L. Cæſarem avunculum, Lepidus Paullum fratrem proſcripſerant. Nec Planco gratia defuit ad impetrandum, ut frater ejus Plancus Plotius proſcriberetur. Eóque inter jocos militares, qui currum

Digitized by Google

Lepidi Plancique ſecuti erant, inter exſecrationem civium, uſurpabant hunc verſum : *De Germanis, non de Gallis, duo triumphant conſules.*

LXVIII. Suo præteritum loco referatur ; neque enim perſona umbram actæ rei capit. Dum in acie Pharſalica Africaque de ſumma rerum Cæſar dimicat, M. Cœlius, vir eloquio animoque Curioni ſimillimus, ſed in utroque perfectior, nec minùs ingenioſè nequam, quum ne modico quidem ſervari poſſet [quippe pejor illi res familiaris quàm mens erat] in prætura novarum tabularum auctor exſtitit ; nequiitque ſenatûs & auctoritate conſulum deterreri, accito etiam Milone Annio, qui non impetrato reditu Julianis partibus infeſtus erat, in Urbe ſeditionem, haud magis occultè bellicum tumultum movens, primò ſummotus a republica, mox conſularibus armis auctore ſenatu circa Thurios oppreſſus eſt. Incepto pari ſimilis fortuna Milonis fuit ; qui Compſam in Hirpinis oppugnans, ictuſque lapide, tum P. Clodio, tum patriæ, quam armis petebat, pœnas dedit ; vir inquies, & ultra fortem temerarius. Quatenus autem aliquid ex omiſſis peto, notetur immodicâ & intempeſtivâ libertate uſos adversùs C. Cæſarem Marullum Epidium, Flaviumque

Cæſetium tribunos plebis, dum arguunt in eo regni voluntatem, pene vim dominationis expertos. In hoc tamen ſæpe laceſſiti principis ira exceſſit, ut cenſoriâ potiùs contentus notâ, quàm animadverſione dictatoriâ, ſummoveret eos a republica, teſtareturque, eſſe ſibi miſerrimum, quòd aut naturâ ſuâ ei excedendum foret, aut minuenda dignitas. Sed ad ordinem revertendum eſt.

LXIX. Jam & Dolabella in Aſia C. Trebonium conſularem, cui ſuccedebat, fraude deceptum, Smyrnæ occiderat, virum adverſùs merita Cæſaris ingratiſſimum, participemque cædis ejus, a quo ipſe in conſulare provectus faſtigium fuerat: & C. Caſſius, acceptis a Statio Murco & Criſpo Marcio, prætoriis viris imperatoribuſque, prævalidis in Syria legionibus, incluſum Dolabellam, qui præoccupatâ Aſiâ in Syriam pervenerat, Laodiceæ, expugnatâ eâ urbe, ceperat, ita tamen ut ad ictum ſervi ſui Dolabella non ſegniter cervicem daret; & decem legiones in eo tractu ſui juris fecerat: & M. Brutus C. Antonio fratri M. Antonii in Macedonia, Vatinioque circa Dyrrachium volentes legiones extorſerat; ſed Antonium bello laceſſierat, Vatinium dignatione obruerat: quum & Brutus cuilibet ducum

Digitized by Google

præferendus videretur, & Vatinius nulli nomini non eſſet poſtferendus: in quo deformitas corporis cum turpitudine certabat ingenii, adeo ut animus ejus dignissimo domicilio incluſus videretur; eratque ſeptem legionibus validus. Et lege Pediâ, quam conſul Pedius collega Cæſaris tulerat, omnibus, qui Cæſarem patrem interfecerant, aquâ ignique damnatis interdictum erat: quo tempore Capito, patruus meus, vir ordinis ſenatorii, Agrippæ ſubſcripsit in C. Cassium. Dumque ea in Italia geruntur, acri atque proſperrimo bello Cassius Rhodum, rem immanis operis, ceperat; Brutus Lycios devicerat, & inde in Macedoniam exercitus trajecerant; quum per omnia repugnans naturæ ſuæ Cassius etiam Bruti clementiam vinceret. Neque reperias quos aut pronior Fortuna comitata sit, aut veluti fatigata maturiùs deſtituerit, quàm Brutum & Cassium.

LXX. Tum Cæſar & Antonius trajecerunt exercitus in Macedoniam, & apud urbem Philippos cum M. Bruto Cassioque acie concurrerunt. Cornu, cui Brutus præerat, impulsis hoſtibus, caſtra Cæſaris cepit: nam ipſe Cæſar, etiamsi infirmissimus valetudine, obibat munia ducis, oratus etiam ab Artorio medico, ne in caſtris remaneret, manifeſtâ denunciatione

Digitized by Google

quietis territo. Id autem, in quo Cassius fuerat, fugatum ac malè multatum, in altiora ſe receperat loca. Tum Cassius ex ſua fortuna eventum collegæ æſtimans, quum dimisiſſet evocatum, jussiſſetque nuntiare sibi, quæ eſſet multitudo ac vis hominum, quæ ad ſe tenderet; tardiùs eo nuntiante, quum in vicino eſſet agmen curſu ad eum tendentium, neque pulvere facies aut signa denotari poſſent, exiſtimans hoſtes eſſe qui irruerent, lacernâ caput circumdedit, extentamque cervicem interritus liberto præbuit. Deciderat Cassii caput, quum evocatus advenit, nuntians Brutum eſſe victorem: qui quum imperatorem proſtratum videret; ſequar, inquit, eum, quem mea occidit tarditas; & ita in gladium incubuit. Poſt paucos deinde dies Brutus conflixit cum hoſtibus, & victus acie, quum in tumulum nocte ex fuga ſe recepiſſet, impetravit a Stratone Ægeate familiari ſuo, ut manum morituro commodaret sibi; erectoque lævo ſuper caput brachio, quum mucronem gladii ejus dexterâ tenens siniſtræ admoviſſet mamillæ, ad eum ipſum locum, quà cor emicat, impellens ſe in vulnus, uno ictu transfixus exſpiravit,

LXXI. Protinus Meſſalla, fulgentissimus juvenis, proximus in illis caſtris Bruti

Caſſiique auctoritati, quum eſſent qui eum ducem poſcerent, ſervari beneficio Cæſaris maluit, quàm dubiam ſpem armorum tentare ampliùs. Nec aut Cæſari quidquam ex victoriis ſuis fuit lætius, quàm ſervaſſe Corvinum; aut majus exemplum hominis grati ac pii, quàm Corvinus in Cæſarem fuit. Non aliud bellum cruentius cæde clariſſimorum virorum fuit. Tum Catonis filius cecidit: eadem Lucullum Hortenſiumque, eminentiſſimorum civium filios, fortuna abſtulit. Nam Varro ad ludibrium moriturus Antonii, digna illo ac vera de exitu ejus magna cum libertate ominatus eſt. Druſus Livius, Juliæ Auguſtæ pater, & Varus Quinctilius, ne tentatâ quidem hoſtis miſericordiâ, alter ſe ipſe in tabernaculo interemit; Varus autem liberti, quem id facere coëgerat, manu, quum ſe inſignibus honorum velaſſet, jugulatus eſt.

LXXII. Hunc exitum M. Bruti partium ſeptimum & trigeſimum annum agentis fortuna eſſe voluit; corrupto animo ejus in diem, quæ illi omnes virtutes unius temeritate facti abſtulit. Fuit autem Dux Caſſius melior, quanto vir Brutus; e quibus Brutum amicum habere malles, inimicum magis timeres Caſſium: in altero major vis, in altero virtus. Qui ſi vi-

Digitized by Google

ciſſent, quantum reipublicæ interfuit, Cæſarem potiùs habere quàm Antonium principem; tantum retuliſſet habere Brutum quàm Cassium. Cn. Domitius, pater L. Domitii, nuper a nobis visi, eminentissimæ ac nobilissimæ simplicitatis viri, avus hujus Cn. Domitii clarissimi juvenis, occupatis navibus, cum magno ſequentium consilia ſua comitatu fugæ fortunæque ſe commisit, ſemetipſo contentus duce partium. Statius Murcus, qui classi & cuſtodiæ maris præfuerat, cum omni commiſſa sibi parte exercitûs naviumque, Sex. Pompeium Cn. Magni filium, qui ex Hiſpania revertens Siciliam armis occupaverat, petit; ad quem & e Brutianis caſtris, & ex Italia aliiſque terrarum partibus, quos præſenti periculo fortuna ſubduxerat, proſcripti confluebant: quippe nullum habentibus ſtatum quilibet dux erat idoneus; quum fortuna non electionem daret, ſed perfugium oſtenderet; exitialemque tempeſtatem fugientibus ſtatio pro portu foret.

LXXIII. Hic adoleſcens erat ſtudiis rudis, ſermone barbarus, impetu ſtrenuus, manu promptus, cogitatione celer, fide patri dissimillimus, libertorum ſuorum libertus, ſervorumque ſervus, ſpeciosis invidens, ut pareret humillimis: quem ſenatus pene totus adhuc e Pompeianis

conſtans partibus, poſt Antonii a Mutina fugam, eodem illo tempore quo Bruto Caſſioque tranſmarinas provincias decreverat, revocatum ex Hiſpania, ubi adversùs eum clariſſimum bellum Pollio Aſinius prætorius geſſerat, in paterna bona reſtituerat, & oræ maritimæ præfecerat. Is tum ut prædiximus, occupatâ Siciliâ, ſervitia fugitivoſque in numerum exercitûs ſui recipiens, magnum modum legionum effecerat; perque Menam & Menecraten, paternos libertos, præfectos claſſium, latrociniis ac prædationibus infeſtato mari, ad ſe exercitumque tuendum rapto utebatur, quum eum non depuderet vindicatum armis ac ductu patris ſui mare infeſtare piraticis ſceleribus.

LXXIV. Fractis Brutianis Caſſianiſque partibus, Antonius tranſmarinas obiturus provincias ſubſtitit; Cæſar in Italiam ſe recepit, eamque longè quàm ſperaverat tumultuoſiorem reperit. Quippe L. Antonius conſul, vitiorum fratris ſui conſors, ſed virtutum, quæ interdum in illo erant, expers, modò apud veteranos criminatus Cæſarem, modò eos qui juſſâ diviſione prædiorum ordinatiſque coloniis agros amiſerant, ad arma conciens, magnum exercitum conflaverat. Ex altera parte uxor Antonii Fulvia, nihil muliebre

præter corpus gerens, omnia armis tumultuque miſcebat. Hæc belli ſedem Præneſte ceperat: Antonius, pulſus undique viribus Cæſaris, Perusiam ſe contulerat: Plancus Antonianarum adjutor partium, ſpem magis oſtenderat auxilii, quàm opem ferebat Antonio. Uſus Cæſar virtute & fortunâ ſuâ Perusiam expugnavit; Antonium inviolatum dimisit: in Perusinos magis irâ militum quàm voluntate ſævitum ducis: urbs incenſa, cujus initium incendii princeps ejus loci fecit Macedonicus, qui, ſubjecto rebus ac penatibus ſuis igni, transfixum ſe gladio flammæ intulit.

LXXV. Per eadem tempora exarſerat in Campania bellum, quod, profeſſus eorum, qui perdiderant agros, patrocinium, ciebat Tib. Claudius Nero prætorius & pontifex, Tib. Cæſaris pater, magni vir animi doctiſſimique ingenii. Id quoque adventu Cæſaris ſepultum atque diſcuſſum eſt. Quis fortunæ mutationes, quis dubios rerum humanarum caſus ſatis mirari queat? quis non diverſa præſentibus, contrariaque exſpectatis aut ſperet aut timeat? Livia nobiliſſimi & fortiſſimi viri Drusi Claudiani filia, genere, probitate, formâ Romanarum eminentiſſima, quam poſtea conjugem Auguſti vidimus, quam tranſgreſſi ad Deos ſacerdotem ac filiam, tum

Digitized by Google

fugiens mox futuri ſui Cæſaris arma, vix bimum hunc Tiberium Cæſarem, vindicem Romani imperii, futurumque ejuſdem Cæſaris filium geſtans sinu, per avia itinerum, vitatis militum gladiis, uno comitante, quò faciliùs occultaretur fuga, pervenit ad mare, & cum viro Nerone pervecta in Siciliam eſt.

LXXVI. Quod alieno teſtimonium redderem, in eo non fraudabo avum meum. Quippe C. Velleius, honoratissimo inter illos trecentos ſexaginta judices loco a Pompeio lectus, ejuſdem Marcique Bruti ac Tib. Neronis præfectus fabrûm, vir nulli ſecundus, in Campania, digreſſu Neronis a Neapoli, cujus ob singularem cum eo amicitiam partium adjutor fuerat, gravis jam ætate & corpore, quum comes eſſe non poſſet, gladio ſe ipſe transfixit. Inviolatam excedere Italiâ Cæſar paſſus Fulviam, Plancumque muliebris fugæ comitem: nam Pollio Asinius cum ſeptem legionibus, diu retentâ in poteſtate Antonii Venetiâ, magnis ſpecioſiſque rebus circa Altinum, aliaſque ejus regionis urbes, editis, Antonium petens, vagum adhuc Domitium, quem digreſſum e Brutianis caſtris poſt cædem ejus prædiximus, & propriæ claſſis factum ducem, consiliis ſuis illectum, ac fide datâ, junxit Antonio.

Digitized by Google

Quo facto quiſquis æquum ſe præſtiterit, ſciat non minùs a Pollione in Antonium, quàm ab Antonio in Pollionem eſſe collatum. Adventus deinde in Italiam Antonii, præparatuſque contra eum Cæſaris habuit belli metum; ſed pax circa Brundiſium compoſita. Per quæ tempora Rufi Salvidieni ſceleſta conſilia patefacta ſunt; qui natus obſcuriſſimis initiis, parum habebat ſumma accepiſſe, & proximus a Cn. Pompeio, ipſoque Cæſare ex equeſtri ordine conſul creatus eſſe, niſi in id aſcendiſſet, e quo infra ſe & Cæſarem videret & rempublicam.

LXXVII. Tum, expoſtulante conſenſu populi, quem gravis urgebat infeſto mari annona, cum Pompeio quoque circa Miſenum pax inita: qui haud abſurdè, quum in navi Cæſaremque & Antonium cœnâ exciperet, dixit, In carinis ſuis ſe cœnam dare; referens hoc dictum ad loci nomen, in quo paterna domus ab Antonio poſſidebatur. In hoc pacis fœdere placuit Siciliam Achaiamque Pompeio concedere: in quo tamen animus inquies manere non potuit: id unum tantummodo ſalutare adventu ſuo patriæ attulit, quòd omnibus proſcriptis aliiſque, qui ad eum ex diverſis cauſis fugerant, reditum ſalutemque pactus eſt: quæ res & alios clariſſimos

Digitized by Google

viros, & Neronem, & M. Silanum, Sentiumque Saturninum & Aruntium ac Titium reſtituit reipublicæ. Statium autem Murcum, qui adventu ſuo classiſque celeberrimæ vires ejus duplicaverat, insimulatum falsis criminationibus, quia talem virum collegam officii Menas & Menecrates faſtidierant, Pompeius in Sicilia interfecerat.

LXXVIII. Hoc tractu temporum Octaviam ſororem Cæſaris M. Antonius duxit uxorem. Redierat Pompeius in Siciliam, Antonius in tranſmarinas provincias, quas magnis momentis Labienus, ex Brutianis caſtris profectus ad Parthos, producto eorum exercitu in Syriam, interfectoque legato Antonii, concuſſerat; qui virtute & ductu Ventidii, unà cum Parthorum copiis, celeberrimoque juvenum Pacoro regis filio, exſtinctus eſt. Interim Cæſar per hæc tempora, ne res diſciplinæ inimicissima otium corrumperet militem, crebris in Illyrico Dalmatiaque expeditionibus, patientiâ periculorum, bellique experientiâ durabat exercitum. Eâdem tempeſtate Calvinus Domitius, quum ex conſulatu obtineret Hiſpaniam, graviſsimi comparandique antiquis exempli auctor fuit: quippe primipili centurionem nomine Vibillium, ob turpem ex acie fugam, fuſte percussit.

Digitized by Google

LXXIX. Creſcente in dies & claſſe & famâ Pompeii, Cæſar molem belli ejus ſuſcipere ſtatuit. Ædificandis navibus, contrahendoque militi ac remigi, navalibuſque adſueſcendo certaminibus atque exercitationibus, præfectus eſt M. Agrippa virtutis nobilissimæ, labore, vigiliâ, periculo invictus, parendique, ſed uni, ſcientissimus, aliis ſanè imperandi cupidus, & per omnia extra dilationes positus, conſultiſque facta conjungens. Hic in Averno ac Lucrino lacu ſpeciosissimâ claſſe fabricatâ, quotidianis exercitationibus militem remigemque ad ſummam & militaris & maritimæ rei perduxit ſcientiam. Hac claſſe Cæſar, quum priùs, deſpondente ei Nerone, cui antè nupta fuerat, Liviam auſpicatis reipublicæ ominibus duxiſſet uxorem, Pompeio Siciliæque bellum intulit. Sed virum humanâ ope invictum graviter eo tempore fortuna concussit: quippe longè majorem partem classis, circa Veliam Palinurique promontorium, adorta vis Africi laceravit ac diſtulit. Ea patrando bello mora fuit, quod poſtea dubiâ & interdum ancipiti fortunâ geſtum eſt: nam & classis eodem loco vexata eſt tempeſtate: & ut navali primo prœlio apud Mylas ductu Agrippæ pugnatum proſperè, ita inopinato classis adventu gravis ſub ipsius

Digitized by Google

Cæſaris oculis circà Tauromenium accepta clades : neque ab ipſo periculum abfuit. Legiones quæ cum Cornificio erant, legato Cæſaris, expoſitæ in terra, pene a Pompeio oppreſſæ ſunt. Sed ancipitis fortuna temporis maturâ virtute correcta. Explicatis quippe utriuſque partis claſſibus, pene omnibus exutus navibus Pompeius Aſiam fugâ petivit; juſſuque M. Antonii, cujus opem petierat, dum inter ducem & ſupplicem tumultuatur, & nunc dignitatem retinet, nunc vitam precatur, a Titio jugulatus eſt : cui in tantum duravit hoc facinore contractum odium, ut mox ludos in theatro Pompeii faciens, exſecratione populi ſpectaculo, quod præbebat, pelleretur.

LXXX. Acciverat gerens contra Pompeium bellum ex Africa Cæſar Lepidum cum duodecim ſemiplenis legionibus. Hic vir omnium vaniſſimus, neque ullâ virtute tam longam fortunæ indulgentiam meritus, exercitum Pompeii, quia propior fuerat, ſequentem non ipſius ſed Cæſaris auctoritatem ac fidem, ſibi junxerat; inflatuſque ampliùs viginti legionum numero, in id furoris proceſſerat, ut inutilis alienæ victoriæ comes, quam diu moratus erat, diſſidendo in conſiliis Cæſari, & ſemper diverſa his, quæ aliis placebant,

Digitized by Google

dicendo, totam victoriam ut ſuam interpretaretur; audebatque denuntiare Cæſaſari, excederet Siciliâ. Non ab Scipionibus, aliiſque veteribus Romanorum ducum quidquam auſum patratumque fortius, quàm tunc a Cæſare. Quippe quum inermis & lacernatus eſſet, præter nomen nihil trahens, ingreſſus caſtra Lepidi, evitatis quæ juſſu hominis praviſsimi tela in eum jacta erant, quum lacerna ejus perforata eſſet lanceâ, aquilam legionis rapere auſus eſt. Scires quid intereſſet inter duces. Armati inermem ſecuti ſunt; decimoque anno, quàm ad diſsimillimam vitæ ſuæ potentiam pervenerat Lepidus, & a militibus & a fortuna deſertus, pulloque velatus amiculo, inter ultimam confluentium ad Cæſarem turbam latens, genibus ejus advolutus eſt. Vita rerumque ſuarum dominium conceſſa ei ſunt; ſpoliata, quam tueri non poterat, dignitas.

LXXXI. Subita deinde exercitûs ſeditio (qui plerumque contemplatus frequentiam ſuam, a diſciplina deſciſcit; & quod cogere ſe putat poſſe, rogare non ſuſtinet) partim ſeveritate, partim liberalitate diſcuſſa principis. Specioſumque per id tempus adjectum ſupplementum Campanæ coloniæ: ejus relicti erant publici; pro his longè uberiores reditus

Digitized by Google

duodecies ſeſtertiûm in Creta inſula redditi, & aqua promiſſa, quæ hodieque singulare & ſalubritatis inſtar & amœnitatis ornamentum eſt. Insigne coronæ classicæ, quo nemo umquam Romanorum donatus erat, hoc bello Agrippa singulari virtute meruit. Victor deinde Cæſar reverſus in Urbem, contractas emptionibus complures domos per procuratores, quò laxior fieret ipsius, publicis ſe usibus deſtinare profeſſus eſt; templumque Apollini, & circà porticus, facturum promisit, quod ab eo singulari exſtructum munificentiâ eſt.

LXXXI. Quâ æſtate Cæſar tam proſperè in Lepidum in Sicilia, bene fortuna pro Cæſare & republica militavit ad orientem. Quippe Antonius cum tredecim legionibus ingreſſus Armeniam, ac deinde Mediam, & per eas regiones Parthos petens, habuit regem eorum obvium; primóque duas legiones cum omnibus impedimentis tormentiſque & Statiano legato amisit: mox ſæpius ipſe, cum ſummo totius exercitûs diſcrimine, ea adiit pericula, e quibus ſervari ſe poſſe deſperaverat; amiſſâque non minùs quartâ parte militum, captivi cujuſdam, ſed Romani, consilio ac fide ſervatur: qui clade Craſsiani exercitûs captus, quum fortunam non

animum mutaſſet, acceſsit nocte ad ſtationem Romanam, prædixitque, ne deſtinatum iter peterent, ſed diverſo silveſtrique pervaderent. Hoc M. Antonio, ac tot illis legionibus ſaluti fuit : de quibus tamen, totoque exercitu, haud minùs pars quarta, ut prædiximus, militum; calonum, ſervitiique tertia desiderata eſt; impedimentorum vix ulla ſuperfuît. Hanc tamen Antonius fugam ſuam, quia vivus exierat, victoriam vocabat; qui tertiâ æſtate reverſus in Armeniam, regem ejus Artavaſden, fraude deceptum, catenis, ſed, ne quid honori deeſſet, aureis vinxit. Creſcente deinde & amoris in Cleopatram incendio, & vitiorum, quæ ſemper facultatibus licentiâque & aſſentationibus aluntur, magnitudine, bellum patriæ inferre ſtatuit, quum antè, novum ſe Liberum patrem appellari juſſiſſet : quum redimitus hederis, coronâque velatus aureâ, & thyrſum tenens, cothurniſque ſuccinctus, curru, velut Liber pater, vectus eſſet Alexandriæ.

LXXXIII. Inter hunc apparatum belli, Plancus non judicio recta legendi, neque amore reipublicæ aut Cæſaris [quippe hæc ſemper impugnabat] ſed morbo proditor, quum fuiſſet humillimus aſſentator reginæ, & infra ſervos cliens, quum Antonii libra-

rius, quum obſcœnissimarum rerum & auctor & miniſter, quum in omnia & omnibus venalis, quum cœruleatus & nudus, caputque redimitus arundine & caudam trahens, genibus innixus Glaucum ſaltaſſet, in convivio refrigeratus ab Antonio, ob manifeſtarum rapinarum indicia, transfugit ad Cæſarem: & idem poſtea clementiam victoris pro ſua virtute interpretabatur; dictitans, id probatum a Cæſare, cui ille ignoverat. Hunc mox avunculum Titius imitatus eſt. Haud abſurdè Coponius vir e prætoriis gravissimus, P. Silii ſocer, quum recens transfuga multa ac nefanda Plancus abſenti Antonio in ſenatu objiceret: *Multa*, inquit, *mehercules fecit Antonius pridie, quàm tu illum relinqueres.*

LXXXIV. Cæſare deinde & Meſſallâ Corvino conſulibus debellatum apud Actium, ubi longè antequam dimicaretur, exploratissima Julianarum partium fuit victoria. Vigebat in hac parte miles atque imperator, illâ marcebant omnia: hinc remiges firmissimi, illinc inopiâ affectissimi: navium hinc magnitudo modica, cum celeritate, adverſa illa ſpecie erat terribilior: hinc ad Antonium nemo, illinc ad Cæſarem quotidie aliqui transfugiebant. Denique in ore atque oculis Antonianæ classis per Marcum Agrippam Leucas ex-

Digitized by Google

pugnata, Patræ captæ, Corinthus occupata, bis ante ultimum diſcrimen claſsis hoſtium ſuperata. Rex Amyntas meliora & utiliora ſecutus (nam Deillius exempli ſui tenax, ut a Dolabella ad Caſsium) virque clariſsimus Cn. Domitius, qui ſolus Antonianarum partium numquam reginam niſi nomine ſalutavit, maximo & præcipiti periculo tranſmiſit ad Cæſarem.

LXXXV. Advenit deinde maximi diſcriminis dies, quo Cæſar, Antoniuſque, productis claſsibus, pro ſalute alter, in ruinam alter terrarum orbis dimicavere. Dextrum navium Julianarum cornu M. Lurio commiſſum, lævum Aruntio, Agrippæ omne claſsici certaminis arbitrium. Cæſar ei parti deſtinatus, in quam a fortuna vocaretur, ubique aderat: claſsis Antonii regimen Publicolæ Soſioque commiſſum. At in terra locatum exercitum Taurus Cæſaris, Antonii regebat Canidius. Ubi initum certamen eſt, omnia in altera parte fuere, dux, remiges, milites; in altera nihil præter milites: prima occupat fugam Cleopatra; Antonius fugientis reginæ, quàm pugnantis militis ſui, comes eſſe maluit; & imperator, qui in deſertores ſævire debuerat, deſertor exercitûs ſui factus eſt. Illis etiam, detracto capite, in longum fortiſsimè pugnandi duravit con-

Digitized by Google

ſtantia ; & deſperatâ victoriâ, in mortem dimicabatur. Cæſar, quos ferro poterat interimere, verbis mulcere cupiens, clamitanſque & oſtendens fugiſſe Antonium, quærebat, pro quo & cum quo pugnarent ? At illi, quum diu pro abſente dimicaſſent duce, ægrè ſummissis armis, ceſſere victoriam ; citiúſque vitam veniamque Cæſar promisit, quàm illis, ut ea precarentut, perſuaſum eſt. Fuitque in confeſſo, milites optimi imperatoris, imperatorem fugacissimi militis functum officio ; ut dubites, ſuone, an Cleopatræ arbitrio victoriam temperaturus fuerit, qui ad ejus arbitrium direxit fugam. Idem locatus in terra fecit exercitus, quum ſe Canidius præcipiti fugâ rapuiſſet ad Antonium.

LXXXVI. Quid ille dies terrarum orbi præſtiterit, ex quo in quem ſtatum pervenerit fortuna publica, quis in hoc tranſcurſu tam arctati operis exprimere audeat ? Victoria verò fuit clementissima ; nec quiſquam interemptus eſt, nisi paucissimi, & hi qui deprecari quidem pro ſe non ſuſtinerent. Ex qua lenitate ducis colligi potuit, quem aut initio triumviratûs ſui, aut in campis Philippiis, si sic licuiſſet, victoriæ ſuæ facturus fuerit modum. At Soſium L. Arruntii priſcâ gravitate cele-

Digitized by Google

berrimi fides, mox diu cùm clementia luctatus ſua Cæſar, ſervavit incolumem. Non prætereatur Aſinii Pollionis factum & dictum memorabile: namque quum ſe poſt Brundisinam pacem continuiſſet in Italia, neque aut vidiſſet umquam reginam, aut poſt enervatum amore ejus Antonii animum partibus ejus ſe immiſcuiſſet, rogante Cæſare, ut ſecum ad bellum proficiſceretur Actiacum: *Mea*, inquit, *in Antonium majora merita ſunt, illius in me beneficia notiora: itaque diſcrimini veſtro me ſubtraham, & ero præda victoris.*

LXXXVII. Proximo deinde anno perſecutus reginam Antoniumque Alexandriam, ultimam bellis civilibus impoſuit manum. Antonius ſe ipſe non ſegniter interemit, adeo ut multa desidiæ crimina morte redimeret. At Cleopatra, fruſtratis cuſtodibus, illatâ aſpide, morſu ſanè ejus, expers muliebris metûs ſpiritum reddidit. Fuitque & fortunâ & clementiâ Cæſaris dignum, quòd nemo ex iis, qui contra eum arma tulerant, ab eo juſſuve ejus interemptus. D. Brutum Antonii interemit crudelitas: Sex. Pompeium, ab eodem victum, idem Antonius, quum dignitatis quoque ſervandæ dediſſet fidem, etiam ſpiritu privavit: Brutus & Caſſius antè, quàm victorum experirentur animum, vo-

Digitized by Google

luntariâ morte obierunt. Antonii Cleopatræque quis fuerit exitus, narravimus. Canidius timidiùs deceſſit, quàm profeſſioni ejus, quâ ſemper uſus erat, congruebat. Ultimus autem ex interfectoribus Cæſaris Parmenſis Caſſius morte pœnas dedit, ut dederat Trebonius.

LXXXVIII. Dum ultimam bello Actiaco Alexandrinoque Cæſar imponit manum, M. Lepidus juvenis formâ quàm mente melior, Lepidi ejus, qui triumvir fuerat reipublicæ conſtituendæ filius, Juniâ Bruti ſorore natus, interficiendi, ſimul in Urbem revertiſſet, Cæſaris conſilia inierat. Tunc Urbis cuſtodiis præpoſitus C. Mæcenas, equeſtri ſed ſplendido genere natus, vir, ubi res vigiliam exigeret, ſanè exſomnis, providens atque agendi ſciens; ſimul verò aliquid ex negotio remitti poſſet, otio ac mollitiis pene ultra feminam fluens, non minùs Agrippâ Cæſari carus, ſed minùs honoratus; quippe vixit anguſto clavo pene contentus: nec minora conſequi potuit, ſed non tam concupivit. Hic ſpeculatus eſt per ſummam quietem ac diſſimulationem præcipitis conſilia juvenis, & mirâ celeritate, nullâque cum perturbatione aut rerum aut hominum oppreſſo Lepido, immane novi ac reſurrecturi belli civilis reſtinxit initium; & ille

Digitized by Google

quidem malè conſultorum pœnas exſolvit. Æquetur prædictæ Calpurniæ Antiſtii, Servilia Lepidi uxor, quæ, vivo igni devorato, præmaturam mortem immortali nominis ſui penſavit memoriâ.

LXXXIX. Cæſar autem reverſus in Italiam atque Urbem, quo occurſu, quo favore omnium hominum, ætatum, ordinum exceptus sit; quæ magnificentia triumphorum ejus, quæ fuerit munerum, ne in operis quidem juſti materia, nedum hujus tam recisi, dignè exprimi poteſt. Nihil deinde optare a Diis homines, nihil Dii hominibus præſtare poſſunt, nihil voto concipi, nihil felicitate conſummari, quod non Auguſtus, poſt reditum in Urbem, reipublicæ populoque Romano terrarumque orbi repræſentaverit. Finita vicesimo anno bella civilia, ſepulta externa, revocata pax, ſopitus ubique armorum furor, reſtituta vis legibus, judiciis auctoritas, ſenatui majeſtas: imperium magiſtratuum ad priſtinum redactum modum; tantummodo octo prætoribus allecti duo; priſca illa & antiqua reipublicæ forma revocata. Rediit cultus agris, ſacris honos, ſecuritas hominibus; certa cuique rerum ſuarum poſſessio: leges emendatæ utiliter, latæ ſalubriter; ſenatus sine aſperitate nec sine ſeveritate lectus. Principes viri, triumphiſque

que & ampliſſimis honoribus functi, hortatu principis ad ornandam Urbem illecti ſunt. Conſulatus tantummodo uſque ad undecimum, quem continuaret Cæſar, quum ſæpe obnitens repugnaſſet, impetrari potuit: nam dictaturam, quàm pertinaciter ei deferebat populus, tam conſtanter repulit. Bella ſub imperatore geſta, pacatuſque victoriis terrarum orbis, & tot extra Italiam domique opera, omne ævi ſui ſpatium impenſurum in id ſolum opus ſcriptorem fatigent. Nos memores profeſſionis, univerſam imaginem principatûs ejus oculis animiſque ſubjecimus.

XC. Sepultis, ut prædiximus, bellis civilibus, coaleſcentibuſque reipublicæ membris eo curante, quæ tam longa armorum ſeries laceraverat, Dalmatia viginti & ducentos annos rebellis ad certam confeſſionem pacata eſt imperii; Alpes feris multiſque nationibus celebres perdomitæ; Hiſpaniæ, nunc ipſius præſentiâ, nunc Agrippæ, quem uſque in tertium conſulatum, & mox collegium tribunitiæ poteſtatis amicitia principis evexerat, multo varioque Marte pacatæ. In quas provincias quum initiò, Scipione & Sempronio Longo conſulibus, primo anno ſecundi Punici, abhinc annos ducentos quinquaginta, Romani exercitus miſſi eſſent, duce

Digitized by Google

Cn. Scipione, Africani patruo; per annos ducentos in his multo mutuoque ita certatum eſt ſanguine, ut amiſſis populi Romani tot imperatoribus exercitibuſque, ſæpe contumelia, etiam nonnumquam periculum Romano inferretur imperio. Illæ enim provinciæ Scipiones conſumpſerunt; illæ contumelioſo viginti annorum bello ſub duce Viriatho majores noſtros exercuerunt; illæ, terrore Numantini belli, populum Romanum concuſſerunt: in illis turpe Q. Pompeii fœdus, turpiuſque Mancini, ſenatus cum ignominia dediti imperatoris reſcidit: illa tot conſulares, tot prætorios abſumpsit duces; patrumque ætate, in tantum Sertorium armis extulit, ut per quinquennium dijudicari non potuerit, Hiſpanis Romaniſne in armis plus eſſet roboris, & uter populus alteri pariturus foret. Has igitur provincias tam diffuſas, tam frequentes, tam feras ad eam pacem abhinc annos fermè quinquaginta perduxit Cæſar Auguſtus, ut, quæ maximis bellis numquam vacaverant, eæ ſub C. Antiſtio, ac deinde P. Silio legato ceteriſque poſtea, etiam latrociniis vacarent.

XCI. Dum pacatur Occidens, ab Oriente ac rege Parthorum ſigna Romana, quæ Craſſo oppreſſo Orodes, quæ Antonio

Digitized by Google

pulſo filius ejus Phraates ceperant, Auguſto remiſſa ſunt: quod cognomen illi viro Planci ſententiâ conſenſus univerſi ſenatûs populique Romani indidit. Erant tamen qui hunc felicissimum ſtatum odiſſent. Quippe L. Murena & Fannius Cæpio, diversis moribus [nam Murena sine hoc facinore potuit videri bonus, Cæpio & ante hoc erat pessimus] quum iniſſent occidendi Cæſaris consilia, oppressi auctoritate publicâ, quod vi facere voluerant, jure passi ſunt. Neque multò pòſt Rufus Egnatius, per omnia gladiatori quàm ſenatori propior, collecto in ædilitate favore populi, quem exſtinguendis privatâ familiâ incendiis in dies auxerat, in tantum quidem, ut ei præturam continuaret, mox etiam conſulatum petere auſus; quum eſſet omni flagitiorum ſcelerumque conſcientiâ merſus; nec melior illi res familiaris quàm mens foret; aggregatis simillimis sibi, interimere Cæſarem ſtatuit, ut quo ſalvo ſalvus eſſe non poterat, eo ſublato moreretur. Quippe ita ſe mores habent, ut publicâ quiſque ruinâ malit occidere, quàm ſuâ proteri, & idem paſſurus, minus conſpici. Neque hic prioribus in occultando felicior fuit; addictuſque carceri cum conſciis facinoris, mortem dignissimam vitâ ſuâ obiit.

Digitized by Google

XCII. Præclarum excellentis viri factum C. Sentii Saturnini, circa ea tempora conſulis, ne fraudetur memoriâ. Aberat in ordinandis Asiæ Orientiſque rebus Cæſar, circumferens terrarum orbi præſentiâ ſuâ pacis ſuæ bona: tum Sentius fortè & ſolus & abſente Cæſare conſul, quum alia, priſcâ ſeveritate ſummâque conſtantiâ, vetere conſulum more ac ſeveritate gessiſſet, protraxiſſet publicanorum fraudes, puniſſet avaritiam, regessiſſet in ærarium pecunias publicas, tum in comitiis habendis præcipuum egit conſulem: nam & quæſturam petentes, quos indignos judicavit, profiteri vetuit; & quum id facturos ſe perſeverarent, conſularem, si in campum deſcendiſſent, vindictam minatus eſt; & Egnatium, florentem favore publico, ſperantemque, ut præturam ædilitati, ita conſulatum præturæ ſe juncturum, profiteri vetuit; & quum id non obtinuiſſet, juravit, etiam si factus eſſet conſul ſuffragiis populi, tamen ſe eum non renuntiaturum. Quod ego factum cuilibet veterum conſulum gloriæ comparandum reor, nisi quòd naturaliter audita visis laudamus libentiùs; & præſentia invidiâ, præterita veneratione proſequimur; & his nos obrui, illis inſtrui credimus.

XCIII. Ante triennium ferè quàm

Digitized by Google

Egnatianum ſcelus erumperet, circa Murenæ Cæpioniſque conjurationis tempus, abhinc annos quinquaginta, M. Marcellus ſororis Auguſti Octaviæ filius, quem homines ita, si quid accidiſſet Cæſari, ſucceſſorem potentiæ ejus arbitrabantur futurum, ut tamen id per M. Agrippam ſecuro ei poſſe contingere non exiſtimarent, magnificentissimo munere ædilitatis edito, decessit admodum juvenis, ſanè, ut aiunt, ingenuarum virtutum, lætuſque animi & ingenii, fortunæque, in quam alebatur, capax. Poſt cujus obitum Agrippa, qui ſub ſpecie miniſteriorum principalium profectus in Asiam, ut fama loquitur, ob tacitas cum Marcello offensiones, præſenti ſe ſubduxerat tempori, reverſus inde, filiam Cæſaris Juliam, quam in matrimonio Marcellus habuerat, duxit uxorem; feminam neque sibi neque reipublicæ felicis uteri.

XCIV. Hoc tractu temporum, Tib. Claudius Nero, quo trimo, ut prædiximus, Livia Drusi Claudiani filia, deſpondente Nerone cui antè nupta fuerat, Cæſari nupſerat, innutritus cœleſtium præceptorum diſciplinis, juvenis genere, formâ, celsitudine corporis, optimis ſtudiis, maximoque ingenio inſtructissimus, qui protinus, quantus eſt, ſperari potuerat,

Digitized by Google

viſuſque prætulerit principem, quæſtor undevicesimum annum agens, capeſſere cœpit rempublicam, maximamque difficultatem annonæ, ac rei frumentariæ inopiam, ita Oſtiæ atque in Urbe mandato vitrici moderatus eſt, ut per id, quod agebat, quantus evaſurus eſſet eluceret. Nec multò pòſt miſſus ab eodem vitrico cum exercitu ad viſendas, ordinandaſque, quæ ſub Oriente ſunt, provincias, præcipuis omnium virtutum experimentis in eo tractu editis, cum legionibus ingreſſus Armeniam, redactâ eâ in poteſtatem populi Romani, regnum ejus Artavaſdi dedit. Cujus rex quoque Parthorum tanti nominis famâ territus, liberos ſuos ad Cæſarem misit obsides.

XCV. Reverſum inde Neronem Cæſar haud mediocris belli molem experiri ſtatuit, adjutore operis dato fratre ipsius Druſo Claudio, quem intra Cæſaris penates enixa erat Livia. Quippe uterque, divisis partibus Rhætos Vindelicoſque aggressi, multis urbium & caſtellorum oppugnationibus, nec non directâ quoque acie feliciter functi, gentes locis tutissimas, aditu difficillimas, numero frequentes, feritate truces, majore cum periculo quàm damno Romani exercitûs, plurimo cum earum ſanguine perdomuerunt. Ante

Digitized by Google

quæ tempora cenſura Planci & Paulli, acta inter diſcordiam, neque ipſis honori, neque reipublicæ uſui fuit; quum alteri vis cenſoris, alteri vita deeſſet; Paullus vix poſſet implere cenſorem, Plancus timere deberet, ne quidquam objicere poſſet adoleſcentibus, aut objicientes audire, quod non agnoſceret ſenex.

XCVI. Mors deinde Agrippæ (qui novitatem ſuam multis rebus nobilitaverat, atque in hoc perduxerat, ut & Neronis eſſet ſocer; cujuſque liberos, nepotes ſuos, D. Auguſtus, præpoſitis Caii ac Lucii nominibus, adoptaverat) admovit propiùs Neronem Cæſari: quippe filia ejus Julia, quæ fuerat Agrippæ nupta, Neroni nupsit. Subinde bellum Pannonicum, quod inchoatum Agrippâ Marcoque Vinicio avo tuo conſulibus, magnum atroxque & perquam vicinum imminebat Italiæ, per Neronem geſtum eſt. Gentes Pannoniorum, Dalmatarumque nationes, ſitumque regionum ac fluminum, numerumque & modum virium, excelsiſſimaſque & multiplices eo bello victorias tanti imperatoris, alio loco explicabimus. Hoc opus ſervet formam ſuam. Hujus victoriæ compos Nero, ovans triumphavit.

XCVII. Sed dum in hac parte imperii omnia geruntur proſperrimè, acceptæ

Digitized by Google

in Germania clades ſub legato M. Lollio, homine in omnia pecuniæ quàm rectè faciendi cupidiore, & inter ſummam vitiorum diſsimulationem vitioſissimo; amiſſaque legionis quintæ aquila vocavit ab Urbe in Gallias Cæſarem. Cura deinde atque onus Germanici belli delegata Druſo Claudio, fratri Neronis, adoleſcenti tot tantarumque virtutum, quot & quantas natura mortalis recipit, vel induſtria perficit; cujus ingenium utrum bellicis magis operibus, an civilibus ſuffecerit artibus, in incerto eſt. Morum certè dulcedo ac ſuavitas, & adversùs amicos æqua ac par ſui æſtimatio, inimitabilis fuiſſe dicitur: nam pulchritudo corporis proxima fraternæ fuit. Sed illum, magna ex parte domitorem Germaniæ, plurimo ejus gentis variis in locis profuſo ſanguine, fatorum iniquitas, conſulem, agentem annum tricesimum, rapuit. Moles deinde ejus belli tranſlata in Neronem eſt, quod is ſuâ & virtute & fortunâ adminiſtravit; peragratuſque victor omnes partes Germaniæ, sine ullo detrimento commiſsi exercitûs, quod præcipuè huic duci ſemper curæ fuit, sic perdomuit eam, ut in formam pene ſtipendiariæ redigeret provinciæ. Tum alter triumphus, cum altero conſulatu, ei oblatus eſt.

Digitized by Google

XCVIII. Dum ea, quæ prædiximus, in Pannonia Germaniaque geruntur, atrox in Thracia bellum ortum, omnibus ejus gentis nationibus in arma accenſis, L. Piſonis, quem hodieque diligentiſſimum atque eumdem leniſſimum ſecuritatis urbanæ cuſtodem habemus, virtus compreſſit. Quippe legatus Cæſaris triennio cum his bellavit; genteſque ferociſſimas, plurimo cum earum excidio, nunc acie, nunc expugnationibus, in priſtinum pacis redegit modum, ejuſque patratione Aſiæ ſecuritatem, Macedoniæ pacem reddidit. De quo viro hoc omnibus ſentiendum ac prædicandum eſt, eſſe mores ejus vigore ac lenitate mixtiſſimos, & vix quemquam reperiri poſſe, qui aut otium validiùs diligat, aut faciliùs ſufficiat negotio, & magis, quæ agenda ſunt, curet sine ulla oſtentatione agendi.

X C I X. Brevi interjecto ſpatio Tib. Nero, duobus conſulatibus totidemque triumphis actis, tribunitiæ poteſtatis conſortione æquatus Auguſto, civium poſt unum (& hoc, quia volebat), eminentiſſimus, ducum maximus, famâ fortunâque celeberrimus, & verè alterum reipublicæ lumen & caput, mirâ quadam & incredibili atque inenarrabili pietate (cujus cauſæ mox detectæ ſunt) quum Caius Cæſar

Digitized by Google

ſumpsiſſet jam virilem togam, Lucius item maturus eſſet curis, ne fulgor ſuus orientium juvenum obſtaret initiis, dissimulatâ causâ consilii ſui, commeatum ab ſocero atque eodem vitrico acquieſcendi a continuatione laborum petiit. Quis fuerit eo tempore civitatis habitus, qui singulorum animi, quæ digredientium a tanto viro omnium lacrymæ; quàm pene ei patria manum injecerit, juſto ſervemus operi. Illud etiam in hoc tranſcurſu dicendum eſt, ita ſeptem annos Rhodi moratum, ut omnes, qui pro conſulibus legatique in tranſmarinas profecti provincias, viſendi ejus gratiâ ad eum convenientes ſemper privato [si illa majeſtas privata umquam fuit] faſces ſuos ſummiſerint, fassique sint, otium ejus honoratius imperio ſuo.

C. Sensit terrarum orbis digreſſum a cuſtodia Neronem Urbis: nam & Parthus, deſciſcens a ſocietate Romana, adjecit Armeniæ manum; & Germania, aversis domitoris ſui oculis, rebellavit. At in Urbe, eo ipſo anno, quo magnificentissimi gladiatorii muneris naumachiæque ſpectaculis, D. Auguſtus, abhinc annos triginta, ſe & Gallo Caninio conſulibus, dedicato Martis templo, animos oculoſque populi Romani repleverat, fœda dictu, memoriâque horrenda in ipsius

domo tempeſtas erupit. Quippe filia ejus Julia, per omnia tanti parentis ac viri immemor, nihil, quod facere aut pati turpiter poſſet femina, luxuriâ, libidine infectum reliquit, magnitudinemque fortunæ ſuæ peccandi licentiâ metiebatur, quidquid liberet pro licito vindicans. Tum Julus Antonius, ſingulare exemplum clementiæ Cæſaris, violator ejus domûs, ipſe ſceleris a ſe commissi ultor fuit; quem, victo ejus patre, non tantùm incolumitate donaverat, ſed ſacerdotio, præturâ, conſulatu, provinciis honoratum, etiam matrimonio ſororis ſuæ filiæ in arctiſsimam affinitatem receperat; Quinctiuſque Criſpinus, ſingularem nequitiam ſupercilio truci protegens, & Appius Claudius, & Sempronius Gracchus, ac Scipio, aliique minoris nominis utriuſque ordinis viri, quasi cujuſlibet uxore violatâ, pœnas pependere, quum Cæſaris filiam, & Neronis violaſſent conjugem. Julia relegata in inſulam, patriæque & parentum ſubducta oculis, quam tamen comitata mater Scribonia, voluntaria exſilii permansit comes.

CI. Breve ab hoc interceſſerat ſpatium, quum C. Cæſar, antè aliis provinciis adviſendum obitis, in Syriam miſſus, convento priùs Tib. Nerone, cui omnem

honorem ut ſuperiori habuit, tam variè ſe ibi geſſit, ut nec laudaturum magna, nec vituperaturum mediocris materia deficiat, cum rege Parthorum juvene excelſiſſimo, in inſula quam amnis Euphrates ambiebat, æquato utriuſque partis numero, coiit. Quod ſpectaculum ſtantis ex diverſo hinc Romani, illinc Parthorum exercitûs, quum duo inter ſe eminentiſſima imperiorum & hominum coirent capita, perquam clarum & memorabile, ſub initia ſtipendiorum meorum, tribuno militum mihi viſere contigit: quem militiæ gradum antè ſub patre tuo, M. Vinici, & P. Silio auſpicatus in Thracia Macedoniaque, mox Achaia Aſiaque, & omnibus ad Orientem viſis provinciis, & ore atque utroque maris Pontici latere, haud injucundâ tot rerum, locorum, gentium, urbium recordatione perfruor. Prior Parthus apud Caium in noſtra ripa, poſterior hic apud regem in hoſtili epulatus eſt.

CII. Quo tempore M. Lollii, quem veluti moderatorem juventæ filii ſui Auguſtus eſſe voluerat, perfida & plena ſubdoli ac verſuti animi consilia per Parthum indicata Cæſari, fama vulgavit: cujus mors intra paucos dies fortuita an voluntaria fuerit ignoro. Sed quàm hunc deceſ-

Digitized by Google

ſiſſe lætati homines, tam paulò pòſt obiiſſe Cenſorinum in iiſdem provinciis graviter tulit civitas, virum demerendis hominibus genitum. Armeniam deinde ingreſſus, primâ parte introitûs proſperè gessit; mox in colloquium (cui ſe temerè crediderat) circa Artageram graviter a quodam, nomine Adduo, vulneratus, ex eo, ut corpus minùs habile, ita animum minùs utilem reipublicæ habere cœpit. Nec defuit converſatio hominum, vitia ejus aſſentatione alentium (etenim ſemper magnæ fortunæ comes adeſt adulatio) per quæ eò ductus erat, ut in ultimo ac remotissimo terrarum orbis angulo conſeneſcere, quàm Romam regredi, mallet. Diu inde reluctatus, invituſque revertens in Italiam, in urbe Lyciæ (Limyram nominant) morbo obiit; quum ante annum fermè L. Cæſar, frater ejus, Hiſpanias petens, Massiliæ decessiſſet.

CIII. Sed fortuna, quæ ſubduxerat ſpem magni nominis, jam tum reipublicæ ſua præsidia reddiderat: quippe ante utriuſque horum obitum, patre tuo P. Vinicio conſule, Tib. Nero, reverſus Rhodo, incredibili lætitiâ patriam repleverat. Non eſt diu cunctatus Cæſar Auguſtus; neque enim quærendus erat, quem legeret, ſed legendus qui eminebat. Itaque

quod poſt Lucii mortem, adhuc Caio vivo, facere voluerat, atque vehementer repugnante Nerone erat inhibitus, poſt utriuſque adoleſcentium obitum facere perſeveravit, ut & tribunitiæ poteſtatis conſortionem Neroni conſtitueret, multum quidem eo quum domi tum in ſenatu recuſante, & eum, Ælio Cato & Sentio conſulibus, quinto Kalend. Julias, poſt Urbem conditam annis ſeptingentis quinquaginta ſex, abhinc annis viginti ſex, adoptaret. Lætitiam illius diei, concurſumque civitatis, & vota pene inſerentium Cœlo manus, ſpemque conceptæ perpetuæ ſecuritatis æternitatiſque Romani imperii, vix in illo juſto opere abundè perſequi poterimus, nedum hîc implere. Tentemus id unum dixiſſe, quàm ille (omnia) omnibus fuerit. Tum refulsit certa ſpes liberorum parentibus, viris matrimoniorum, dominis patrimonii, omnibus hominibus ſalutis, quietis, pacis, tranquillitatis; adeo ut nec plus ſperari potuerit, nec ſpei reſponderi felicius.

CIV. Adoptatus eâdem die etiam M. Agrippa, quem poſt mortem Agrippæ Julia enixa erat; ſed in Neronis adoptione illud adjectum, his ipsis Cæſaris verbis: *Hoc*, inquit, *reipublicæ causâ facio*. Non diu vindicem cuſtodemque imperii

ſui morata in Urbe patria, protinus in Germaniam miſit, ubi ante triennium ſub M. Vinicio, avo tuo, clariſſimo viro, immenſum exarſerat bellum: erat & ab eo quibuſdam in locis geſtum, quibuſdam ſuſtentatum feliciter, eoque nomine decreta ei cum ſpecioſiſſima inſcriptione operum ornamenta triumphalia. Hoc tempus me, functum antè tribunatu caſtrorum, Tibi Cæſaris militem fecit: quippe protinus ab adoptione miſſus cum eo præfectus equitum in Germaniam, ſucceſſor officii patris mei, cœleſtiſſimorum ejus operum, per annos continuos novem præfectus aut legatus, ſpectator & pro captu mediocritatis meæ adjutor fui. Neque illi ſpectaculo, quo fruitus ſum, ſimile conditio mortalis recipere videtur mihi; quum per celeberrimam Italiæ partem, & tractum omnem Galliæ provinciarum, veterem imperatorem, & antè meritis ac virtutibus, quàm nomine, Cæſarem reviſentes, ſibi quiſque, quàm illi, gratularentur pleniùs. At verò militum conſpectu ejus elicitæ gaudio lacrymæ, alacritaſque, & ſalutationis nova quædam exſultatio, & contingendi manum cupiditas, non continentium protinus, quin adjicerent: *Videmus te, imperator! ſalvum recepimus!* ac deinde, *Ego tecum, Imperator, in Ar-*

Digitized by Google

menia, ego in Rhætia fui: ego à te in Vindelicis, ego in Pannonia, ego in Germania donatus ſum.

CV. Neque verbis exprimi, & fortaſſe vix mereri fidem poteſt, intrata protinus Germania, ſubacti Caninefates, Attuarii, Bructeri, recepti Cheruſci, & (utinam minùs mox noſtrâ clade nobilis) transitus Viſurgis; penetrata ulteriora: quum omnem partem aſperrimi & periculosiſſimi belli Cæſar vindicaret, in iis, quæ minoris erant diſcriminis, Sentium Saturninum, qui tum legatus patris ejus in Germania fuerat, præfeciſſet, virum multiplicem virtutibus, navum, agilem, providum, militariumque officiorum patientem ac peritum pariter, ſed eumdem, ubi negotia feciſſent locum otio, liberaliter lautéque eo abutentem; ita tamen, ut eum ſplendidum ac hilarem potiùs, quàm luxurioſum aut desidem diceres: de cujus viri claro celebrique conſulatu prædiximus. Anni ejus æſtiva, uſque in menſem Decembrem producta, immanis emolumentum fecere victoriæ. Pietas ſua Cæſarem, pene obſtructis hyeme Alpibus, in Urbem traxit; at tutela imperii eum veris initio reduxit in Germaniam, in cujus mediis finibus, ad caput Lupiæ fluminis, hyberna digrediens princeps locaverat,

Digitized by Google

CVI. Proh Dii boni, quanti voluminis opera inſequenti æſtate ſub duce Tiberio Cæſare geſſimus! Perluſtrata armis tota Germania eſt : victæ gentes, pene nominibus incognitæ : receptæ Cauchorum nationes : omnis eorum juventus, infinita numero, immenſa corporibus, ſitu locorum tutissima, traditis armis, unà cum ducibus ſuis, ſepta fulgenti armatoque militum noſtrorum agmine, ante imperatoris procubuit tribunal. Fracti Langobardi, gens etiam Germanâ feritate ferocior: denique quod numquam antea ſpe conceptum, nedum opere tentatum erat, ad quadringentesimum milliarium, a Rheno uſque ad flumen Albim, qui Semnonum Hermundorumque fines præterfluit, Romanus cum ſignis perductus exercitus; & eódem, mirâ felicitate & curâ ducis, temporum quoque obſervantiâ, claſſis, quæ Oceani circumnavigaverat ſinus, ab inaudito atque incognito antè mari flumine Albi ſubvecta, plurimarum gentium victori, cum abundantissima rerum omnium copia, exercitui Cæſarique ſe junxit.

CVII. Non tempero mihi, quin tantæ rerum magnitudini hoc, qualecumque eſt, inſeram. Quum citeriorem ripam prædicti fluminis caſtris occupaſſemus, & ulterior armatâ hoſtium juventute fulgeret, ſub

omnem motum noſtrarum navium protinus refugientium, unus e barbaris, ætate ſenior, corpore excellens, dignitate, quantum oſtendebat cultus, eminens, cavatum (ut illis mos eſt) ex materia conſcendit alveum, ſoluſque id navigii genus temperans, ad medium processit fluminis; & petiit, liceret sibi, sine periculo, in eam, quam armis tenebamus, egredi ripam, ac videre Cæſarem. Data petenti facultas. Tum appulſo lintre, & diu tacitus contemplatus Cæſarem; *Noſtra quidem*, inquit, *furit juventus, quæ quum veſtrum numen abſentium colat, præſentium potiùs arma metuit, quàm ſequitur fidem: ſed ego beneficio ac permiſſu tuo, Cæſar, quos antè audiebam, hodie vidi Deos; nec feliciorem ullum vitæ meæ aut optavi aut ſenſi diem.* Impetratoque ut manum contingeret, reverſus in naviculam, sine fine reſpectans Cæſarem, ripæ ſuorum appulſus eſt. Victor omnium gentium locorumque, quos adierat, Cæſar, cum incolumi inviolatoque, & ſemel tantummodo, magna cum clade hoſtium, fraude eorum tentato exercitu, in hyberna legiones reduxit, eâdem, quâ priore anno, feſtinatione Urbem petens.

CVIII. Nihil erat jam in Germania, quod vinci poſſet, præter gentem Mar-

Digitized by Google

comannorum ; quæ Maroboduo duce excita ſedibus ſuis, atque in interiora refugiens, incinctos Hercyniæ ſylvæ campos incolebat. Nulla feſtinatio hujus viri mentionem tranſgredi debet. Maroboduus, genere nobilis, corpore prævalens, animo ferox, natione magis quàm ratione barbarus, non tumultuarium, neque fortuitum, neque mobilem & ex voluntate parentium conſtantem, inter ſuos occupavit principatum ; ſed certum imperium, vimque regiam complexus animo, ſtatuit, avocatâ procul a Romanis gente ſuâ, eò progredi, ubi, quum propter potentiora arma refugiſſet, ſua faceret potentissima. Occupatis igitur, quos prædiximus, locis, finitimos omnes aut bello domuit, aut conditionibus juris ſui fecit.

CIX. Corpus ſuum cuſtodiâ, tum imperium perpetuis armorum exercitiis pene ad Romanæ diſciplinæ formam redactum, brevi in eminens & noſtro quoque imperio timendum perduxit faſtigium ; gerebatque ſe ita adversùs Romanos, ut neque bello nos laceſſeret, & si laceſſeretur, ſupereſſe sibi vim ac voluntatem reſiſtendi declararet. Legati, quos mittebat ad Cæſares, interdum ut ſupplicem commendabant, interdum ut pro pari loquebantur. Gentibus hominibuſque a nobis

deſciſcentibus erat apud eum perfugium: totuſque ex malè dissimulato agebat æmulum; exercitumque quem ſeptuaginta millium peditum, quatuor equitum fecerat, assiduis adversùs finitimos bellis exercendo, majori, quàm quod habebat, operi præparabat. Eratque etiam eò timendus, quòd quum Germaniam ad lævam & in fronte, Pannoniam ad dexteram, a tergo ſedium ſuarum haberet Noricos, tamquam in omnes ſemper venturus, ab omnibus timebatur. Nec ſecuram incrementi ſui patiebatur eſſe Italiam; quippe quum a ſummis Alpium jugis, quæ finem Italiæ terminant, initium ejus finium haud multo plus ducentis millibus paſſuum abeſſet. Hunc virum & hanc regionem proximo anno diversis e partibus Tib. Cæſar aggredi ſtatuit. Sentio Saturnino mandatum, ut per Cattos, excisis continentibus Hercyniæ ſylvis, legiones Boiohœmum [id regioni, quàm incolebat, Maroboduus, nomen eſt] duceret: ipſe a Carnunto, qui locus Norici regni proximus ab hac parte erat, exercitum, qui in Illyrico merebat, ducere in Marcomannos orſus eſt.

CX. Rumpit, interdum moratur propoſita hominum fortuna. Præparaverat jam hyberna Cæſar ad Danubium, ad-

Digitized by Google

motoque exercitu non plus quàm quinque dierum iter a primis hoſtium, Saturninum admoveri placuerat: cujus copiæ pene æquali diviſæ intervallo ab hoſte, intra paucos dies in prædicto loco cum Cæſare juncturæ erant; quum univerſa Pannonia, inſolens longæ pacis bonis, & adulta viribus Dalmatia, omnibus tractûs ejus gentibus in ſocietatem adductis, conſtitit, arma corripuit. Tum neceſſaria glorioſis præpoſita; neque tutum viſum, abdito in interiora exercitu, vacuam tam vicino hoſti relinquere Italiam. Gentium nationumque, quæ rebellaverant, omnis numerus amplius octingenta millia explebat; ducenta ferè peditum colligebantur, armis habilia; equitum novem: cujus immenſæ multitudinis, parentis acerrimis ac peritiſſimis ducibus, pars petere Italiam decreverat, junctam ſibi Nauporti ac Tergeſtis confinio; pars in Macedoniam ſe effuderat; pars ſuis ſedibus præſidium eſſe deſtinaverat. Proxima duobus, Batoni ac Pineti, ducibus auctoritas erat. In omnibus autem Pannoniis non diſciplinæ tantummodo, ſed linguæ quoque notitia Romanæ, pleriſque etiam litterarum uſus & familiaris animorum erat exercitatio. Itaque hercules, nulla umquam natio tam maturè conſilio belli bellum junxit,

ac decreta patravit. Oppreſſi cives Romani, trucidati negotiatores; magnus vexillariorum numerus ad internecionem, ea in regione quæ plurimùm ab imperatore aberat, cæſus; occupata armis Macedonia; omnia & in omnibus locis igni ferroque vaſtata: quin tantus etiam hujus belli metus fuit, ut ſtabilem illum, & obfirmatum tantorum bellorum experientiâ, Cæſaris Auguſti animum quateret atque terreret.

CXI. Habiti itaque delectus, revocati undique & omnes veterani, viri feminæque ex cenſu libertinum coactæ dare militem. Audita in ſenatu vox principis, *decimo die, ni caveretur, poſſe hoſtem in urbis Romæ venire conſpectum.* Senatorum equitumque Romanorum exactæ ad id bellum operæ pollicitæ. Omnia hæc fruſtra præparaſſemus, nisi, qui illa regeret, fuiſſet. Itaque, ut præsidium militum, reſpublica ab Auguſto ducem in bellum popoſcit Tiberium. Habuit in hoc quoque bello mediocritas noſtra ſpeciosi miniſtri locum. Finitâ equeſtri militiâ, designatus quæſtor, necdum ſenator æquatus ſenatoribus, etiam designatus tribunus plebis, partem exercitûs ab Urbe, traditi ab Auguſto, perduxi ad filium ejus. In quæſtura deinde, remiſſâ ſorte provinciæ, legatus

ejuſdem ad eumdem miſſus, quas nos primo anno acies hoſtium vidimus ? quantis prudentiâ ducis opportunitatibus, furentes eorum vires univerſas evasimus partibus ? quanto cum temperamento simul utilitatis res auctoritate imperatoris agi vidimus ? quâ prudentiâ hyberna diſpoſita ſunt ? quanto opere incluſus cuſtodiis exercitûs noſtri, ne quà poſſet erumpere, inopſque copiarum & intra ſe furens, viribus hoſtis elangueſceret ?

CXII. Felix eventu, forte conatu, primâ æſtate belli, Meſſallini opus mandandum eſt memoriæ : qui vir, animo etiam quàm gente nobilior, dignissimus qui & patrem Corvinum habuiſſet, & cognomen ſuum Cottæ fratri relinqueret, præpositus Illyrico, ſubitâ rebellione cum ſemiplena legione vicesima, circumdatus hoſtili exercitu, ampliùs viginti millia hoſtium fudit fugavitque ; & ob id ornamentis triumphalibus honoratus eſt. Ita placebat Barbaris numerus ſuus, ita fiducia virium, ut, ubicumque Cæſar eſſet, nihil in ſe ſpei reponerent. Pars exercitûs eorum proposita ipsi duci, & ad arbitrium utilitatemque noſtram macerata, perductaque ad exitiabilem famem, neque inſtantes ſuſtinere, neque facientibus copiam pugnandi dirigentibuſque aciem

Digitized by Google

auſa congredi, occupato monte Claudio, munitione ſe defendit: at ea pars, quæ obviam ſe effuderat exercitui, quem A. Cæcina & Silvanus Plautius conſulares ex tranſmarinis adducebant provinciis, circumfuſa quinque legionibus noſtris auxiliaribuſque & equitatu regio [quippe magnam Thracum manum junctus prædictis ducibus Rhœmetalces Thraciæ rex in adjutorium ejus belli ſecum trahebat] pene exitiabilem omnibus cladem intulit. Fugata regiorum equeſtris acies, fugatæ alæ, converſæ cohortes ſunt: apud ſigna quoque legionum trepidatum. Sed Romana virtus militi plus eo tempore vindicatum gloriæ, quàm ducibus, reliquit: qui multum a more imperatoris ſui diſcrepantes, antè in hoſtem inciderunt, quàm per exploratores, ubi hoſtis eſſet, cognoſcerent. Jam igitur in dubiis rebus ſemetipſæ legiones adhortatæ, jugulatis ab hoſte quibuſdam tribunis militum, interempto præfecto caſtrorum, præfectiſque cohortium, non incruentis centurionibus, e quibus etiam primi ordines cecidere, invaſere hoſtes; nec ſuſtinuiſſe contenti, perruptâ eorum acie, ex inſperato victoriam vindicaverunt. Hoc ferè tempore Agrippa, qui eodem die, quo Tiberius, adoptatus ab avo ſuo naturali erat, & jam ante biennium,

Digitized by Google

biennium, qualis eſſet, apparere cœperat, mirâ pravitate animi atque ingenii in præcipitia converſus, patris atque ejuſdem avi ſui animum alienavit ſibi; moxque creſcentibus in dies vitiis, dignum furore ſuo habuit exitum.

CXIII. Accipe nunc, M. Vinici, tantum in bello ducem, quantum in pace vides principem. Junctis exercitibus, quique ſub Cæſare fuerant, quique ad eum venerant, contractiſque in una caſtra decem legionibus, ſeptuaginta ampliùs cohortibus, quatuordecim alis, & pluribus quàm decem veteranorum millibus, ad hoc magno voluntariorum numero, frequentique equite regio; tanto denique exercitu, quantus nullo umquam loco poſt bella fuerat civilia; omnes eo ipſo læti erant, maximamque fiduciam victoriæ in numero reponebant. At imperator, optimus eorum, quæ agebat judex, & utilia ſpecioſis præferens, quodque ſemper eum facientem vidi in omnibus bellis, quæ probanda eſſent, non quæ utique probarentur, ſequens, paucis diebus exercitum qui venerat, ad refovendas ex itinere ejus vires, moratus; quum eum majorem, quàm ut temperari poſſet, neque habilem gubernaculo cerneret, dimittere ſtatuit; proſecutuſque longo & perquam laborioſo

Digitized by Google

itinere, cujus difficultas narrari vix poteſt, ut neque univerſos quiſquam auderet aggredi, & partem digredientium, ſuorum quiſque metu finium, universi tentare non poſſent, remisit eò unde venerant; & ipſe aſperrimæ hyemis initio regreſſus Siſciam, legatos, inter quos ipsi fuimus, partitis præfecit hybernis.

CXIV. O rem dictu non eminentem, ſed ſolidâ verâque virtute atque utilitate maximam, experientiâ ſuavissimam, humanitate singularem! Per omne belli Germanici Pannonicique tempus, nemo e nobis, gradumve noſtrum aut præcedentibus aut ſequentibus, imbecillus fuit, cujus ſalus ac valetudo non ita ſuſtentaretur Cæſaris curâ, tamquam diſtractissimus ille tantorum onerum mole huic uni negotio vacaret animus. Erat desiderantibus paratum junctum vehiculum; lectica ejus publicata, cujus uſum quum alii, tum ego ſensi. Jam medici, jam apparatus cibi, jam in hoc ſolùm importatum inſtrumentum balinei, nullius non ſuccurrit valetudini. Domus tantùm ac domeſtici deerant; ceterùm nihil, quod ab illis aut præſtari aut desiderari poſſet. Adjiciam illud, quod, quiſquis illis temporibus interfuit, ut alia quæ retuli, agnoſcet protinus. Solus ſemper equo vectus eſt; ſolus cum iis,

quos invitaverat, majore parte æſtivarum expeditionum, cœnavit ſedens: non ſequentibus diſciplinam, quatenus exemplo non nocebatur, ignovit: admonitio frequens inerat, & caſtigatio, vindicta rariſſima; agebatque medium plurima diſsimulantis, aliqua inhibentis. Hyems emolumentum patrati belli contulit: ſed inſequenti æſtate omnis Pannonia, reliquiis totius belli in Dalmatia manentibus, pacem petiit. Ferocem illam tot millium juventutem, paulò antè ſervitutem minatam Italiæ, conferentem arma, quibus uſa erat, apud flumen nomine Bathinum, proſternentemque ſe univerſam genibus imperatoris, Batonemque & Pinetem excelsiſſimos duces, captum alterum, alterum a ſe deditum, juſtis voluminibus ordine narrabimus, ut ſperò. Autumno victor in hyberna reducitur exercitus; cujus omnibus copiis a Cæſare M. Lepidus præfectus eſt, vir nominis ac fortunæ ſuorum proximus: quem in quantum quiſque aut cognoſcere aut intelligerè potuit, in tantum miratur ac diligit, tantorumque nominum, quibus ortus eſt, ornamentum judicat.

CXV. Cæſar ad alteram belli Dalmatici molem animum atque arma contulit: in qua regione quali adjutore legatoque

fratre meo, Magio Celere Velleiano; uſus sit, ipsius patriſque ejus prædicatione teſtatum eſt, & amplissimorum honorum, quibus triumphans eum Cæſar donavit, signat memoria. Initio æſtatis Lepidus, educto hybernis exercitu, per gentes integras immuneſque adhuc clade belli, & eò feroces ac truces, tendens ad Tiberium imperatorem, & cum difficultate locorum & cum vi hoſtium luctatus, magna cum clade obsiſtentium, excisis agris, exuſtis ædificiis, cæsis viris, lætus victoriâ, prædâque onuſtus, pervenit ad Cæſarem, & ob ea, quæ si propriis gessiſſet auſpiciis, triumphare debuerat, ornamentis triumphalibus, conſentiente cum judicio principum voluntate ſenatûs, donatus eſt. Illa æſtas maximi belli conſummavit effectus. Quippe Peruſtæ & Desitiates Dalmatæ, situ locorum ac montium, ingeniorum ferociâ, mirâ etiam pugnandi ſcientiâ, & præcipuè anguſtiis ſaltuum pene inexpugnabiles, non jam ductu, ſed manibus atque armis ipsius Cæſaris tum demum pacati ſunt, quum pene funditus eversi forent. Nihil in hoc tanto bello, nihil in Germania aut videre majus, aut mirari magis potui, quàm quod imperatori numquam adeò ulla opportuna viſa eſt victoriæ occasio, quam damno amissi

Digitized by Google

penſaret militis; ſemperque viſum eſt glorioſum, quod eſſet tutissimum; & antè conſcientiæ quàm famæ conſultum; nec umquam consilia ducis judicio exercitûs, ſed exercitus providentiâ ducis rectus eſt.

CXVI. Magna in bello Dalmatico experimenta virtutis in multos ac difficiles locos præmiſſus Germanicus dedit: celebri etiam operâ diligentique Vibius Poſtumus, vir conſularis, præpositus Dalmatiæ, ornamenta meruit triumphalia; quem honorem ante paucos annos Paſsienus & Coſſus, viri quibuſdam diversis virtutibus celebres, in Africa meruerant. Sed Coſſus victoriæ teſtimonium etiam in cognomen filii contulit, adoleſcentis in omnium virtutum exempla geniti. At Poſtumi operum L. Apronius particeps, illâ quoque militiâ eos, quos mox conſecutus eſt, honores excellenti virtute meruit. Utinam non majoribus experimentis teſtatum eſſet, quantum in omni re Fortuna poſſet! ſed in hoc quoque genere abundè agnoſci vis ejus poteſt: nam & Junius Blæſus, vir antiquissimi moris, & priſcam gravitatem ſemper humanitate temperans, in Germania, Illyricoque, & mox in Africa ſplendidissimis functus miniſteriis, non merito, ſed materiâ adipiſcendi triumphalia defectus eſt. Et A. Licinius

Nerva Silianus, P. Silii filius, quem virum, ne qui intellexit quidem, abundè miratus eſt, ne nihil non optimo civi, simplicissimo duci periſſet, præreptus immaturè, & fructu amplissimæ principis amicitiæ, & conſummatione evectæ in altissimum paternumque faſtigium imaginis defectus eſt. Quorum virorum mentioni si quis quæsisse me dicet locum, fatentem arguet: neque enim juſtus sine mendacio candor apud bonos crimini eſt.

CXVII. Tantum quod ultimam impoſuerat Pannonico ac Dalmatico bello Cæſar manum, quum, intra quinque conſummati tanti operis dies, funeſtæ ex Germania epiſtolæ, cæsi Vari, trucidatarumque legionum trium, totidemque alarum, & ſex cohortium: velut in hoc ſaltem tantummodo indulgente nobis Fortunâ, ne occupato duce. Et cauſa & perſona moram exigit. Varus Quinctilius illuſtri magis quàm nobili ortus familiâ, vir ingenio mitis, moribus quietus, ut corpore & animo immobilior, otio magis caſtrorum quàm bellicæ aſſuetus militiæ; pecuniæ verò quàm non contemptor, Syria cui præfuerat declaravit; quam pauper divitem ingreſſus, dives pauperem reliquit. Is quum exercitui, qui erat in Germania, præeſſet, concepit eſſe homines qui nihil

Digitized by Google

præter vocem membraque haberent hominum; quique gladiis domari non poterant, poſſe jure mulceri. Quo propoſito mediam ingreſſus Germaniam, velut inter viros pacis gaudentes dulcedine, juriſdictionibus, agendoque pro tribunali ordine, trahebat æſtiva.

CXVIII. At illi, quod niſi expertus vix credat, in ſumma feritate verſutiſſimi, natumque mendacio genus, ſimulantes fictas litium ſeries, & nunc provocantes alter alterum injuriâ, nunc agentes gratias, quòd eas Romana juſtitia finiret, feritaſque ſua novitate incognitæ diſciplinæ miteſceret, & ſolita armis diſcerni jure terminarentur, in ſummam ſocordiam perduxere Quinctilium, uſque eò, ut ſe prætorem urbanum in foro jus dicere, non in mediis Germaniæ finibus exercitui præeſſe crederet. Tum juvenis genere nobilis, manu fortis, ſenſu celer, ultra barbarum promptus ingenio, nomine Arminius, Sigimeri principis gentis ejus filius, ardorem animi vultu oculiſque præferens, aſſiduus militiæ noſtræ prioris comes, etiam civitatis Romanæ jus equeſtremque conſecutus gradum, ſegnitiâ ducis in occaſionem ſceleris uſus eſt; haud imprudenter ſpeculatus, neminem celeriùs opprimi, quàm qui nihil timeret;

Digitized by Google

& frequentiſſimum initium eſſe calamitatis, ſecuritatem. Primò igitur paucos, mox plures in ſocietatem conſilii recipit; opprimi poſſe Romanos & dicit & perſuadet; decretis facta jungit; tempus inſidiarum conſtituit. Id Varo per virum ejus gentis fidelem clarique nominis Segeſten indicatur: ſed prævalebant jam fata conſiliis, omnemque animi ejus aciem præſtrinxerant. Quippe ita ſe res habet, ut plerumque, qui fortunam mutaturus eſt, conſilia corrumpat, efficiatque, quod miſerrimum eſt, ut quod accidit, etiam meritò accidiſſe videatur, & caſus in culpam tranſeat. Negat itaque Varus ſe credere, ſpemque in ſe benevolentiæ ex merito æſtimare profitetur: nec diutius, poſt primum indicem, ſecundo relictus locus.

CXIX. Ordinem atrociſſimæ calamitatis, quâ nulla, poſt Craſſi in Parthis damnum, in externis gentibus gravior Romanis fuit, juſtis voluminibus, ut alii, ita nos conabimur exponere: nunc ſumma deflenda eſt. Exercitus omnium fortiſſimus, diſciplinâ, manu, experientiâque bellorum inter Romanos milites princeps, marcore ducis, perfidiâ hoſtis, iniquitate fortunæ circumventus (quum ne pugnandi quidem egregiè occaſio, in

quantum voluerant, data eſſet immunis, caſtigatis etiam quibuſdam gravi pœnâ, quia Romanis & armis & animis uſi fuiſſent) incluſus ſylvis, paludibus, inſidiis ab eo hoſte ad internecionem trucidatus eſt, quem ita ſemper more pecudum trucidaverat, ut vitam aut mortem ejus nunc ira nunc venia temperaret. Duci plus ad moriendum quàm ad pugnandum animi fuit: quippe paterni avitique exempli ſucceſſor, ſe ipſe transfixit. At e præfectis caſtrorum duobus quàm clarum exemplum L. Eggius, tam turpe Ceïonius prodidit; qui, quum longè maximam partem abſumpsiſſet acies, auctor deditionis, ſupplicio quàm prœlio mori maluit. At Vala Numonius, legatus Vari, cetera quietus ac probus, diri auctor exempli, ſpoliatum equite peditem relinquens, fugâ cum alis Rhenum petere ingreſſus eſt: quod factum ejus fortuna ulta eſt; non enim deſertis ſuperfuit, ſed deſertor occidit. Vari corpus ſemiuſtum hoſtium laceraverat feritas; caput ejus abſciſſum latumque ad Maroboduum, & ab eo miſſum ad Cæſarem, gentilitii tamen tumuli ſepulturâ honoratum eſt.

CXX. His auditis, revolat ad patrem Cæſar: perpetuus patronus Romani imperii, aſſuetam ſibi cauſam ſuſcipit. Mit-

titur ad Germaniam, Gallias confirmat, diſponit exercitus, præſidia munit, ſe magnitudine ſuâ, non fiduciâ hoſtium metiens, qui Cimbricam Teutonicamque militiam Italiæ minabantur; ultro Rhenum cum exercitu tranſgreditur. Arma infert quæ arcuiſſe pater & patria contenti erant; penetrat interiùs, aperit limites, vaſtat agros, urit domos, fundit obvios; maximaque cum gloria, incolumi omnium quos transduxerat numero, in hyberna revertitur. Reddatur verum L. Aſprenati teſtimonium, qui legatus ſub avunculo ſuo Varo militans, navâ virilique operâ duarum legionum, quibus præerat, exercitum immunem tantâ calamitate ſervavit; maturéque ad inferiora hyberna deſcendendo, vacillantes etiam cis Rhenum sitarum gentium animos confirmavit. Sunt tamen, qui, ut vivos ab eo vindicatos, ita jugulatorum ſub Varo occupata crediderint patrimonia, hereditatemque exciſi exercitûs, in quantum voluerit, ab eo aditam. Lucii etiam Cæditii præfecti caſtrorum, eorumque, qui unà circumdati Aliſone immenſis Germanorum copiis obſidebantur, laudanda virtus eſt; qui omnibus difficultatibus ſuperatis, quas inopia rerum intolerabiles, vis hoſtium faciebat inexſuperabiles, nec temerario conſilio,

nec ſegni providentiâ usi, ſpeculatique opportunitatem, ferro sibi ad ſuos pepererere reditum. Ex quo apparet Varum ſanè gravem & bonæ voluntatis virum, magis imperatoris defectum consilio, quàm virtute deſtitutum militum, ſe, magnificentissimumque perdidiſſe exercitum. Quum in captivos ſæviretur a Germanis, præclari facinoris auctor fuit Caldus Cœlius, vetuſtate familiæ ſuæ dignissimus; qui complexus catenarum, quibus vinctus erat, ſeriem, ita illas illisit capiti ſuo, ut protinus pariter ſanguinis cerebrique influvio exſpiraret.

CXXI. Eadem & virtus & fortuna ſubſequenti tempore ingreſſa animum imperatoris Tiberii fuit, quæ initio fuerat; qui concussis hoſtium viribus, classicis peditumque expeditionibus, quum res Galliarum maximæ molis, accenſaſque plebis Viennensium diſſensiones, coërcitione magis quàm pœnâ molliſſet; & ſenatus populuſque Romanus (poſtulante patre ejus) ut æquum ei jus in omnibus provinciis exercitibuſque eſſet, quàm erat ipsi, decreto complexus eſſet [etenim abſurdum erat, non eſſe ſub illo, quæ ab illo vindicabantur; & qui ad opem ferendam primus erat, ad vindicandum honorem non judicari parem] in Urbem

Digitized by Google

reverſus, jampridem debitum, ſed continuatione bellorum dilatum, ex Pannoniis Dalmatiſque egit triumphum: cujus magnificentiam quis miretur in Cæſare? fortunæ verò quis non miretur indulgentiam? quippe omnes eminentissimos hoſtium duces non occiſos fama narravit, ſed vinctos triumphus oſtendit: quem mihi, fratrique meo, inter præcipuos præcipuiſque donis adornatos viros, comitari contigit.

CXXII. Quis non inter reliqua, quibus singularis moderatio Tib. Cæſaris elucet atque eminet, hoc quoque miretur, quod quum sine ulla dubitatione ſeptem triumphos meruerit, tribus contentus fuerit? Quis enim dubitare poteſt, quin ex Armenia recepta, & ex rege ei præposito, cujus capiti insigne regium ſuâ manu impoſuerat, ordinatiſque rebus Orientis, ovans triumphare debuerit? & Vindelicorum Rhætorumque victor, curru Urbem ingredi? fractis deinde poſt adoptionem continuâ triennii militiâ Germaniæ viribus, idem illi honor & deferendus & recipiendus fuerit? & poſt cladem ſub Varo acceptam, ociùs proſperrimo rerum eventu eadem excita Germania, triumphum ſummi ducis adornare debuerit? Sed in hoc viro neſcias

utrùm magis mireris, quòd laborum periculorumque ſemper exceſsit modum, an quòd honorum temperavit.

CXXIII. Venitur ad tempus, in quo fuit plurimum metûs: quippe Cæſar Auguſtus, quum Germanicum, nepotem ſuum, reliqua belli patraturum miſiſſet in Germaniam, Tiberium autem filium miſſurus eſſet in Illyricum, ad formanda pace, quæ bello ſubegerat, proſequens eum, ſimulque interfuturus Athletarum certaminis ludicro, quod ejus honori ſacratum a Neapolitanis eſt, processit in Campaniam: quamquam jam motus imbecillitatis inclinatæque in deterius principia valetudinis ſenſerat, tamen obnitente vi animi, proſecutus filium, digreſſuſque ab eo Beneventi, ipſe Nolam petiit; & ingraveſcente in dies valetudine, quum ſciret, quis volenti omnia poſt ſe ſalva remanere arceſſendus foret, feſtinanter revocavit filium: ille ad patrem patriæ exſpectato revolavit maturiùs. Tum ſecurum ſe Auguſtus prædicans, circumfuſuſque amplexibus Tiberii ſui, commendans illi ſua atque ipsius opera, nec quidquam jam de fine, ſi fata poſcerent, recuſans, ſubrefectus primo conſpectu alloquioque cariſſimi ſibi ſpiritûs, mox quum omnem curam fata vincerent, in ſua reſolutus

initia, Pompeio Apuleioque conſulibus, ſeptuageſimo ſexto anno, animam cœleſtem Cœlo reddidit.

CXXIV. Quid tunc homines timuerint, quæ ſenatûs trepidatio, quæ populi confuſio, quis orbis metus, in quàm arcto ſalutis exitiique fuerimus confinio, neque mihi tam feſtinanti exprimere vacat, neque, cui vacat, poteſt. Id ſolùm voce publicâ dixiſſe habeo: cujus orbis ruinam timueramus, eum ne commotum quidem ſenſimus; tantaque unius viri majeſtas fuit, ut nec bonis, neque contra malos opus armis foret. Una tamen veluti luctatio civitatis fuit, pugnantis cum Cæſare ſenatûs populique Romani, ut ſtationi paternæ ſuccederet; illius, ut potiùs æqualem civem, quàm eminentem ſiceret agere principem: tandem magis ratione quàm honore victus eſt, quum quidquid tuendum non ſuſcepiſſet, periturum videret; ſolique huic contigit, pene diutius recuſare principatum, quàm, ut occuparent eum, alii armis pugnaverant. Poſt redditum Cœlo patrem, & corpus ejus humanis honoribus, nomen divinis honoratum, primum principalium ejus operum fuit ordinatio comitiorum; quam manu ſuâ ſcriptam Divus Auguſtus reliquerat. Quo tempore mihi fratrique

meo, candidatis Cæſaris, proximè a nobilissimis ac ſacerdotibus viris, deſtinari prætoribus contigit; conſecutis, ut neque poſt nos quemquam Divus Auguſtus, neque ante nos Cæſar commendaret Tiberius.

CXXV. Tulit protinùs voti & consilii ſui pretium reſpublica; neque diu latuit, aut quid non impetrando paſſuri fuiſſemus, aut quid impetrando profeciſſemus. Quippe exercitus, qui in Germania militabat, præſentiſque Germanici imperio regebatur, simulque legiones, quæ in Illyrico erant, rabie quâdam & profundâ confundendi omnia cupiditate, novum ducem, novum ſtatum, novam quærebant rempublicam. Quin etiam ausi ſunt minari, daturos ſenatui, daturos principi leges; modum ſtipendii, finem militiæ sibi ipsi conſtituere conati ſunt: proceſſum etiam in arma, ferrumque ſtrictum eſt; & pene in ultimum gladiorum erupit impunitas; defuitque qui contra rempublicam duceret, non qui ſequerentur. Sed hæc omnia veteris imperatoris maturitas, multa inhibentis, aliqua cum gravitate pollicentis, inter ſeveram præcipuè noſtrorum ultionem, mitis aliorum caſtigatio, brevi ſopiit ac ſuſtulit. Quo quidem tempore, ut pleraque ignavè Germani-

Digitized by Google

cus, ita Druſus, qui a patre in idipſum plurimo quidem igne emicans, incendium militaris tumultûs miſſus erat, priſcâ antiquâque ſeveritate auſus ancipitia ſibi tam re quàm exemplo pernicioſa, & his ipsis militum gladiis, quibus obſeſſus erat, obsidentes coërcuit; singulari adjutore in eo negotio uſus Junio Blæſo, viro neſcias utiliore in caſtris, an meliore in toga: qui, poſt paucos annos proconſul in Africa, ornamenta triumphalia cum appellatione imperatoria meruit; ac Hiſpanias exercitumque virtutibus, celeberrimâque in Illyrico militiâ, ut prædiximus, quum imperio obtineret, in ſumma pace quietè continuit; quum ei pietas rectiſſima ſentiendi, & auctoritas quæ ſentiebat obtinendi, ſupereſſet: cujus curam ac fidem Dolabella quoque, vir simplicitatis generosissimæ, in maxima parte Illyrici per omnia imitatus eſt.

CXXVI. Horum ſexdecim annorum opera quis, quum inſerta sint oculis animiſque omnium, in partibus eloquatur? Sacravit parentem ſuum Cæſar non imperio, ſed religione: non appellavit eum, ſed fecit Deum. Revocata in forum fides, ſummota e foro ſeditio, ambitio campo, diſcordia curiâ; ſepultæque ac situ obsitæ juſtitia, æquitas, induſtria civitati reddi-

Digitized by Google

tæ : acceſſit magiſtratibus auctoritas, ſenatui majeſtas, judiciis gravitas : compreſſa theatralis ſeditio : rectè faciendi omnibus aut incuſſa voluntas, aut impoſita neceſſitas. Honorantur recta, prava puniuntur : ſuſpicit potentem humilis, non timet ; antecedit, non contemnit humiliorem potens. Quando annona moderatior ? quando pax lætior ? Diffuſa in Orientis Occidentiſque tractus, & quidquid Meridiano aut Septentrione finitur, pax auguſta, per omnes terrarum orbis angulos a latrociniorum metu ſervat immunes. Fortuita non civium tantummodo, ſed urbium damna principis munificentia vindicat : reſtitutæ urbes Aſiæ : vindicatæ ab injuriis magiſtratuum provinciæ : honor dignis paratiſſimus ; pœna in malos ſera, ſed aliqua. Superatur æquitate gratia, ambitio virtute : nam facere rectè cives ſuos princeps optimus faciendo docet ; quumque ſit imperio maximus, exemplo major eſt.

CXXVII. Rarò eminentes viri non magnis adjutoribus ad gubernandam fortunam ſuam uſi ſunt ; ut duo Scipiones duobus Læliis, quos per omnia æquaverunt ſibi ; ut Divus Auguſtus M. Agrippâ, & maximè ab eo, Statilio Tauro : quibus novitas familiæ haud obſtitit, quo-

Digitized by Google

minus ad multiplices conſulatus triumphoſque & complura eniterentur ſacerdotia. Etenim magna negotia magnis adjutoribus egent : neque in parvo paucitas miniſteria deficit ; intereſtque reipublicæ, quod uſu neceſſarium, & dignitate eminere, utilitatemque auctoritate muniri. Sub his exemplis Tiberius Cæſar Sejanum Ælium, principe equeſtris ordinis patre natum, materno verò genere clarissimas vetereſque & insignes honoribus complexum familias, habentem conſulares fratres, conſobrinos, avunculum, ipſum verò laboris ac fidei capacissimum, ſufficiente etiam vigori animi compage corporis, singularem principalium onerum adjutorem in omnia habuit, atque habet: virum ſeveritatis lætissimæ, hilaritatis priſcæ, actu otiosis simillimum, nihil sibi vindicantem, eóque aſſequentem omnia, ſemper infra aliorum æſtimationes ſe metientem, vultu vitâque tranquillum, animo exſomnem.

CXXVIII. In hujus virtutum æſtimatione jampridem judicia civitatis cum judiciis Principis certant ; neque novus hic mos ſenatûs populique Romani eſt, putandi, quod optimum sit, eſſe nobilissimum. Nam & illi antiqui, ante primum bellum Punicum, abhinc annos trecentos,

Digitized by Google

T. Coruncanium, hominem novum, quum aliis omnibus honoribus, tum pontificatu etiam maximo, ad principale extulere faſtigium; & equeſtri loco natum Sp. Carvilium, & mox M. Catonem, novum etiam, Tuſculo, Urbis inqüilinum, Mummiumque Achaïcum in conſulatus, cenſuras, & triumphos provexere: &, qui C. Marium, ignotæ originis, uſque ad ſextum conſulatum sine dubitatione Romani nominis habuere principem; &, qui M. Tullio tantum tribuere, ut pene aſſentatione ſuâ, quibus vellet, principatus conciliaret; quique nihil Asinio Pollioni negaverunt, quod nobilissimis ſummo cum ſudore conſequendum foret, profectò hoc ſenſerunt, in cujuſcumque animo virtus ineſſet, ei plurimum eſſe tribuendum. Hæc naturalis exempli imitatio ad experiendum Sejanum, Cæſarem; ad juvanda verò onera Principis, Sejanum protulit; ſenatumque & populum Romanum eò perduxit, ut, quod uſu optimum intelligit, id in tutelam ſecuritatis ſuæ libenter advocet.

CXXIX. Sed, propositâ quasi univerſâ principatûs Tiberii Cæſaris formâ, singula recenſeamus. Quâ ille prudentiâ Rhaſcupolim, interemptorem fratris ſui filii Cotyis, conſortiſque ejuſdem imperii,

evocavit? singulari in eo negotio uſus operâ Flacci Pomponii, conſularis viri, nati ad omnia quæ rectè facienda ſunt, ſimplicique virtute merentis ſemper, quàm captantis gloriam. Cum quanta gravitate ut ſenator & judex, non ut princeps, & cauſas preſſiùs audit? quàm celeriter Libonem ingratum & nova molientem oppreſſit? Quibus præceptis inſtructum Germanicum ſuum, imbutumque rudimentis militiæ ſecum actæ, domitorem recepit Germaniæ? quibus juventam ejus exaggeravit honoribus, reſpondente cultu triumphi rerum, quas geſſerat, magnitudini? Quoties populum cogiariis honoravit, ſenatorumque cenſum, quum id ſenatu auctore facere potuit, quàm libenter explevit, ut neque luxuriam invitaret, neque honeſtam paupertatem pateretur dignitate deſtitui? Quanto cum honore Germanicum ſuum in tranſmarinas miſit provincias? Quâ vi conſiliorum ſuorum, miniſtro & adjutore uſus Druſo filio ſuo, Maroboduum inhærentem occupati regni finibus (pace majeſtatis ejus dixerim) velut ſerpentem abſtruſam terræ, ſalubribus conſiliorum ſuorum medicamentis coëgit egredi? quàm illum & honoratè, nec ſecurè continet? quantæ molis bellum, principe Galliarum ciente Sacroviro,

Floroque Julio, mirâ celeritate ac virtute compreſſit? ut antè populus Romanus viciſſe ſe quàm bellare cognoſceret; nuntioſque periculi victoriæ præcederet nuntius. Magni etiam terroris bellum Africum, & quotidiano auctu majus, auxiliis conſiliiſque ejus brevi ſepultum eſt.

CXXX. Quanta ſuo ſuorumque nomine exſtruxit opera? Quàm piâ magnificentiâ ſuperque humanam evectâ fidem templum patri molitur? Quàm magnifico animi temperamento Cn. quoque Pompeii munera abſumpta igni reſtituit? qui, quidquid umquam claritudine eminuit, id veluti cognatum cenſet tuendum. Quâ liberalitate quum aliàs, tum proximè incenſo monte Cœlio, omnis ordinis hominum jacturæ patrimonio ſuccurrit ſuo? Quanta cum quiete hominum, rem perpetui præcipuique timoris, ſupplementum, ſine trepidatione delectûs, providet? Si aut natura patitur, aut mediocritas recipit hominum, apud aures Deorum de his queri; quid hic meruit? primùm, ut ſcelerata Druſus Libo iniret conſilia; deinde, ut Silius & Piſo; quorum alterius dignitatem conſtituit, auxit alterius? Ut ad majora tranſcendam, quamquam & hæc ille duxit maxima; quid, ut juvenes amitteret filios? quid, ut nepotem ex Druſo

Digitized by Google

ſuo ? Dolenda adhuc retulimus, veniendum ad erubeſcenda eſt. Quantis hoc triennium, M. Vinici, doloribus laceravit animum ejus ? quamdiu abſtruſo, quod miſerrimum eſt, pectus ejus flagravit incendio ? quòd ex nuru, quòd ex nepote dolere, indignari, erubeſcere coactus eſt. Cujus temporis ægritudinem auxit amiſſa mater eminentissima, & per omnia Deis quàm hominibus similior femina ; cujus potentiam nemo ſensit, nisi aut levatione periculi, aut accessione dignitatis.

CXXXI. Voto finiendum volumen sit. *Jupiter Capitoline, & auctor ac ſtator Romani nominis, Gradive Mars, perpetuorumque cuſtos Veſta ignium, & quidquid numinum hanc Romani imperii molem in ampliſsimum terrarum orbis faſtigium extulit, vos publicâ voce obteſtor atque precor, cuſtodite, ſervate, protegite hunc ſtatum, hanc pacem* (hunc Principem) *eique functo longissimâ ſtatione mortali, deſtinate ſucceſſores quàm ſerissimos, ſed eos, quorum cervices tam fortiter ſuſtinendo terrarum orbis imperio ſufficiant, quàm hujus ſuffeciſſe ſensimus ; consiliaque omnium civium aut pia* [fovete, aut impia opprimite.] *a*

---

a Hanc lacunam his ultimis verbis ſupplevit Vossius.

FINIS.

L. ANNÆI FLORI
EPITOME
RERUM
ROMANARUM
LIBRI IV.

Digitized by Google

Digitized by Google

L. ANNÆI FLORI

EPITOME

RERUM ROMANARUM

LIBRI IV.

PARISIIS,

Apud J. Barbou, viâ Mathurinenſium.

M. DCC. LXXVI.

Digitized by Google

Digitized by Google

DE FLORO

EX GERARDI JOANNIS VOSSII

LIB. I. DE HIST. LAT.

EXTREMIS Trajani temporibus floruit L. ANNÆUS FLORUS, qui rerum Romanarum quatuor perſcripsit libros. De ætate, quod dixi, ſatis apparet ex Præfatione operis, quum ait : *A Cæſare Auguſto in ſeculum noſtrum ſunt non multò minùs anni ducenti ; quibus inertiâ Cæſarum quasi conſenuit atque decoxit, nisi quòd ſub Trajano movet lacertos, & , præter ſpem omnium, ſenectus Imperii, quasi redditâ juventute, revireſcit.* Viri eruditi quidam, eoſque inter Jo. Camers, malunt *movit* pro *movet*. Nec diffiteor sic eſſe in quibuſdam MSS. Sed rectum eſſe *movet*, oſtendit, tum quod antecedit, *in ſeculum noſtrum* ; tum quod ſequitur, *revireſcit*. Sed, inquiunt, Florus ab Auguſto eſſe ad ſua tempora ait annos propè ducentos. Ab Auguſti autem principatu, uſque ad Trajani imperium, ſunt anni tantùm centum viginti quatuor, sive, si putes uſque ad exceſſum Trajani, anni erunt centum quadraginta tres. Sed jamdudum hæc mihi meditata. Verùm legendum puto apud Florum, anni centum quinquaginta. Nam quiſquis MSS. Flori Codd. verſavit, ſcit quantopere in annis variet prologus iſte. Nec tamen ſolius Trajani ævo vixiſſe : ſed etiam Adriani. Planè enim idem videtur, cujus hoſce in Adrianum ver-

Digitized by Google

ſiculos, & in quem verſus Adriani Spartianus refert.

Julii Flori.

Ego nolo Cæſar eſſe:
Ambulare per Britannos:
Scythicas pati pruinas.

Reſpondet Adrian.

Ego nolo Florus eſſe:
Ambulare per tabernas:
Latitare per popinas:
Culices pati rotundos.

Quemque Annæum Florum Charisius vocat, & ex cujus ad Divum Adrianum epiſtola gemino in loco citat illa verba, *Poëmatis delector.* Sanè quòd poëmatis delectari ſe ait, id non abhorret ab hujus compendii ſcriptore, quando ſtylus ejus in hiſtoria eſt declamatorius, ac poëtico propior, adeo ut etiam hemiſtichia Virgilii profundat. Et tamen ea potiſſima eſt Flori noſtri laus, quòd ſcriptor eſt elegans, & diſertus, &, si paucula exceperis, quæ frigidiùs dicta videntur, verè floridus. Sed latæ eſt culpæ reus, quòd in temporum ratione uſque adeo negligens sit; ita ut non poſſit non ſæpius allucinari, qui hunc ducem ſequi velit. Valde autem falluntur, qui eum putant in hiſtoria ſua epitomen nobis Livii dare voluiſſe. Siquidem crebrò a Livio recedit. Nec facilè dixerim, idemne, an alius sit, qui ſingulorum ferè Livii librorum argumenta reliquit, quæ hodie exſtant, etiam librorum, qui deperierunt. Sed, ecce, de nomine etiam ſcriptoris litem movent viri eruditi. Scrupulum iis injicit, quòd Lactantius lib. VII.

Digitized by Google

Inſtitut. Divin. Senecam appellet. Siquidem, inquiunt, antiquiorem hoc hiſtorico habemus neminem, qui populum Romanum diviſerit per quatuor ætates. At Senecam ejus rei auctorem laudat is, quem diximus, Lactantius, his verbis : *Non inſcitè Seneca Romanæ urbis tempora diſtribuit in ætates. Primam enim dixit infantiam ſub rege Romulo fuiſſe ; a quo & genita, & quasi educata sit Roma : deinde pueritiam ſub ceteris regibus ; a quibus & aucta sit, & diſciplinis pluribus, inſtitutiſque formata : at verò ; Tarquinio regnante, quum jam quasi adulta eſſe cœpiſſet, ſervitium non tuliſſe ; &, rejecto ſuperbæ dominationis jugo, maluiſſe legibus obtemperare, quàm regibus : quumque eſſet adoleſcentia ejus fine Punici belli terminata ; tum denique confirmatis viribus cœpiſſe juveneſcere. Sublatâ etenim Carthagine, quæ tam diu æmula imperii Romani fuit, manus ſuas in totum orbem terrâ marique porrexit : donec regibus cunctis, & nationibus ſubjugatis, quum jam bellorum materia deficeret, viribus ſuis malè uteretur, quibus ſe ipſa confecit. Hæc fuit prima ejus ſenectus : quum bellis lacerata civilibus, atque inteſtino malo preſſa, rurſus ad regimen ſingularis imperii recidit, quasi ad alteram infantiam revoluta. Amiſſâ enim libertate, quam, Bruto duce, & auctore, defenderat, ita conſenuit, tamquam ſuſtentare ſe non valeret, nisi adminiculo regentium ſuſtentaretur.* Hactenus Lactantius. Ea autem exſcripſiſſe aiunt ex prologo Flori ; ubi hæc legas : *Si quis ergo populum Romanum, quasi hominem consideret, totamque ejus ætatem percenſeat, ut cœperit, utque adoleverit, ut quaſi ad quemdam juventæ florem pervenerit, ut poſtea velut conſe-*

Digitized by Google

nuerit ; quatuor gradus proceſſuſque ejus inveniet. Prima ætas ſub regibus ducentos quinquaginta per annos, quibus circum ipſam matrem ſuam cum finitimis luctatus eſt. Hæc erit ejus infantia. Sequens a Bruto Collatinoque conſulibus, in Appium Claudium Quinctumque Fulvium conſules, ducentos annos patet, quibus Italiam ſubegit. Hoc fuit tempus viris, armiſque incitatissimum : ideo quis adoleſcentiam dixerit. Dehinc ad Cæſarem Auguſtum ducenti quinquaginta anni, quibus totum orbem pacavit. Hic jam ipſa juventa imperii, & quaſi quædam robuſta maturitas. A Cæſare Auguſto, in ſeculum noſtrum, ſunt non multò minùs anni ducenti, quibus inertiâ Cæſarum quaſi conſenuit, atque decoxit, niſi quòd ſub Trajano principe movet lacertos, & præter ſpem omnium, ſenectus imperii, quaſi redditâ juventute, revireſcit. Hæc Florus. Utrumque autem locum integrè adſcripsimus, ut omnes videant, quàm infirmo tibicine nitantur, qui ex Lactantio colligunt, ſcriptorem compendii illius, non Florum, ſed Senecam, dici oportere. Aiunt, divisionem eam, cujus Lactantius Senecam laudat auctorem, apud Florum in prologo legi. In quo manifeſtus eorum eſt error. Nam Seneca adoleſcentiam extendit uſque ad finem ultimi belli Punici : Florus duntaxat ad primum bellum punicum. Ad hæc Seneca incipit ſenectam a bello civili Pompeiano : Florus autem a principatu Auguſti. Unde colligo, Florum quidem imitatum fuiſſe Senecam : at aliter tamen, quàm Senecam, divisiſſe. Atque eò magis arriſit Floro similitudo ea, quia non totam alteri deberet ; ſed eſſet, quod sibi vindicaret. Sanè toto ad eam

opere reſpicit. Nempe ſuum cuique pulchrum, quod dici ſolet. Nec propterea negâro, Florum hunc fuiſſe ex Senecarum familia. Seneca enim vocatur in pleriſque veteribus libris. Ad hæc Senecæ ſunt ex Annæa gente. At Florus, uti in pleriſque libris Julius, ita Annæus in veteribus vocatur libris, etiam antiquâ ac principe, quam habeo, editione. Adhæc Hiſpanum fuiſſe, unde Senecæ domo erant, veriſimile facit luculenta ejus terræ laudatio, quæ eſt lib. II. cap. XVII. & lib. III. cap. XXII. Dictio quoque hanc domum ſapit. Nam ea eloquentiæ, & poëſios laude inclyta. At dictio hiſtorici hujus, uti antè dictum, eſt diſerta, & poëticæ propior. Immo opus ipſum vix aliud, quàm declamatio eſt. Fortaſſe igitur Senecæ etiam nomen fuit. Sed, ut hoc demus, non eò conſequitur, haud aliter quàm Senecam, vocari oportere. Nec enim facilè adeo fides eſt derogand multò maximæ parti librorum, & quidem melioris notæ, ubi Florus vocatur. Et quid prohibet, quominus, ut L. Annæi Senecæ philoſophi frater, non tantùm L. Annæus Novatus dicebatur: ſed etiam Junius Gallio (quod nomen hahuit, poſtquam a Junio Gallione erat adoptatus) ita hiſtoricum hunc credamus adoptione nomen mutâſſe; atque inde eſſe, quòd idem dictus ſit L. Annæus Seneca, & L. Annæus Florus: vel ut in nonnullis libris legere eſt, Julius Florus?

Alius verò ab hoc eſt Julius Florus, vir itidem diſertus, qui ſub Tiberio vixit. De hoc ita M. Seneca Controverſ. XXV. *ipſe audivi Florum quemdam, auditorem Latronis, dicentem non apud*

Digitized by Google

Latronem : neque enim illi mos erat, quemcumque audire declamantem. Declamabat ipſe tantùm ; & aiebat, ſe non eſſe magiſtrum, ſed exemplum. Nec ulli alii contigiſſe ſcio, quàm apud Græcos, Nicetæ ; apud Romanos, Latroni ; ut diſcipuli non audiri desiderarent ; ſed contenti eſſent audire. Paulò pòſt excerptum ex Flori declamatione ponit. De eodem, ut puto, ſimulque fratris filio, sic Fab. lib. x. cap. 3. *Qua de re memini narrâſſe mihi Julium Secundum, illum æqualem meum, atque, ut notum eſt, familiariter amatum, miræ facundiæ virum, infinitæ tamen curæ, quid eſſet sibi a patruo dictum. Is fuit Julius Florus, in eloquentia Galliarum (quoniam ibi demum exercuit eam) princeps, alioqui inter paucos diſertus, & dignus illâ propinquitate. Is, quum Secundum, ſcholæ adhuc operam dantem, triſtem fortè vidiſſet, interrogavit ; quæ causa frontis tam adductæ ? Nec dissimulavit adoleſcens, tertium jam diem eſſe, ex quo omni labore materiæ ad ſcribendum deſtinatæ non inveniret exordium : quo sibi non præſens tantùm dolor, ſed etiam deſperatio in poſterum fieret. Tum Florus arridens : Numquid tu, inquit, meliùs dicere vis, quàm potes ?* &c. Nec abſurda sit conjectura, si quis opinetur, hiſtoricum eum, de quo fusè diximus (modò is Julius Florus rectè in libris quibuſdam vocatur) ex eadem ſtirpe, immo fortaſſe filium fuiſſe, aut nepotem Julii Flori, viri hujus diſerti ; de quo M. Seneca, & Quinctilianus loquuntur. Sed hæc, & alia, quæ antea de Senecæ cognomento diximus, velut incerta, in medio relinquamus.

Digitized by Google

L. ANNÆI FLORI
EPITOME
RERUM
ROMANARUM
LIBRI IV.

PROEMIUM.

Populus Romanus a rege Romulo in Cæſarem Auguſtum, ſeptingentos per annos, tantum operum pace belloque gessit, ut, si quis magnitudinem imperii cum

Digitized by Google

annis conferat, ætatem ultra putet. Ita latè per orbem terrarum arma circumtulit, ut qui res ejus legunt, non unius populi, ſed generis humani fata diſcant. Nam tot laboribus periculiſque jactatus eſt, ut ad conſtituendum ejus imperium contendiſſe Virtus & Fortuna videantur. Quare quum præcipua quæque operæ pretium sit cognoſcere sigillatim: tamen quia ipſa sibi obſtat magnitudo, rerumque diversitas aciem intentionis abrumpit, faciam quod ſolent qui terrarum situs pingunt: in brevi quasi tabella totam ejus imaginem amplectar, nonnihil, ut ſpero, ad admirationem principis populi collaturus, si pariter atque in simul univerſam magnitudinem ejus oſtendero. Si quis ergo populum Romanum quasi hominem consideret, totamque ejus ætatem percenſeat, ut cœperit, utque adoleverit, ut quasi ad quemdam juventæ florem pervenerit, ut poſtea velut conſenuerit; quatuor gradus proceſſuſque ejus inveniet. Prima ætas ſub regibus fuit propè ducentos quinquaginta per annos, quibus circum ipſam matrem ſuam cum finitimis luctatus eſt. Hæc erit ejus Infantia. Sequens a Bruto Collatinoque conſulibus, in Appium Claudium, Quinctum Fulvium conſules, ducentos quinquaginta annos patet, quibus Italiam ſubegit. Hoc

fuit tempus viris armiſque incitatissimum: ideo quis Adoleſcentiam dixerit. Dehinc ad Cæſarem Auguſtum ducenti anni, quibus totum orbem pacavit. Hæc jam ipſa Juventa imperii, & quasi quædam robuſta maturitas. A Cæſare Auguſto in ſeculum noſtrum haud multò minùs anni ducenti: quibus inertiâ Cæſarum quasi conſenuit atque decoxit: nisi quòd ſub Trajano principe movet lacertos, &, præter ſpem omnium, ſenectus imperii, quasi redditâ juventute, revireſcit.

Digitized by Google

LIBER PRIMUS.

CAPUT I.

DE ROMULO.

PRIMUS ille, & Urbis, & Imperii conditor, Romulus fuit, Marte genitus, & Rheâ Sylviâ. Hoc de ſe ſacerdos gravida confeſſa eſt : nec mox fama dubitavit, quum Amulii imperio abjectus in profluentem cum Remo fratre, non potuit exſtingui. Siquidem & Tiberinus amnem repreſſit ; & relictis catulis lupa ſequuta vagitum uber admovit infantibus, matremque ſe geſſit. Sic repertos apud arborem, regis paſtor tulit in caſam, atque educavit. Alba tunc erat Latio caput, Iüli opus : nam Lavinium patris Æneæ contempſerat. Ab his Amulius jam bis ſeptima ſoboles regnabat, fratre pulſo Numitore, cujus ex filia Romulus. Igitur ſtatim primâ juventæ face, patruum Amulium ab arce deturbat, avum reponit : ipſe fluminis amator, & montium, apud quos erat

Digitized by Google

educatus, mœnia novæ urbis agitabat. Gemini erant: uter auſpicaretur, & regeret, adhibere placuit Deos. Remus montem Aventinum, hic Palatinum occupat. Prior ille ſex vultures, hic poſtea, ſed duodecim videt. Sic victor augurio urbem excitat, plenus ſpei, bellatricem fore. Ita illi aſſuetæ ſanguine & prædâ aves pollicebantur. Ad tutelam novæ urbis ſufficere vallum videbatur: cujus dum irridet anguſtias Remus, idque increpat ſaltu, dubium an juſſu fratris, occiſus eſt. Prima certè victima fuit, munitionemque urbis novæ ſanguine ſuo conſecravit. Imaginem urbis magis quàm urbem fecerat: incolæ deerant. Erat in proximo lucus: hunc Aſylum facit, & ſtatim mira vis hominum, Latini, Tuſcique paſtores: quidam etiam tranſmarini; Phryges qui ſub Ænea, Arcades qui ſub Evandro duce influxerant. Ita ex variis quasi elementis congregavit corpus unum; populumque Romanum ipſe fecit. Res erat unius ætatis, populus virorum. Itaque matrimonia a finitimis petita; quia non impetrabantur, manu capta ſunt. Simulatis quippe ludis equeſtribus, virgines, quæ ad ſpectaculum venerant, præda fuere. Et hæc ſtatim cauſa bellorum. Pulsi fugatique Veientes: Cæninenſium captum ac dirutum eſt oppidum.

Digitized by Google

Spolia inſuper opima de rege, Feretrio Jovi manibus ſuis rex reportavit. Sabinis proditæ portæ per virginem: nec dolo: ſed puella pretium rei, quam gerebant in ſiniſtris, petierat: dubium clypeos, an armillas. Illi ut & fidem ſolverent, & ulciſcerentur, clypeis obruere. Ita admiſsis intra mœnia hoſtibus, atrox in ipſo foro pugna, adeo ut Romulus Jovem oraret, ut fœdam ſuorum fugam ſiſteret. Hinc templum & Stator Jupiter. Tandem ſævientibus intervenere raptæ laceris comis. Sic pax facta cum Tatio, fœduſque percuſſum: ſecutaque res mira dictu, ut relictis ſedibus ſuis novam in urbem hoſtes demigrarent, & cum generis ſuis avitas opes pro dote ſociarent. Auctis brevi viribus, hunc rex ſapientiſsimus ſtatum reipublicæ impoſuit: juventus diviſa per tribus, in equis & armis, ut ad ſubita belli excubaret: conſilium reipublicæ penes ſenes eſſet, qui ex auctoritate *Patres*, ob ætatem *Senatus* vocabantur. His ita ordinatis, repentè, quum concionem haberet ante urbem apud Capreæ paludem, e conſpectu ablatus eſt. Diſcerptum aliqui a ſenatu putant ob aſperius ingenium: ſed oborta tempeſtas ſoliſque defectio conſecrationis ſpeciem præbuere: cui mox Julius Proculus fidem fecit, viſum a ſe

Digitized by Google

Romulum affirmans, auguſtiore formâ quàm fuiſſet: mandare præterea, ut ſe pro numine acciperent: *Quirinum* in cœlo vocari placitum diis. Ita gentium Roma potiretur.

CAPUT II.

DE NUMA POMPILIO.

SUCCEDIT Romulo Numa Pompilius: quem Curibus Sabinis agentem, ultro petivere, ob inclytam viri religionem. Ille ſacra, & cæremonias, omnemque cultum deorum immortalium docuit: ille Pontifices, Augures, Salios, ceteraque populi Romani ſacerdotia; annum quoque in duodecim menſes, faſtos dies nefaſtoſque deſcripsit. Ille Ancilia atque Palladium, ſecreta quædam imperii pignora; Janumque geminum, fidem pacis ac belli; in primis focum Veſtæ virginibus colendum dedit; ut ad simulacrum cœleſtium siderum cuſtos imperii flamma vigilaret. Hæc omnia quasi monitu deæ Egeriæ, quò magis Barbari acciperent. Eò denique ferocem populum redegit, ut quod vi & injuriâ occupaverat imperium, religione atque juſtitiâ gubernaret.

Digitized by Google

CAPUT III.

DE TULLO HOSTILIO.

EXCIPIT Pompilium Numam Tullus Hoſtilius : cui in honorem virtutis regnum ultro datum. Hic omnem militarem diſciplinam, artemque bellandi condidit. Itaque mirum in modum exercitâ juventute, provocare auſus Albanos, gravem & diu principem populum. Sed quum pari robore frequentibus prœliis utrique comminuerentur, miſſo in compendium bello, Horatiis Curiatiiſque, trigeminis hinc atque inde fratribus, utriuſque populi fata permiſſa ſunt. Anceps & pulchra contentio, exituque ipſo mirabilis. Tribus quippe illinc vulneratis; hinc duobus occisis, qui ſupererat Horatius, addito ad virtutem dolo, ut diſtraheret hoſtem, simulat fugam, singuloſque, prout ſequi poterant, adortus exſuperat. Sic (rarum aliàs decus) unius manu parta victoria eſt : quam ille mox parricidio fœdavit. Flentem circa ſe ſpolia ſponsi quidem, ſed hoſtis, ſororem viderat. Hunc tam immaturum virginis amorem ultus eſt ferro. Citavere leges nefas : ſed abſtulit virtus parricidam;

Digitized by Google

& facinus intra gloriam fuit. Nec diu in fide Albanus. Nam Fidenate bello miſſi in auxilium ex fœdere, medii inter duos exſpectavere fortunam. Sed rex callidus, ubi inclinare ſocios ad hoſtem videt, tollit animos, quaſi ipſe mandâſſet. Spes inde noſtris, metus hoſtibus. Sic fraus proditorum irrita fuit. Itaque hoſte victo, ruptorem fœderis Metium Fufetium, religatum inter duos currus, pernicibus equis diſtrahit; Albamque ipſam quamvis parentem, æmulam tamen, diruit, quum priùs omnes opes urbis, ipſumque populum Romam tranſtuliſſet: prorſus ut conſanguinea civitas non periiſſe, ſed in ſuum corpus rediiſſe rurſus videretur.

CAPUT IV.

DE ANCO MARCIO.

ANCUS deinde Marcius, nepos Pompilii ex filia, pari ingenio. Hic igitur & mœnia muro amplexus eſt, & interfluentem Urbi Tiberinum ponte commisit, Oſtiamque in ipſo maris fluminiſque confinio coloniam poſuit: jam tum videlicet præſagiens animo, futurum, ut totius mundi opes & commeatus illo veluti maritimo Urbis hoſpitio reciperentur.

Digitized by Google

CAPUT V.

DE TARQUINIO PRISCO.

TARQUINIUS poſtea Priſcus, quamvis tranſmarinæ originis, regnum ultro petens accipit ob induſtriam atque elegantiam: quippe qui oriundus Corintho, Græcum ingenium Italicis artibus miſcuiſſet. Hic & ſenatûs majeſtatem numero ampliavit, & centuriis tribus auxit, quatenus Attius Navius numerum augeri prohibebat, vir ſummus augurio. Quem rex in experimentum rogavit, fierine poſſet quod ipſe mente conceperat? Ille rem expertus augurio, poſſe reſpondit. Atqui hoc, inquit, agitabam, an cotem illam ſecare novaculâ poſſem? Augur, Potes, ergo, inquit, & ſecuit. Inde Romanis ſacer auguratus. Neque pace Tarquinius quàm bello promptior. Duodecim namque Tuſciæ populos frequentibus armis ſubegit. Inde faſces, trabeæ, curules, annuli, phaleræ, paludamenta, prætexta; inde, quòd aureo curru quatuor equis triumphatur; togæ pictæ, tunicæque palmatæ, omnia denique decora & insignia, quibus imperii dignitas eminet.

Digitized by Google

CAPUT VI.

DE SERVIO TULLIO.

SERVIUS Tullius deinceps gubernacula Urbis invadit : nec obſcuritas inhibuit, quamvis matre ſervâ creatum. Nam eximiam indolem uxor Tarquinii Tanaquil liberaliter educaverat : & clarum fore viſa circa caput flamma promiſerat. Ergo inter Tarquinii mortem, annitente reginâ, ſubſtitutus in locum regis, quasi ad tempus, regnum dolo partum sic egit induſtriè, ut jure adeptus videretur. Ab hoc populus Romanus relatus in cenſum, digeſtus in claſſes, curiis atque collegiis diſtributus : ſummâque regis ſolertiâ ita eſt ordinata reſpublica, ut omnia patrimonii, dignitatis, ætatis, artium, officiorumque diſcrimina in tabulas referrentur; ac sic maxima civitas minimæ domûs diligentiâ contineretur.

Digitized by Google

CAPUT VII.

DE TARQUINIO SUPERBO.

POSTREMUS omnium fuit regum Tarquinius, cui cognomen *Superbo* ex moribus datum. Hic regnum avitum, quod a Servio tenebatur, rapere maluit, quàm exſpectare; immiſſiſque in eum percuſſoribus, ſcelere partam poteſtatem non meliùs egit, quàm acquisierat. Nec abhorrebat moribus uxor Tullia, quæ, ut virum regem ſalutaret, ſuper cruentum patrem, vecta carpento, conſternatos equos egit. Sed ipſe in ſenatum cædibus, in omnes ſuperbiâ, quæ crudelitate gravior eſt bonis, graſſatus, quum ſævitiam jam domi fatigâſſet, tandem in hoſtes converſus eſt. Sic valida oppida in Latio capta ſunt, Ardea, Ocriculum, Gabii, Sueſſa Pometia. Tum quoque cruentus in ſuos. Neque enim filium verberare dubitavit, ut ſimulanti transfugam apud hoſtes hinc fides eſſet. Cui a Gabiis, ut voluerat, recepto, atque per nuntios conſulenti quid fieri vellet, eminentia fortè papaverum capita virgulâ excutiens, quum per hoc interficiendos eſſe principes intelligi vellet,

Digitized by Google

(quæ ſuperbia!) sic reſpondit. Tamen de manubiis captarum urbium templum erexit: quod quum inauguraretur, cedentibus ceteris deis (mira res dictu) reſtitere Juventas, & Terminus. Placuit vatibus contumacia numinum, siquidem firma omnia & æterna pollicebantur. Sed illud horrendum, quod molientibus ædem in fundamentis humanum repertum eſt caput: nec dubitavere cuncti, monſtrum pulcherrimum imperii ſedem, caputque terrarum promittere. Tamdiu ſuperbiam regis populus Romanus perpeſſus eſt, donec aberat libido. Hanc ex liberis ejus importunitatem tolerare non potuit. Quorum quum alter ornatissimæ feminæ Lucretiæ ſtuprum intuliſſet, matrona dedecus ferro expiavit. Imperium tum regibus abrogatum.

CAPUT VIII.

ANACEPHALÆOSIS DE SEPTEM REGIBUS.

Hæc eſt prima ætas populi Romani, & quasi infantia, quam habuit ſub regibus ſeptem, quâdam fatorum induſtriâ, tam variis ingenio, ut reipublicæ ratio

Digitized by Google

& utilitas poſtulabat. Nam quid Romulo ardentius? tali opus fuit, ut invaderet regnum. Quid Numâ religiosius? ita res popoſcit, ut ferox populus deorum metu mitigaretur. Quid ille militiæ artifex Tullus? bellatoribus viris quàm neceſſarius? ut acueret ratione virtutem. Quid ædificator Ancus? ut Urbem coloniâ extenderet, ponte jungeret, muro tueretur. Jam verò Tarquinii ornamenta & insignia quantam principi populo addiderunt ex ipſo habitu dignitatem? Actus a Servio cenſus quid effecit, nisi ut ipſa ſe noſſet Reſpublica? Poſtremo Superbi illius importuna dominatio nonnihil, immo vel plurimum profuit. Sic enim effectum eſt, ut agitatus injuriis populus cupiditate libertatis incenderetur.

CAPUT IX.

DE MUTATIONE REIPUBLICÆ.

IGITUR Bruto Collatinoque ducibus & auctoribus, quibus ultionem ſui moriens matrona mandaverat, populus Romanus ad vindicandum libertatis ac pudicitiæ decus, quodam quasi inſtinctu deorum concitatus, regem repente deſtituit, bona

Digitized by Google

diripit, agrum Marti ſuo conſecrat, imperium in eoſdem libertatis ſuæ vindices transfert, mutato tamen nomine & jure. Quippe ex perpetuo annuum placuit, ex ſingulari duplex, ne poteſtas ſolitudine, vel morâ corrumperetur; conſuleſque appellavit pro regibus, ut conſulere ſe civibus ſuis debere meminiſſent. Tantumque libertatis novæ gaudium inceſſerat, ut vix mutati ſtatûs fidem caperent; alterumque ex conſulibus, tantùm ob nomen & genus regium, faſcibus abrogatis, Urbe dimitterent. Itaque ſubſtitutus Valerius Publicola, ex ſummo ſtudio annixus eſt ad augendam liberi populi majeſtatem. Nam & faſces ei pro concione ſubmisit, & jus provocationis adverſus ipſos dedit: & ne ſpecie arcis offenderet, eminentes ædes ſuas in plana ſubmisit. Brutus verò favori civium etiam domûs ſuæ clade & parricidio velificatus eſt. Quippe quum ſtudere revocandis in Urbem regibus liberos ſuos comperiſſet, protraxit in forum, & concione mediâ virgis cecîdit, & ſecuri percussit: ut planè publicus parens in locum liberorum adoptâſſe ſibi populum videretur. Liber jam hinc populus Romanus prima adverſus exteros arma pro libertate corripuit; mox pro finibus; deinde pro ſociis; tum pro gloria, & imperio,

Digitized by Google

laceſſentibus assiduè uſquequaque finitimis : quippe cui patrii ſoli gleba nulla, ſed ſtatim hoſtile pomœrium, mediuſque inter Latium & Tuſcos, quasi in quodam bivio collocatus, omnibus portis in hoſtem incurreret : donec quasi contagione quâdam per singulos itum eſt ; & proximis quibuſque correptis, totam Italiam ſub ſe redegerunt.

CAPUT X.

BELLUM ETRUSCUM CUM REGE PORSENA.

PULSIS ex Urbe regibus, prima pro libertate arma corripuit. Nam Porſena rex Etruſcorum ingentibus copiis aderat, & Tarquinios manu reducebat. Hunc tamen, quamvis & armis, & fame urgeret, occupatoque Janiculo ipsis Urbis faucibus incubaret, ſuſtinuit, repulit ; novissimè etiam tantâ admiratione perculit, ut ſuperior, ultro cum pene victis amicitiæ fœdera feriret. Tunc illa Romana prodigia atque miracula, Horatius, Mucius, Clœlia : qui nisi in annalibus forent, hodie fabulæ viderentur. Quippe Horatius Cocles, poſtquam hoſtes undique inſtantes

ſolus

Digitized by Google

ſolus ſubmovere non poterat, ponte reciſo tranſnatat Tiberim, nec arma dimittit. Mucius Scævola regem per insidias in caſtris ipsius aggreditur : ſed ubi fruſtrato circa purpuratum ejus ictu tenetur, ardentibus focis injicit manum, terroremque geminat dolo. *Ut ſcias*, inquit, *quem virum effugeris, idem trecenti juravimus* : quum interim (immane dictu!) hic interritus, ille trepidaret, tamquam manus regis arderet. Sic quidem viri : ſed ne quis ſexus a laude ceſſaret, ecce & virginum virtus. Una ex obsidibus regi data, elapſa cuſtodiam, Clœlia, per patrium flumen equitabat. Et rex quidem tot tantiſque virtutum territus monſtris valere, liberoſque eſſe jussit. Tarquinii tamdiu dimicaverunt, donec Aruntem filium regis manu ſuâ Brutus occîdit, ſuperque ipſum mutuo vulnere exſpiravit; planè quasi adulterum ad inferos uſque ſequeretur.

ÇAPUT XI.

BELLUM LATINUM.

LATINI quoque Tarquinios aſſerebant æmulatione, & invidiâ ; ut populus, qui foris dominabatur, ſaltem domi ſerviret.

Digitized by Google

Igitur omne Latium, Mamilio Tuſculano duce, quasi in regis ultionem, tollit animos. Apud Regilli lacum dimicatur diu Marte vario, donec Poſthumius ipſe dictator signum in hoſtes jaculatus eſt (novum & insigne commentum) uti peteretur curſu. Coſſus equitum magiſter exuere frenos imperavit (& hoc novum) quò acriùs incurrerent. Ea denique atrocitas fuit prœlii, ut interfuiſſe ſpectaculo deos fama tradiderit: duos in candidis equis, Caſtorem atque Pollucem nemo dubitavit. Itaque & imperator veneratus eſt, pactuſque victoriam templa promisit; & reddidit, planè quasi ſtipendium commilitonibus deis. Hactenus pro libertate: mox de finibus cum eiſdem Latinis assiduè & sine intermissione pugnatum eſt. Sora (quis credat?) & Algidum terrori fuerunt; Satricum atque Corniculum provinciæ. De Verulis & Bovillis pudet; ſed triumphavimus. Tibur nunc ſuburbanum, & æſtivæ Præneſte deliciæ, nuncupatis in Capitolio votis petebantur. Idem tunc Fæſulæ, quod Carræ nuper: idem nemus Aricinum, quod Hercynius ſaltus: Fregellæ, quod Geſoriacum: Tiberis, quod Euphrates. Coriolos quoque, pro pudor! victos, adeo gloriæ fuiſſe, ut captum oppidum Caius Marcius Coriola-

nus, quasi Numantiam aut Africam, nomini induerit. Exſtant & parta de Antio ſpolia, quæ Mænius in ſuggeſtu fori, captâ hoſtium claſſe, ſuffixit; si tamen illa classis: nam ſex fuere roſtratæ. Sed hic numerus illis initiis navale bellum fuit. Pervicacissimi tamen Latinorum Æqui & Volſci fuere, & quotidiani, ut ita dixerim, hoſtes. Sed hos præcipuè Lucius Quinctius domuit, ille dictator ab aratro: qui obſeſſa ac pene jam capta Marci Minucii conſulis caſtra egregiâ virtute ſervavit. Medium erat fortè tempus ſementis, quum patricium virum innixum aratro ſuo lictor in ipſo opere deprehendit. Inde in aciem profectus, ne quid a ruſtici operis imitatione ceſſaret, victos more pecudum ſub jugum misit. Sic expeditione finitâ, rediit ad boves rurſus triumphalis agricola. Fidem numinum! quâ velocitate? intra quindecim dies cœptum, peractumque bellum: prorſus ut feſtinâſſe dictator ad relictum opus videretur.

Digitized by Google

CAPUT XII.

BELLUM CÙM ETRUSCIS, FALISCIS, ET FIDENATIBUS.

Assidui verò & anniverſarii hoſtes ab Etruria fuere Veientes; adeo ut extraordinariam manum adversùs eos promiſerit, privatumque geſſerit bellum gens una Fabiorum. Satis ſuperque idonea clades, cæsi apud Cremeram trecenti, patricius exercitus; & ſcelerato signata nomine, quæ proficiſcentes in prœlium porta dimisit. Sed ea clades ingentibus expiata victoriis, poſtquam per alios atque alios duces robuſtissima capta ſunt oppida; vario quidem eventu. Faliſci ſe ſponte dediderunt. Cremati ſuo igne Fidenates. Rapti funditus deletique Veientes. Faliſci quum obsiderentur, mira viſa eſt fides imperatoris, nec immeritò; quòd ludimagiſtrum, urbis proditorem, cum iis quos adduxerat pueris, vinctum sibi ultro remisiſſet. Eam namque vir ſanctus, & ſapiens, veram ſciebat victoriam, quæ ſalvâ fide, & integrâ dignitate pararetur. Fidenæ, quia pares non erant ferro, ad terrorem movendum facibus armatæ, &

Digitized by Google

diſcoloribus, ſerpentum in modum, vittis, furiali more proceſſerant : ſed habitus ille feralis everſionis omen fuit. Veientium quanta res fuerit, indicat decennis obſidio. Tunc primùm hyematum ſub pellibus, taxata ſtipendio hyberna : adactus miles ſuâ ſponte jurejurando, niſi captâ urbe non remeare. Spolia de Larte Tolumnio rege ad Feretrium reportata. Denique non ſcalis, nec irruptione, ſed cuniculo, & ſubterraneis dolis peractum urbis excidium. Ea denique viſa eſt prædæ magnitudo, cujus decimæ Apollini Pythio mitterentur ; univerſuſque populus Romanus ad direptionem urbis vocaretur. Hoc tunc Veii fuere : nunc fuiſſe quis meminit ? quæ reliquiæ ? quod veſtigium ? Laborat annalium fides, ut Veios fuiſſe credamus.

CAPUT XIII.

BELLUM GALLICUM.

Hic ſive invidiâ deûm, ſive fato, rapidiſſimus procurrentis imperii curſus parumper Gallorum Senonum incurſione ſupprimitur. Quod tempus populo Romano neſcio utrum clade funeſtius fuerit, an

Digitized by Google

virtutum experimentis ſpecioſius. Ea certè fuit vis calamitatis, ut in experimentum illatam putem divinitus, ſcire volentibus immortalibus diis, an Romana virtus imperium orbis mereretur. Galli Senones, gens naturâ ferox, moribus incondita, ad hoc ipsâ corporum mole, perinde armis ingentibus, adeo omni genere terribilis fuit, ut planè nata ad hominum interitum, urbium ſtragem, videretur. Hi quondam ab ultimis terrarum oris, & cingente omnia Oceano, ingenti agmine profecti, quum jam media vaſtâſſent, poſitis inter Alpes & Padum ſedibus, ne his quidem contenti, per Italiam vagabantur. Tum Clusium obsidebant. Pro ſociis ac fœderatis populus Romanus intervenit. Missi ex more legati. Sed quod jus apud Barbaros? ferociùs agunt; movent, & inde certamen. Conversis igitur a Clusio, Romamque venientibus, ad Alliam flumen cum exercitu Fabius conſul occurrit. Non temere fœdior clades. Itaque hunc diem faſtis Roma damnavit. Fuſo exercitu jam mœnibus Urbis appropinquabant. Erant nulla præsidia. Tum igitur, aut numquam aliàs, apparuit vera iſta Romana virtus. Jam primùm majores natu amplissimis usi honoribus, in forum coëunt. Ibi devovente pontifice, diis ſe Manibus

conſecrant; ſtatimque in ſuas quiſque ædes regressi, sicut in trabeis erant, & amplissimo cultu, in curulibus ſellis ſeſe poſuerunt; ut, quum veniſſet hoſtis, in ſua dignitate morerentur. Pontifices, & Flamines, quidquid religiosissimi in templis erat, partim in doliis defoſſa terræ recondunt, partim imposita plauſtris ſecum avehunt. Virgines simul ex ſacerdotio Veſtæ nudo pede fugientia ſacra comitantur. Tamen excepiſſe fugientes unus e plebe fertur Lucius Albinius, qui, depositis uxore & liberis, virgines in plauſtrum recepit; adeo tum quoque in ultimis religio publica privatis affectibus antecellebat. Juventus verò, quam ſatis conſtat vix mille hominum fuiſſe, duce Manlio, arcem Capitolini montis inſedit, obteſtata ipſum quasi præſentem Jovem, ut, quemadmodum ipsi ad defendendum templum ejus concurriſſent, ita ille virtutem eorum numine ſuo tueretur. Aderant interim Galli, apertamque Urbem primò trepidi, ne quis ſubeſſet dolus, mox ubi ſolitudinem vident, pari clamore & impetu invadunt. Patentes passim domos adeunt: ubi ſedentes in curulibus ſuis prætextatos ſenes, velut Deos Genioſque venerati, mox eoſdem, poſtquam eſſe homines liquebat, alioqui nihil reſpon-

Digitized by Google

dere dignantes, pari vecordiâ mactant; faceſque tectis injiciunt; & totam Urbem igne, ferro, manibus ſolo exæquant. Sex menſibus Barbari (quis crederet?) circa montem unum pependerunt, nec diebus modò, ſed noctibus quoque omnia experti: quum tandem Manlius nocte ſubeuntes, clangore anſeris excitatus, a ſumma rupe dejecit; & ut ſpem hoſtibus demeret, quamquam in ſumma fame, tamen ad ſpeciem fiduciæ, panes ab arce jaculatus eſt. Et ſtato quodam die per medias hoſtium cuſtodias Fabium pontificem ab arce demiſit, qui ſolenne ſacrum in Quirinali monte conficeret. Atque ille per media hoſtium tela incolumis religionis auxilio rediit, propitioſque deos renuntiavit. Noviſſimè quum jam obſidio ſua Barbaros fatigâſſet, mille pondo auri receſſum ſuum venditantes, idque ipſum per inſolentiam, quum ad iniqua pondera addito adhuc gladio, ſuperbè *Væ victis* increparent, ſubitò aggreſſus a tergo Camillus adeo cecîdit, ut omnia incendiorum veſtigia Gallici ſanguinis inundatione deleret. Agere gratias diis immortalibus ipſo tantæ cladis nomine libet. Paſtorum caſas ignis ille, & flamma paupertatem Romuli abſcondit. Incendium illud quid egit aliud, niſi ut deſtinata hominum ac deorum do-

Digitized by Google

micilio civitas, non deleta, non obruta, ſed expiata potiùs & luſtrata videatur? Igitur poſt aſſertam a Manlio, reſtitutam a Camillo Urbem, acriùs etiam vehementiúſque in finitimos reſurrexit. Ac primum omnium illam ipſam Gallicam gentem non contentus mœnibus expuliſſe, quum per Italiam naufragia ſua latiùs traheret, sic perſequutus eſt duce Camillo, ut hodie nulla Senonum veſtigia ſuperſint. Semel apud Anienem trucidati, quum singulari certamine Manlius aureum torquem Barbaro inter ſpolia detraxit: inde Torquati. Iterum Pomptino agro, quum in simili pugna Lucius Valerius, insidente galeæ ſacrâ alite adjutus, retulit ſpolia: & inde Corvini. Tandem poſt aliquot annos, omnes reliquias eorum in Etruria ad lacum Vadimonis Dolabella delevit: ne quis exſtaret in ea gente, quæ incenſam a ſe Romam urbem gloriaretur.

CAPUT XIV.

BELLUM LATINUM.

CONVERSUS a Gallis in Latinos; Manlio Torquato, Decio mure conſulibus, ſemper quidem æmulatione imperii infeſtos, tum verò contemptu Urbis incenſæ; quum jus civitatis, partem imperii ac magiſtratuum poſcerent, atque jam ampliùs quàm congredi auderent. Quo tempore quis cesſiſſe hoſtem mirabitur? quum alter conſulum filium ſuum, quia contra imperium pugnaverat, quamvis victorem occiderit, quasi plus in imperio eſſet, quàm in victoria: alter quasi monitu deorum, capite velato, primam ante aciem diis Manibus ſe devoverit, ut in confertissima ſe hoſtium tela jaculatus, novum ad victoriam iter ſanguinis ſui ſemitâ aperiret.

Digitized by Google

CAPUT XV.

BELLUM SABINUM.

A Latinis aggreſſus eſt gentem Sabinorum, qui immemores factæ ſub Tito Tatio affinitatis, quodam contagio belli ſe Latinis adjunxerant. Sed Curio Dentato conſule, omnem eum tractum, quà Nar, Anio, finteſque Velini, Adriatico tenus mari, igne ferroque vaſtavit. Quâ victoriâ tantum hominum, tantum agrorum redactum in poteſtatem, ut in utro plus eſſet, nec ipſe poſſet æſtimare, qui vicerat.

CAPUT XVI.

BELLUM SAMNITICUM.

Precibus deinde Campaniæ motus; non pro ſe, ſed, quod eſt ſpecioſius, pro ſociis, Samnitas invadit. Erat fœdus cum utriſque percuſſum: ſed hoc Campani ſanctius, & prius, omnium ſuorum deditione fecerant. Sic ergo Romanus bellum Samniticum tamquam ſibi geſſit. Omnium non modò Italiâ, ſed toto orbe terrarum, pulcherrima Campaniæ plaga

Digitized by Google

eſt. Nihil mollius cœlo : denique bis floribus vernat. Nihil uberius ſolo : ideo Liberi Cereriſque certamen dicitur. Nihil hoſpitalius mari : hîc illi nobiles portus, Caïeta, Miſenus, & tepentes fontibus Baïæ : Lucrinus & Avernus, quædam maris otia. Hîc amicti vitibus montes, Gaurus, Falernus, Massicus, & pulcherrimus omnium Veſuvius, Ætnæi ignis imitator. Urbes ad mare, Formiæ, Cumæ, Puteoli, Neapolis, Herculaneum, Pompeii, & ipſa caput urbium Capua, quondam inter tres maximas, Romam, Carthaginemque numerata. Pro hac urbe, his regionibus populus Romanus Samnitas invasit, gentem, si opulentiam quæris, aureis & argenteis armis, diſcolori veſte, uſque ad ambitum armatam : si fallaciam, ſaltibus ferè & montium fraude graſſantem : si rabiem ac furorem, ſacratis legibus, humaniſque hoſtiis in exitium Urbis agitatam : si pertinaciam, ſexies rupto fœdere, cladibuſque ipsis animosiorem. Hos tamen quinquaginta annis per Fabios & Papirios patres, eorumque liberos ita ſubegit ac domuit, ita ruinas ipſas urbium diruit, ut hodie Samnium in ipſo Samnio requiratur ; nec facilè appareat materia quatuor & viginti triumphorum. Maximè tamen nota & illuſtris ex hac gente clades

Digitized by Google

apud Caudinas furculas Veturio Poſthumioque conſulibus accepta eſt. Clauſo per insidias intra eum ſaltum exercitu, unde non poſſet evadere, ſtupens occaſione tantâ dux hoſtium Pontius, Herennium patrem conſuluit; & ille, *mitteret omnes, vel occideret*, ſapienter, ut ſenior, ſuaſerat. Hic armis exutos mittere ſub jugum maluit; ut nec amici forent beneficio, & poſt flagitium hoſtes magis. Itaque & conſules ſtatim magnificè voluntariâ deditione turpitudinem fœderis dirimunt, & ultionem flagitans miles, Papirio duce (horribile dictu) ſtrictis ensibus per ipſam viam ante pugnam furit; & in congreſſu arsiſſe omnium oculos, hoſtis auctor fuit. Nec priùs finis cædibus datus, quàm jugum & hoſtibus & duci capto repoſuerunt.

CAPUT XVII.

BELLUM ETRUSCUM ET SAMNITICUM.

HACTENUS populo Romano bellum cum singulis gentium, mox acervatim: tamen sic quoque par omnibus fuit. Etruſcorum duodecim populi, Umbri in id tempus intacti, antiquissimus Italiæ po-

Digitized by Google

pulus, Samnitum reliqui, in excidium Romani nominis repentè conjurant. Erat terror ingens tot simul tantorumque populorum. Latè per Etruriam infeſta quatuor agminum signa volitabant. Ciminius interim ſaltus in medio, antè invius, planè quasi Calidonius, vel Hercynius, adeo tunc terrori erat, ut ſenatus conſuli denuntiaret, ne tantum periculi ingredi auderet. Sed nihil horum terruit ducem. Quin fratre præmiſſo explorat acceſſus. Ille per noctem paſtorio habitu ſpeculatus omnia, refert tutum iter. Sic Fabius Maximus periculosissimum bellum sine periculo explicavit. Nam ſubitò inconditos atque palantes aggreſſus eſt; captiſque ſuperioribus jugis, in ſubjectos ſuo jure detonuit. Ea namque ſpecies fuit illius belli, quasi in terrigenas e cœlo ac nubibus tela mitterentur. Nec incruenta tamen illa victoria: nam oppreſſus in sinu vallis alter conſulum Decius, more patrio devotum diis Manibus obtulit caput; ſolennemque familiæ ſuæ conſecrationem in victoriæ pretium redegit.

Digitized by Google

CAPUT XVIII.

BELLUM TARENTINUM, ET CUM PYRRHO REGE.

SEQUITUR bellum Tarentinum, unum quidem titulo & nomine, ſed victoriâ multiplex. Hoc enim Campanos, Apulos, atque Luçanos, & caput belli Tarentinos, id eſt, totam Italiam, & cum iſtis omnibus Pyrrhum, clarissimum Græciæ regem, unâ veluti ruinâ pariter involvit: ut eodem tempore & Italiam conſummaret, & tranſmarinos triumphos auſpicaretur. Tarentus, Lacedæmoniorum opus, Calabriæ quondam, & Apuliæ, totiuſque Lucaniæ caput, quum magnitudine & muris portuque nobilis, tum mirabilis situ: quippe in ipsis Adriatici maris faucibus posita, in omnes terras, Iſtriam, Illyricum, Epirum, Achaiam, Africam, Siciliam, vela dimittit. Imminet portui ad proſpectum maris positum majus theatrum; quod quidem cauſa miſeræ civitati fuit omnium calamitatum. Ludos fortè celebrabant, quum adremigantem littori Romanam claſſem inde vident; atque hoſtem rati, emicant, sine diſcrimine in-

Digitized by Google

ſultant : *qui enim, aut unde Romani?* Nec ſatis. Aderat sine mora querelam ferens legatio. Hanc quoque fœdè per obſcœnam turpemque dictu contumeliam violant. Et hinc bellum. Sed apparatus horribilis, quum tot simul populi pro Tarentinis conſurgerent, omnibuſque vehementior Pyrrhus; qui ſemigræcam ex Lacedæmoniis conditoribus civitatem vindicaturus, cùm totius viribus Epiri, Theſſaliæ, Macedoniæ, incognitiſque in id tempus elephantis, mari, terrâ, viris, equis, armis, addito inſuper ferarum terrore, veniebat. Apud Heracleam, & Campaniæ fluvium Lirim, Levino conſule, prima pugna; quæ tam atrox fuit, ut Ferentanæ turmæ præfectus Obsidius, invectus in regem, turbaverit, coëgeritque projectis insignibus prœlio excedere. Actum erat, nisi elephanti, converso in ſpectaculum bello, procurriſſent : quorum quum magnitudine, tum deformitate, & novo odore simul ac ſtridore conſternati equi, quum incognitas sibi belluas ampliùs quàm erant ſuſpicarentur, fugam ſtragemque latè dederunt. In Apulia deinde apud Aſculum meliùs dimicatum eſt, Curio Fabricioque conſulibus. Jam quippe belluarum terror exoleverat, & Caius Minucius quartæ legionis haſtatus, unius

proboſcide abſcissâ, mori poſſe belluas oſtenderat. Itaque & in ipſas pila congeſta ſunt, & in turres vibratæ faces, tota hoſtium agmina ardentibus ruinis operuere: nec antè cladi finis fuit, quàm nox dirimeret; poſtremuſque fugientium ipſe rex a ſatellitibus humero ſaucius in armis ſuis referretur. Lucaniæ ſuprema pugna ſub Arusinis, quos vocant, campis, ducibus iiſdem qui ſuperiùs: ſed tunc ad totam victoriam exitum, quem datura virtus fuit, caſus dedit. Nam productis in primam aciem rurſus elephantis, unum ex his pullum adacti in caput teli gravis ictus avertit: qui quum per ſtragem ſuorum percurrens ſtridore quereretur, mater agnovit, &, quasi vindicaret, exſiluit: tum omnia circa quasi hoſtilia gravi timore permiſcuit. Ac sic eædem feræ, quæ primam victoriam abſtulerant, ſecundam parem fecerant, tertiam sine controversia tradidere. Nec verò tantùm armis, & in campis, ſed consiliis quoque & domi intra Urbem cum rege Pyrrho dimicatum eſt. Quippe poſt primam victoriam rex callidus, intellectâ virtute Romanâ, ſtatim deſperavit armis, ſeque ad dolos contulit. Nam interemptos cremavit; captivoſque indulgenter habuit, & sine pretio reſtituit. Miſſiſque deinde

legatis in Urbem, omni modo anniſus eſt, ut facto fœdere in amicitiam reciperetur. Sed bello & pace, foris & domi, omnem in partem Romana virtus tum ſe approbavit: nec alia magis, quàm Tarentina victoria, oſtendit populi Romani fortitudinem, ſenatûs ſapientiam, ducum magnanimitatem. Quinam illi fuerunt viri, quos ab elephantis primo prœlio obtritos accepimus? omnium vulnera in pectore: quidam hoſtibus ſuis immortui: omnium in manibus enſes, & relictæ in vultibus minæ, & in ipſa morte ira vivebat. Quod adeo Pyrrhus miratus eſt, ut diceret: *O quàm facilè erat orbis imperium occupare, aut mihi Romanis militibus, aut me rege Romanis.* Quæ autem eorum, qui ſuperfuerunt, in reparando exercitu feſtinatio? quum Pyrrhus, *Video me*, inquit, *planè Herculis sidere procreatum, cui quasi ab angue Lernæo, tot cæſa hoſtium capita de ſanguine ſuo renaſcuntur.* Qui autem ille ſenatus fuit? quum, perorante Appio Cæco, pulsi cum muneribus ſuis ab Urbe legati, interroganti regi ſuo, quid de hoſtium ſede ſentirent. *Urbem templum sibi viſam, ſenatum regum conſeſſum eſſe*, confiterentur. Qui porro ipsi duces? vel in caſtris? quum medicum venale regis Pyrrhi caput offerentem Curius remisit:

Digitized by Google

Fabricius oblatam ſibi a rege imperii partem repudiavit. Vel in pace ? quum Curius fictilia ſua Samnitico præferret auro ; Fabricius decem pondo argenti circa Rufinum conſularem virum quasi luxuriam cenſoriâ gravitate damnaret. Quis ergo miretur his moribus, hac virtute militum, victorem populum Romanum fuiſſe ? unoque bello Tarentino intra quadriennium maximam partem Italiæ, fortissimas gentes, opulentissimas urbes, uberrimaſque regiones in ditionem redegiſſe ? Aut quid adeo fidem ſuperet, quàm si principia belli cum exitu conferantur ? Victor primo prœlio Pyrrhus, totâ tremente Italiâ, Campaniam, Lirim, Fregellaſque populatus, propè captam Urbem a Prænestina arce proſpexit ; & a vigesimo lapide oculos trepidæ civitatis fumo ac pulvere implevit. Eodem poſtea bis exuto caſtris, bis ſaucio, & in Græciam ſuam trans mare ac terras fugato, pax & quies ; & tanta de opulentissimis tot gentibus ſpolia, ut victoriam ſuam Roma non caperet. Nec enim temere ullus pulchrior in Urbem aut ſpeciosior triumphus intravit. Ante hunc diem nihil, nisi pecora Volſcorum, greges Sabinorum, carpenta Gallorum, fracta Samnitum arma vidiſſes : tum si captivos aſpiceres, Molossi, Theſſali, Macedones,

Digitized by Google

Bruttius, Apulus, atque Lucanus: si pompas, aurum, purpura, signa, tabulæ, Tarentinæque deliciæ. Sed nihil libentiùs populus Romanus aſpexit, quam illas, quas timuerat, cum turribus ſuis belluas: quæ non sine ſenſu captivitatis, ſummissis cervicibus, victores equos ſequebantur.

CAPUT XIX.

BELLUM PICENS.

OMNIS mox Italia pacem habuit. Qui enim poſt Tarentum auderent? nisi quòd ultro perſequi ſocios hoſtium placuit. Domiti ergo Picentes, & caput gentis Aſculum, Sempronio duce: qui, tremente inter prœlium campo, Tellurem deam, promiſſâ æde, placavit.

CAPUT XX.

BELLUM SALLENTINUM.

SALLENTINI Picentibus additi, caputque regionis Brundisium cum inclyto portu, Marco Atilio duce. Et in hoc certamine, victoriæ pretium templum sibi paſtoria Pales ultro popoſcit.

Digitized by Google

CAPUT XXI.

BELLUM VOLSINIENSE.

POSTREMI Italicorum in fidem venere Volſinii, opulentiſſimi Etruſcorum, implorantes opem adversùs ſervos quondam ſuos, qui libertatem a dominis datam, in ipſos erexerant; tranſlatâque in ſe republicâ, dominabantur. Sed hi quoque, duce Fabio Gurgite, pœnas dederunt.

CAPUT XXII.

DE SEDITIONIBUS.

HÆC eſt ſecunda ætas populi Romani, & quasi Adoleſcentia; quâ maxime viruit, & quodam flore virtutis exarsit, ac ferbuit. Ita quæ inerat quædam adhuc ex paſtoribus feritas, quiddam ſpirabat indomitum. Inde eſt, quòd exercitus Poſthumium imperatorem, inficiantem quas promiſerat prædas, factâ in caſtris ſeditione, lapidavit: quòd ſub Appio Claudio noluit vincere hoſtem, quum poſſet; quòd, duce Volerone, detrectantibus pleriſque militiam, fracti conſulis faſces: inde, quòd

clariſſimos principes, quum adverſarentur voluntati ſuæ, exſulatione multavit: ut Coriolanum colere agros jubentem; nec minùs ille ferociter injuriam armis vindicâſſet, nisi quòd jam inferentem signa filium mater Veturia lacrymis ſuis exarmavit: ut ipſum Camillum, quòd iniquè inter plebem & exercitum divisiſſe Veientem prædam videretur. Sed hic melior, in capta urbe conſenuit; & mox ſupplices de hoſte Gallo vindicavit. Cum ſenatu quoque vehementiùs æquo bonoque certatum eſt; adeo ut, relictis ſedibus, ſolitudinem & interitum patriæ ſuæ minaretur.

CAPUT XXIII.

PRIMA diſcordia ob impotentiam fœneratorum: quibus in terga quoque ſerviliter ſævientibus, in Sacrum montem plebs armata ſeceſſit; ægréque, nec nisi Tribunos impetraſſet, Menenii Agrippæ facundi & ſapientis viri auctoritate, revocata eſt. Exſtat orationis antiquæ ſatis efficax ad concordiam fabula, quâ *diſſediſſe inter ſe quondam humanos* dixit *artus, quòd omnibùs opere fungentibus, ſolus venter immunis ageret: deinde moribundos a*

Digitized by Google

ſejunctione rediiſſe in gratiam, quando ſenſiſſent, quòd ejus operâ redactis in ſanguinem cibis irrigarentur.

CAPUT XXIV.

SECUNDAM in Urbe media decemviratûs libido conflavit. Allatas a Græcia leges decem principes lecti jubente populo conſcripſerant; ordinataque erat in duodecim tabulis tota juſtitia; quum tamen traditos faſces regio quodam furore retinebant. Ante ceteros Appius eò inſolentiæ elatus eſt, ut ingenuam virginem ſtupro deſtinaret, oblitus & Lucretiæ, & regum, & juris, quod ipſe compoſuerat. Itaque quum oppreſſam judicio filiam trahi in ſervitutem videret Virginius pater, nihil cunctatus, in medio foro manu ſuâ interfecit; admotiſque ſignis commilitonum, totam eam dominationem obſeſſam armis, in carcerem & catenas ab Aventino monte detraxit.

Digitized by Google

CAPUT XXV.

TERTIAM ſeditionem excitavit matrimoniorum dignitas ; ut plebeii cum patriciis jungerentur : qui tumultus in monte Janiculo, duce Canuleio Tribuno plebis, exarsit.

CAPUT XXVI.

QUARTAM honorum cupido, ut plebeii quoque magiſtratus crearentur. Fabius Ambuſtus duarum pater, alteram Sulpicio patricii ſanguinis dederat, alteram plebeio Stoloni : qui, quum uxor ejus, quòd ad lictoriæ virgæ ſonum ignotum penatibus ſuis expaverat, a ſorore ſatis inſolenter irriſa eſſet, injuriam non tulit. Itaque nactus tribunatum, honorum & magiſtratuum conſortium, quamvis invito ſenatu, extorsit. Verùm in his ipsis ſeditionibus, principem populum non immeritò ſuſpexeris. Siquidem nunc libertatem, nunc pudicitiam, tum natalium dignitatem, honorum decora & insignia vindicavit ; interque hæc omnia, nullius acrior cuſtos, quàm libertatis fuit ; nullâque in pretium ejus potuit

Digitized by Google

potuit largitione corrumpi ; quum ut in magno , & in dies majore populo , interim perniciosi cives exsiſterent. Spurium Cassium agrariâ lege , Mælium largitione ſuſpectum regiæ dominationis , præſenti morte multavit. Ac de Spurio quidem ſupplicium pater ipsius ſumpsit : hunc Quinctii dictatoris imperio , in medio foro magiſter equitum Servilius Ahala confodit. Manlium verò Capitolii vindicem , quia pleroſque debitorum liberaverat , altiùs ſe & inciviliùs efferentem , ab illa , quam defenderat , arce dejecit. Talis domi ac foris ; talis pace belloque populus Romanus fretum illud Adoleſcentiæ , id eſt , ſecundam imperii ætatem habuit ; in qua totam inter Alpes fretumque Italiam armis ſubegit.

Digitized by Google

LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.

PROEMIUM.

DOMITA ſubactâque Italiâ, populus Romanus propè quingenteſimum annum agens, quum bonâ fide adoleviſſet; si quod eſt robur, si qua juventas; tum ille verè robuſtus, & juvenis, & par orbi terrarum eſſe cœpit. Ita (mirum, & incredibile dictu) qui propè quingentis annis domi luctatus eſt (adeo difficile fuerat dare Italiæ caput) his ducentis annis, qui ſequuntur, Africam, Europam, Asiam, totum denique orbem terrarum bellis victoriiſque peragravit.

Digitized by Google

CAPUT II.

PRIMUM BELLUM PUNICUM.

IGITUR victor Italiæ populus, quum a terra fretum uſque veniſſet, more ignis, qui obvias populatus incendio ſylvas, interveniente flumine abrumpitur, pauliſper ſubſtitit. Mox quum videret opulentissimam in proximo prædam, quodammodo Italiæ ſuæ abſciſſam, & quasi revulſam; adeo cupiditate ejus exarsit, ut quatenus nec mole jungi, nec pontibus poſſet; armis belloque jungenda, & ad continentem ſuum revocanda bello videretur. Sed ecce, ultro ipsis viam pandentibus fatis, nec occasio defuit; quum de Pœnorum impotentia fœderata Siciliæ civitas Meſſana quereretur. Affectabat autem ut Romanus, ita Pœnus Siciliam; & eodem tempore, paribus uterque votis ac viribus imperium orbis agitabat. Igitur ſpecie quidem ſocios juvandi, re autem ſollicitante prædâ; quamquam territaret novitas rei (tanta tamen in virtute fiducia eſt) ille rudis, ille paſtorius populus, veréque terreſter, oſtendit nihil intereſſe virtutis, equis an navibus, terrâ an mari

Digitized by Google

dimicaretur. Appio Claudio conſule primùm fretum ingreſſus eſt fabulosis infame monſtris, æſtuque violentum: ſed adeo non eſt exterritus, ut illam ipſam ferventis æſtûs violentiam pro munere amplecteretur: ſtatimque ac sine mora Hieronem Syracuſanum regem tantâ celeritate vicit, ut ille ipſe ſe priùs victum, quàm hoſtem videret, fateretur. Duillio Cornelioque conſulibus etiam mari congredi auſus eſt, quum quidem ipſa velocitas classis comparatæ victoriæ auſpicium fuit. Intra enim ſexagesimum diem, quàm cæſa ſylva fuerat, centum ſexaginta navium classis in anchoris ſtetit; ut non arte factæ, ſed quodam munere deorum converſæ in naves atque mutatæ arbores viderentur. Prœlii verò forma mirabilis; quum illas celeres volucreſque hoſtium naves hæ graves tardæque comprehenderent. Longè illis nauticæ artes, detergere remos, & ludificari fugâ roſtra. Injectæ enim ferreæ manus, machinæque aliæ, ante certamen multum ab hoſte deriſæ; coactique hoſtes quasi in ſolido decernere. Victor ergo apud Liparas, mersâ & fugatâ hoſtium claſſe, primum illum maritimum egit triumphum. Cujus quod gaudium fuit? quum Duillius imperator, non contentus unius diei triumpho, per vitam omnem, ubi a cœna re-

Digitized by Google

diret, prælucere funalia, præcinere ſibi tibias juſſit, quaſi quotidie triumpharet. Præ tanta victoria leve hujus prœlii damnum fuit. Alter conſulum interceptus Aſina Cornelius: qui ſimulato colloquio evocatus, atque ita oppreſſus fuit; perfidiæ Punicæ documentum. Calatino dictatore, ferè omnia præſidia Pœnorum, Agrigento, Drepanis, Panormo, Eryce, Lilybæo, detraxit. Trepidatum eſt ſemel circa Camerinenſium ſaltum: ſed eximiâ virtute Calpurnii Flammæ tribuni militum evaſimus, qui lectâ trecentorum manu, infeſtum & inſeſſum ab hoſtibus tumulum occupavit, adeoque moratus hoſtem, dum exercitus omnis evaderet: ac ſic pulcherrimo exitu Thermopylarum & Leonidæ famam adæquavit: hòc illuſtrior noſter, quòd expeditioni tantæ ſuperfuit & ſupervixit, licet nihil ſcripſerit ſanguine. Lucio Cornelio Scipione, quum jam Sicilia ſuburbana eſſet populi Romani provincia; ſerpente latiùs bello, Sardiniam annexamque ei Corſicam tranſit: ibi Olbiæ, & hîc Aleriæ urbis excidio incolas terruit, adeoque omnes terrâ marique Pœnos expugnavit, ut jam victoriæ nihil niſi Africa ipſa reſtaret. Marco Atilio Regulo duce jam in Africam navigabat bellum. Nec deerant, qui ipſo Punici

Digitized by Google

maris nomine ac terrore deficerent, augente inſuper Tribuno Mannio metum, in quem, nisi paruiſſet, ſecuri diſtrictâ, imperator metu mortis navigandi fecit audaciam. Mox ventis remiſque properatum eſt; tantuſque terror hoſtici adventûs Pœnis fuit, ut apertis pene portis Carthago caperetur. Prima belli præmium fuit civitas Clypea: prima enim a Punico littore quasi arx & ſpecula procurrit. Et hæc, & trecenta ampliùs caſtella vaſtata ſunt. Nec cum hominibus, ſed cum monſtris quoque dimicatum eſt; quum quasi in vindictam Africæ nata miræ magnitudinis ſerpens posita apud Bagradam caſtra vexaret. Sed omnium victor Regulus, quum terrorem nominis ſui latè circumtuliſſet; quumque magnam vim juventutis, duceſque ipſos, aut cecidiſſet, aut haberet in vinculis; claſſemque ingenti prædâ onuſtam, & triumpho gravem, in Urbem præmiſiſſet; etiam ipſam belli caput Carthaginem urgebat obsidio, ipsiſque portis inhærebat. Hîc paululum circumacta fortuna eſt; tantùm ut plura eſſent Romanæ virtutis insignia; cujus ferè magnitudo calamitatibus approbatur. Nam converſis ad externa auxilia hoſtibus, quum Xantippum illis ducem Lacedæmon misiſſet, a viro militiæ peritissimo vincimur. Tum fœdâ

Digitized by Google

clade Romaniſque uſu incognitâ, vivus in manus hoſtium venit fortiſſimus imperator. Sed ille quidem par tantæ calamitati fuit. Nam nec punico carcere infractus eſt, nec legatione ſuſceptâ. Quippe diverſa, quàm hoſtes mandaverant, cenſuit; ne pax fieret, nec commutatione captivorum reciperetur. Sed nec illo voluntario ad hoſtes ſuos reditu, nec ultimo sive carceris, ſive crucis ſupplicio deformata majeſtas; immo his omnibus admirabilior, quid aliud quàm victus de victoribus, atque etiam, quia Carthago non ceſſerat, de fortuna triumphavit? Populus autem Romanus multò acrior infeſtiorque pro ultione Reguli, quàm pro victoria fuit. Metello igitur conſule ſpirantibus altiùs Pœnis, & reverſo in Siciliam bello, apud Panormum sic hoſtes cecîdit, ut ne ampliùs eam inſulam cogitarent. Argumentum ingentis victoriæ, centum circiter elephantorum captivitas; sic quoque magna præda, si gregem illum non bello, ſed venatione cepiſſet. Appio Claudio conſule, non ab hoſtibus, ſed a diis ipsis ſuperatus eſt, quorum auſpicia contempſerat; ibi ſtatim claſſe demersâ, ubi ille præcipitari pullos juſſerat, quòd pugnare ab his vetaretur. Marco Fabio Buteone conſule, claſſem hoſtium in Africo

Digitized by Google

mari apud Ægimurum, jam in Italiam ultro navigantem cecìdit. Quantus ô tunc triumphus tempeſtate intercidit, quum opulenta prædâ classis, adverſis acta ventis, naufragio ſuo Africam & Syrtes, & omnium ripas gentium, & inſularum littora, implevit! Magna clades, ſed non sine aliqua principis populi dignitate; interceptam tempeſtate victoriam, & triumphum periiſſe naufragio; & tamen, quum Punicæ prædæ omnibus promontoriis inſuliſque fruſtarentur & fluitarent, populus Romanus & sic triumphavit. Lutatio Catulo conſule tandem bello finis impositus apud inſulas, quibus nomen Ægates. Nec major aliàs in mari pugna; quippe commeatibus, exercitu, propugnaculis, armis gravis hoſtium classis, & in ea quasi tota Carthago; quod ipſum exitio fuit. Romana classis prompta, levis, expedita, & quodam genere caſtrensis; ad similitudinem pugnæ equeſtris, sic remis, quasi habenis agebatur; & in hos, vel in illos mobilia roſtra ſpeciem viventium præferebant. Itaque momento temporis laceratæ hoſtium rates, totum inter Siciliam Sardiniamque pelagus naufragio ſuo operuerunt. Tanta denique fuit illa victoria, ut de exſcindendis hoſtium mœnibus non quæreretur. Supervacuum viſum eſt

Digitized by Google

in arcem muroſque ſævire, quum jam in mari eſſet deleta Carthago.

CAPUT III.

BELLUM LIGUSTICUM.

PERACTO Punico bello, ſequuta eſt brevis ſanè, & quasi ad recipiendum ſpiritum, requies, argumentumque pacis, & bonâ fide ceſſantium armorum, tunc primùm poſt Numam clauſa porta Jani fuit: ſed ſtatim ac sine mora patuit. Quippe jam Ligures, jam Inſubres Galli, nec non & Illyrii laceſſebant: sic deſub Alpibus, id eſt, deſub ipsis Italiæ faucibus, gentes deo quodam assiduè incitante, ne rubiginem ſcilicet ac situm arma ſentirent. Denique utrique quotidiani, & quasi domeſtici hoſtes tirocinia militum imbuebant, nec aliter utrâque gente, quàm quasi cote quadam, populus Romanus ferrum ſuæ acuebat virtutis. Ligures imis Alpium jugis adhærentes inter Varum & Macram flumen, implicitoſque dumis ſylveſtribus, major aliquantò labor erat invenire, quàm vincere. Tuti locis & fugâ, durum atque velox genus, ex occasione magis latrocinia, quàm bella

Digitized by Google

faciebat. Itaque quum diu multumque eluderent Salyi, Deceates, Oxybii, Euburiates, Ingauni; tandem Fulvius latebras eorum ignibus ſepsit: Bæbius in plana deduxit: Poſthumius ita exarmavit, ut vix reliquerit ferrum, quo terra coleretur.

CAPUT IV.

BELLUM GALLICUM.

GALLIS Inſubribus, & his accolis Alpium, animi ferarum, corpora pluſquam humana erant: ſed experimento deprehenſum eſt (quippe ſicut primus impetus eis major quàm virorum eſt, ita ſequens minor quàm feminarum) Alpina corpora humenti cœlo educata habere quiddam ſimile nivibus ſuis: quæ mox ut caluere pugnâ, ſtatim in ſudorem eunt; & levi motu, quaſi ſole, laxantur. Hi ſæpe & aliàs, ſed Britomaro duce, non priùs ſoluturos ſe baltea, quàm Capitolium aſcendiſſent, juraverant. Factum eſt. Victos enim Æmilius in Capitolio diſcinxit. Mox, Arioviſto duce, vovere de noſtrorum militum præda Marti ſuo torquem. Intercepit Jupiter votum. Nam de torquibus eorum aureum tropæum Jovi

Digitized by Google

Flaminius erexit. Viridomaro rege Romana arma Vulcano promiſerant. Aliorſum vota ceciderunt. Occiſo enim rege, Marcellus tertia poſt Romulum patrem Feretrio Jovi arma ſuſpendit.

CAPUT V.

BELLUM ILLYRICUM.

ILLYRII, ſeu Liburni, ſub extremis Alpium radicibus agunt inter Arsiam, Titiumque flumen, longissimè per totum Adriani maris littus effusi. Hi regnante Teutanâ muliere, populationibus non contenti, licentiæ ſcelus addiderunt. Legatos quippe noſtros, ob ea quæ deliquerant, jure agentes, nec gladio quidem, ſed ut victimas, ſecuri percutiunt: præfectos navium igni comburunt; idque quò indignius foret, mulier imperabat. Itaque, Cnæo Fulvio Centumalo duce, latè domantur. Strictæ in principum colla ſecures, legatorum Manibus litavere.

Digitized by Google

CAPUT VI.

BELLUM PUNICUM SECUNDUM.

POST primum Punicum bellum, vix quadriennii requies: ecce alterum bellum; minus quidem ſpatio (nec enim ampliùs quàm decem & octo annos patet) ſed adeo cladium atrocitate terribilius, ut, ſi quis conferat damna utriuſque populi, ſimilior victo ſit populus, qui vicit. Urebat nobilem populum ablatum mare, raptæ inſulæ, dare tributa, quæ jubere conſueverat. Hinc ultionem puer Annibal ad aram patri juraverat: nec morabatur. Igitur in cauſam belli Saguntus delecta eſt, vetus Hiſpaniæ civitas & opulenta, fideique erga Romanos magnum quidem, ſed triſte monumentum: quam in libertatem communi fœdere exceptam Annibal, cauſas novorum motuum quærens, & ſuis & ipſorum manibus evertit, ut Italiam ſibi rupto fœdere aperiret. Summa fœderum Romanis religio eſt: itaque ad auditum ſociæ civitatis obsidium, memores icti cum Pœnis quoque fœderis, non ſtatim ad arma procurrunt, dum priùs more legitimo queri malunt. Interim jam novem menſibus feſſi

Digitized by Google

fame, machinis, ferro, versâ denique in rabiem fide, immanem in foro excitant rogum: tum deſuper ſe ſuoſque cum omnibus opibus ſuis ferro & igni corrumpunt. Hujus tantæ cladis auctor Annibal poſcitur. Tergiverſantibus Pœnis, dux legationis, *Quæ*, inquit, *mora eſt?* Fabius. *In hoc ego ſinu bellum pacemque porto: utrum eligitis?* Succlamantibus; *Bellum. Bellum igitur*, inquit, *accipite:* & excuſſo in media curia togæ gremio, non sine horrore, quasi planè sinu ferret, bellum effudit. Similis exitus belli initio fuit. Nam quasi has inferias sibi Saguntinorum ultimæ diræ in illo publico parricidio incendioque mandaſſent; ita Manibus eorum, vaſtatione Italiæ, captivitate Africæ, ducum & regum, qui id geſſere bellum, exitio parentatum eſt. Igitur ubi ſemel in Hiſpania movit illa gravis & luctuoſa Punici belli vis atque tempeſtas; deſtinatumque Romanis jam diu fulmen Saguntino igne conflavit; ſtatim quodam impetu rapta medias perfregit Alpes; & in Italiam ab illis fabuloſæ altitudinis nivibus, velut cœlo miſſa, deſcendit. Ac primi quidem impetûs turbo inter Padum & Ticinum valido ſtatim fragore detonuit. Tunc Scipione duce fuſus exercitus. Saucius etiam ipſe veniſſet in manus

hoſtium imperator, nisi protectum patrem prætextatus admodum filius ab ipſa morte rapuiſſet. Hic erat Scipio, qui in exitium Africæ creſcit, nomen ex malis ejus habiturus. Ticino Trebia ſuccedit. Hîc ſecunda belli Punici procella deſævit, Sempronio conſule. Tunc callidissimi hoſtes frigidum & nivalem nacti diem, quum ſe ignibus priùs, oleoque foviſſent (horribile dictu) homines a meridie & ſole venientes noſtrâ nos hyeme vicerunt. Thrasimenus lacus tertium fulmen Annibalis, imperatore Flaminio. Ibi quoque ars nova Punicæ fraudis: quippe nebulâ lacûs, paluſtribuſque virgultis tectus eques, terga ſubitò pugnantium invasit. Nec de diis poſſumus queri: imminentem quippe temerario duci cladem prædixerant insidentia signis examina, & aquilæ prodire nolentes, & commiſſam aciem ſequutus ingens terræ tremor: nisi illum horrorem ſoli, equitum virorumque diſcurſus, & mota vehementius arma fecerunt. Quartum, id eſt, pene ultimum vulnus imperii Cannæ, ignobilis Apuliæ vicus: ſed magnitudine cladis emersit; & quadraginta millium cæde parta nobilitas. Ibi in exitium infelicis exercitûs, dux, terra, cœlum, dies, tota denique rerum natura conſensit. Siquidem non contentus simu-

Digitized by Google

latis transfugis Annibal, qui mox terga pugnantium ceciderunt, inſuper callidiſſimus imperator, patentibus in campis, obſervato loci ingenio, quòd & ſol ibi acerrimus, & plurimus pulvis, & Eurus ab Oriente ſemper quasi ad conſtitutum, ita inſtruxit aciem, ut Romanis adversùs hæc omnia adversis, quasi ſecundum cœlum tenens, vento, pulvere, ſole pugnaret. Itaque duo maximi exercitus cæsi ad hoſtium ſatietatem, donec Annibal diceret militi ſuo, *Parce ferro*. Ducum effugit alter, alter occiſus eſt: dubium uter major animo. Paullum puduit, Varro non deſperavit. Documenta cladis cruentus aliquamdiu Aufidus, pons de cadaveribus juſſu ducis factus in torrente Vergelli; modii duo annulorum Carthaginem missi, dignitaſque equeſtris taxata menſurâ. Dubium deinde non erat, quin ultimum illum diem habitura fuerit Roma, quintumque intra diem epulari Annibal in Capitolio potuerit, si (quod Pœnum illum dixiſſe Maharbalem Himilconis ferunt) *Annibal quemadmodum ſciret vincere, sic uti victoria ſciſſet.* Tum quidem illum, ut dici vulgò ſolet, aut fatum urbis imperaturæ, aut ipsius mens mala, & aversi a Carthagine dii, in diverſum abſtulerunt. Quum victoriâ poſſet uti, frui maluit,

Digitized by Google

relictâque Româ, Campaniam Tarentumque peragrare : ubi mox & ipſe, & exercitûs ardor elanguit; adeò ut verè dictum ſit : *Capuam Annibali Cannas fuiſſe*. Siquidem invictum Alpibus, indomitum armis, Campaniæ (quis crederet ?) ſoles, & tepentes fontibus Baiæ ſubegerunt. Interim reſpirare Romanus, & quasi ab inferis emergere. Arma non erant : detracta ſunt templis. Deerat juventus : in ſacramentum militiæ liberata ſervitia. Egebat ærarium : opes ſuas libens ſenatus in medium protulit; nec præter quod in bullis, ſingulisque annulis erat, quidquam sibi auri reliquere. Eques ſequutus exemplum, imitatæque equitem tribus. Denique vix ſuffecere tabulæ, vix ſcribarum manus, Lævino Marcelloque conſulibus, quum privatæ opes in publicum deferrentur. Quid autem in deligendis magiſtratibus, quæ centuriarum ſapientia, quum juniores a ſenioribus consilium de creandis conſulibus petivere ? Quippe adverſus hoſtem toties victorem, tam callidum, non virtute tantùm, ſed ſuis etiam pugnare consiliis oportebat. Prima redeuntis, &, ut sic dixerim, reviviſcentis imperii ſpes Fabius fuit; qui novam de Annibale victoriam commentus eſt, non pugnare. Hinc illi cognomen novum, & reipublicæ ſalu-

tare, *Cunctator.* Hinc illud ex populo, ut *Imperii ſcutum* vocaretur. Itaque per Samnium totum, per Falernos Gauranoſque ſaltus ſic maceravit Annibalem, ut qui frangi virtute non poterat, morâ comminueretur. Inde Claudio Marcello duce etiam congredi auſus eſt. Cominus venit, & pepulit in Campania ſua, & ab obsidione Nolæ urbis excussit. Auſus & Sempronio Graccho duce per Lucaniam ſequi, & premere terga cedentis; quamvis tunc (ô pudor!) manu ſervili pugnaret. Nam huc uſque tot mala compulerant; ſed libertate donati, fecerant de ſervitute Romanos. O horribilem in tot adverſis fiduciam! ô ſingularem animum ac ſpiritum populi Romani! tam arctis afflictiſque rebus, quum de Italia ſua dubitaret, auſus eſt tamen in diverſa reſpicere; quumque hoſtes in jugulo per Campaniam Apuliamque volitarent, mediamque de Italia Africam facerent, eodem tempore & hunc ſuſtinebat, & in Siciliam, Sardiniam, Hiſpaniam, diviſa per terrarum orbem arma mittebat. Sicilia mandata Marcello, nec diu reſtitit. Tota enim inſula in una urbe ſuperata eſt. Grande illud, & ante id tempus invictum caput Syracuſæ, quamvis Archimedis ingenio defenderentur, aliquando ceſſerunt.

Digitized by Google

Longè illi triplex murus, totidemque arces, portus ille marmoreus, & fons celebratus Arethuſæ; niſi quòd hactenus profuere, ut pulchritudini victæ urbis parceretur. Sardiniam Gracchus arripuit. Nihil illi gentium feritas, Inſanorumque (nàm sic vocantur) immanitas montium profuere. Sævitum in urbes, urbemque urbium Caralim, ut gens contumax, viliſque morti, ſaltem desiderio patrii ſoli domaretur. In Hiſpaniam miſſi Cnæus & Publius Scipiones, pene totam Pœnis eripuerant: ſed insidiis Punicæ fraudis oppreſſi rurſus amiſerunt, magnis quidem illi prœliis quum punicas opes cecidiſſent: ſed Punicæ insidiæ alterum ferro caſtra metantem, alterum, quum evasiſſet in turrim, cinctum facibus oppreſſerunt. Igitur in ultionem patris ac patrui miſſus cum exercitu Scipio, cui tam grande de Africa nomen fata decreverant, bellatricem illam, viris armiſque nobilem Hiſpaniam, illam ſeminarium hoſtilis exercitûs, illam Annibalis eruditricem (incredibile dictu) totam a Pyrenæis montibus in Herculis columnas & Oceanum recuperavit, neſcias citiùs, an feliciùs. Quàm velociter, quatuor anni fatentur: quàm facilè, vel una civitas probat. Eodem quippe, quo obſeſſa eſt die, capta eſt; omenque Africanæ

Digitized by Google

victoriæ fuit, quòd tam facilè victa eſt Hiſpana Carthago. Certum eſt tamen ad profligandam provinciam maximè profeciſſe singularem ducis ſanctitatem; quippe qui captivos pueros puellaſque præcipuæ pulchritudinis Barbaris reſtituerit, ne in conſpectum quidem ſuum paſſus adduci, ne quid de virginitatis integritate delibaſſe ſaltem oculis videretur. Hæc inter diverſa terrarum populus Romanus: nec ideo tamen Italiæ viſceribus inhærentem ſummovere poterat Annibalem. Pleraque ad hoſtem defecerant; & dux acerrimus contra Romanos Italicis quoque viribus utebatur. Jam tamen eum pleriſque oppidis & regionibus excuſſeramus. Tarentus ad nos redierat: jam & Capua, ſedes & domus, & patria altera Annibalis, tenebatur: cujus amissio tantum Pœno duci dolorem dedit, ut inde totis viribus Romam converteretur. O populum dignum orbis imperio! dignum omnium favore, & admiratione hominum ac deorum! Compulſus ad ultimos metus ab incepto non deſtitit; & de ſua Urbe ſollicitus Capuam tamen non omisit: ſed parte exercitûs ſub Appio conſule relictâ, parte Flaccum in urbem ſequutâ, abſens simul, præſenſque pugnabat. Quid ergo miramur moventi caſtra a tertio lapide Annibali ite-

Digitized by Google

rum ipſos deos, deos, inquam (nec fateri pudebit) reſtitiſſe? Tanta enim ad ſingulos illius motus vis imbrium effuſa, tanta ventorum violentia coorta eſt, ut divinitus hoſtem ſummoveri, neque cœlo, ſed ab Urbis ipsius mœnibus, & Capitolio ferri videretur. Itaque fugit, & cessit, & in ultimum ſe Italiæ recepit ſinum, quum Urbem tantùm non adoratam reliquiſſet. Parva res dictu, ſed ad magnanimitatem populi Romani probandam ſatis efficax; quòd illis ipsis, quibus obſidebatur diebus, ager, quem Annibal caſtris inſederat, venalis Romæ fuit, haſtæque ſubjectus invenit emptorem. Voluit Annibal contrà fiduciam imitari; ſubjecitque argentarias Urbis tabernas: nec ſector inventus eſt: ut ſcias, etiam præſagia fatis fuiſſe. Nihil actum erat tantâ virtute, tanto favore etiam deorum: ſiquidem Aſdrubal frater Annibalis cum exercitu novo, novis viribus, novâ belli mole veniebat. Actum erat procul dubio, si vir ille ſe cum fratre junxiſſet. Sed hunc quoque caſtra metantem Claudius Nero cum Livio Salinatore debellat. Nero in ultimo Italiæ angulo ſummovebat Annibalem. Livius in diverſissimam partem, id eſt, in ipſas naſcentis Italiæ fauces, ſigna converterat. Tanto, id eſt, omni, quà longissima Italia, ſolo

Digitized by Google

interjacente, quo conſilio, quâ celeritate, conſules caſtra conjunxerint, inopinanterque hoſtem collatis ſignis compreſſerint, neque id fieri Annibal ſenſerit, difficile dictu eſt. Certè Annibal, re cognitâ, quum projectum fratris caput ad ſua caſtra vidiſſet, *agnoſco*, inquit, *infelicitatem Carthaginis*. Hæc fuit illius viri, non sine præſagio quodam fati imminentis, prima confessio. Jam certum erat Annibalem etiam ipsius confessione poſſe vinci: ſed tot rerum proſperarum fiduciâ plenus populus Romanus magni æſtimabat aſperrimum hoſtem in ſua Africa debellare. Duce igitur Scipione, in ipſam Africam totâ mole converſus, imitari cœpit Annibalem, & Italiæ ſuæ clades in Africa vindicare. Quas ille (dii boni!) Aſdrubalis copias, quos Syphacis exercitus fudit? quæ quantaque utriuſque caſtra facibus illatis unâ nocte delevit? denique jam non a tertio lapide, ſed ipſas Carthaginis portas obsidione quatiebat. Sic factum eſt, ut inhærentem atque incubantem Italiæ extorqueret Annibalem. Non fuit major ſub imperio Romano dies, quàm ille, quum duo omnium & antea & poſtea ducum maximi, ille Italiæ, hic Hiſpaniæ victor, collatis cominus ſignis direxere aciem. Sed & colloquium fuit inter ipſos de le-

Digitized by Google

regnumque concessit: mox, ne quid eſſet hoſtile, Thebas, & Eubœam, & graſſantem ſub Nabide ſuo Lacedæmona compeſcuit. Græciæ verò veterem ſtatum reddidit, ut legibus viveret ſuis, & avitâ libertate frueretur. Quæ gaudia, quæ vociferationes fuerunt, quum hoc fortè Nemeæ in theatro quinquennalibus ludis a præcone caneretur? quo certavere plauſu? quid florum in conſulem profuderunt? Et iterum iterumque præconem repetere illam vocem jubebant, quâ libertas Achaiæ pronuntiabatur; nec aliter illâ conſulari ſententiâ, quàm modulatissimo aliquo tibiarum, aut fidium cantu fruebantur.

CAPUT VIII.

BELLUM SYRIACUM REGIS ANTIOCHI.

MACEDONIAM ſtatim, & regem Philippum Antiochus excepit, quodam caſu, quasi induſtriâ, sic adgubernante fortunâ, ut quemadmodum ab Africa in Europam, sic ab Europa in Asiam, ultro ſe ſuggerentibus causis, imperium procederet; & cum terrarum orbis situ ipſe ordo victoriarum navigaret. Non aliud formidolosius famâ bellum fuit; quippe quum Perſas

&

Digitized by Google

& Orientem, Xerxem atque Darium cogitarent; quando perfoſſi invii montes, quando velis opertum mare nunciaretur. Ad hoc cœleſtes minæ territabant, quum humore continuo Cumanus Apollo ſudaret. Sed hic faventis Aſiæ ſuæ numinis timor erat. Nec ſane viris, opibus, armis, quidquam copioſius Syriâ: ſed in manus tam ignavi regis inciderat, ut nihil fuerit in Antiocho ſpecioſius, quàm quòd a Romanis victus eſt. Impulere regem in id bellum, illinc Thoas Ætoliæ princeps, inhonoratam apud Romanos querens adverſùs Macedonas militiæ ſuæ ſocietatem; hinc Annibal, qui in Africa victus, profugus, & pacis impatiens, hoſtem populo Romano toto orbe quærebat. Et quod illud fuiſſet periculum, ſi ſe conſiliis ejus rex tradidiſſet, id eſt, ſi Aſiæ viribus uſus fuiſſet miſer Annibal? Sed rex ſuis opibus, & nomine regio fretus, ſatis habuit bellum movere. Europa jam, dubio procul, jure ad Romanos pertinebat. Hic Lyſimachiam urbem, in littore Thracio poſitam a majoribus ſuis, Antiochus ut hereditario jure repoſcebat. Hoc velut ſidere Aſiatici belli mota tempeſtas. Et maximus regum contentus fortiter indixiſſe bellum, quum ingenti ſtrepitu ac tumultu moviſſet ex Aſia, occupatis ſtatim inſu-

Digitized by Google

lis, Græciæque littoribus, otia & luxus tamquam victor agitabat. Eubœam inſulam continenti adhærentem tenui freto reciprocantibus aquis Euripus abſcidit. Hîc ille poſitis aureis ſericiſque tentoriis, ſub ipſo freti murmure, quum inter fluenta tibiis fidibuſque concineret, collatis undique, quamvis per hyemem, roſis, ne non aliquo ducem genere agere videretur, virginum puerorumque delectus habebat. Talem ergo regem jam ſuâ luxuriâ debellatum populus Romanus, Acilio Glabrione conſule, in inſula aggreſſus, ipſo ſtatim adventûs ſui nuntio coëgit ab inſula fugere. Tum præcipitem apud Thermopylas aſſequutus, locum trecentorum Laconum ſpecioſâ cæde memorandum, ne ibi quidem fiduciâ loci reſiſtentem, mari ac terrâ cedere coëgit. Statim & e veſtigio itur in Syriam. Claſſis regia Polyxenidæ Annibalique commiſſa: nam rex prœlium nec ſpectare poterat. Igitur, duce Æmilio Regillo, adremigantibus Rhodiis, tota laceratur. Ne ſibi placeant Athenæ: in Antiocho vicimus Xerxem; in Æmilio Themiſtoclem æquavimus; Epheſiis Salamina penſavimus. Tum conſule Scipione, cui frater, ille modò victor Carthaginis Africanus, voluntariâ legatione aderat, debellari regem placet: & jam toto ceſſerat

mari ; ſed nos imus ulteriùs. Mæandrum ad amnem montemque Sipylum caſtra ponuntur. Hîc rex, incredibile dictu, quibus auxiliis, quibus copiis conſederat. Trecenta millia peditum ; equitum, falcatorumque curruum non minor numerus. Elephantis ad hoc immenſæ magnitudinis, auro, purpurâ, argento, & ſuo ebore fulgentibus, aciem utrimque vallaverat. Sed hæc omnia præpedita magnitudine ſuâ ; ad hoc imbre, qui ſubitò ſuperfuſus, mirâ felicitate Perſicos arcus corruperat : primùm trepidatio, mox fuga, dehinc triumphus fuerunt. Victo & ſupplici pacem atque partem regni dari placuit, eò libentiùs, quòd tam facilè ceſſiſſet.

CAPUT IX.

BELLUM ÆTOLICUM.

Syriatico bello ſucceſſit, ut debebat, Ætolicum. Victo quippe Antiocho, Romanus faces Aſiatici belli perſequebatur. Ergo Fulvio Nobiliori mandata ultio eſt. Hic protinus caput gentis Ambraciam, regiam Pyrrhi, machinis quatit. Sequuta deditio eſt. Aderant Ætolorum precibus

Digitized by Google

Attici, Rhodii : & memineramus auxilii. Sic placuit ignoſcere. Serpsit tamen latiùs in proximos bellum, omnemque latè Cephaleniam, Zacynthon, & quidquid inſularum in eo mari inter Ceraunios montes jugumque Maleum, Ætolici belli accessio fuerunt.

CAPUT X.

BELLUM ISTRICUM.

ISTRI ſequuntur Ætolos : quippe bellantes eos nuper adjuverant. Et initia pugnæ proſpera hoſti fuerunt, eademque exitii cauſa. Nam quum Cnæi Manlii caſtra cepiſſent, opimæque prædæ incubarent, epulantes, ac ludibundos pleroſque, atque ubi eſſent præ poculis neſcientes, Appius Pulcher invadit. Sic cum ſanguine & ſpiritu malè partam revomuere victoriam. Ipſe rex Apulo equo impoſitus, quum ſubinde crapulâ & capitis errore lapſaret, captum ſeſe vix & ægre, poſtquam experrectus eſt, didicit.

Digitized by Google

CAPUT XI.

BELLUM GALLOGRÆCUM.

GALLOGRÆCIAM quoque Syriatici belli ruina convolvit. Fuerint inter auxilia regis Antiochi, an fuiſſe, ac cupidus triumphi Manlius eos viſos ſimulaverit, dubium eſt. Certè negatus eſt victori triumphus; quia cauſam belli non approbavit. Ceterùm gens Gallo-græcorum, ſicut ipſum nomen indicio eſt, mixta & adulterata, reliquiæ Gallorum, qui Brenno duce vaſtaverant Græciam: mox Orientem ſequuti, in media Aſiæ parte ſederunt. Itaque ut frugum ſemina mutato ſolo degenerant, ſic illa genuina feritas eorum, Aſiaticâ amœnitate mollita eſt. Duobus itaque prœliis fuſi fugatique ſunt, quamvis ſub adventu hoſtis relictis ſedibus, in altissimos ſe montes recepiſſent, quos Toloſtobogi, Tectoſagique jam inſederant. Utrique fundis ſagittiſque acti, in perpetuam ſe pacem dediderunt. Sed alligati miraculo quodam fuere, quum catenas morsibus & ore tentaſſent, quum offocandas invicem fauces præbuiſſent. Nam Orgiagontis regis uxor a centurione ſtuprum paſſa,

memorabili exemplo cuſtodiam evaſit, revulſumque militis caput ad maritum ſuum retulit.

CAPUT XII.

BELLUM MACEDONICUM SECUNDUM.

Dum aliæ aliæque gentes Syriatici belli ſequuntur ruinam, Macedonia ſe rurſus erexit. Fortiſſimum populum memoria & recordatio ſuæ nobilitatis agitabat: & ſucceſſerat Philippo filius Perſes; qui ſemel in perpetuum victam eſſe Macedoniam, non putabat ex gentis dignitate. Multò vehementiùs ſub hoc Macedones, quàm ſub patre conſurgunt: quippe Thracas in vires ſuas traxerant; atque ita induſtriam Macedonum viribus Thracum, ferociam Thracum diſciplinâ Macedonum, temperaverunt. Acceſſit his conſilium ducis, qui ſitum regionum ſuarum ſummo ſpeculatus Hæmo, poſitis per abrupta caſtris, ita Macedoniam ſuam armis ferroque vallaverat, ut non reliquiſſe aditum, niſi a cœlo venturis hoſtibus, videretur. Tamen Marcio Philippo conſule eam provinciam ingreſſus populus Romanus, exploratis diligenter acceſſibus, propter Aſcurida

paludem, per averſos devioſque tumulos, illa quæ volucribus quoque videbantur inacceſſa, regem ſecurum, & nihil tale metuentem, ſubitâ belli irruptione terruit. Cujus tanta trepidatio fuit, ut pecuniam omnem in mare juſſerit mergi, ne periret; claſſem cremari, ne incenderetur. Paullo conſule quum majora & crebra eſſent imposita præsidia, per alias vias Macedonia deprenſa eſt, ſummâ quidem arte & induſtriâ ducis, quum alià minatus, alià irrepsiſſet. Cujus adventus ipſe adeo terribilis regi fuit, ut intereſſe non auderet, ſed gerenda ducibus bella mandaverit. Abſens ergo victus fugit in maria, inſulamque Samothracen, fretus celebri religione, quasi templa & aræ poſſent defendere, quem nec montes ſui, nec arma potuiſſent. Nemo regum diutius amiſſæ fortunæ conſcientiam retinuit. Supplex quum ſcriberet ad imperatorem ab illo, quo confugerat, templo, nomenque epiſtolæ notaret ſuum, *regem* addidit. Sed nec reverentior captæ majeſtatis alius Paullo fuit. Quum in conſpectum veniſſet hoſtis, in templum recepit, & conviviis adhibuit, liberoſque admonuit ſuos, ut fortunam, cui tantum liceret, revererentur. Inter pulcherrimos hunc quoque populus Romanus de Macedonia duxit atque

Digitized by Google

vidit triumphum; quippe cujus ſpectaculo triduum impleverit. Primus dies signa tabulaſque: ſequens arma pecuniaſque tranſvexit: tertius captivos, ipſumque regem, attonitum adhuc, tamquam ſubito malo ſtupentem. Sed multò priùs gaudium victoriæ populus Romanus, quàm epiſtolis victoris, præceperat: quippe eodem die, quo victus Perſes in Macedonia, Romæ cognitum eſt. Duo juvenes candidis equis apud Juturnæ lacum pulverem & cruorem abluebant. Hi nuntiavere. Caſtorem & Pollucem fuiſſe creditum vulgò, quòd gemini fuiſſent; interfuiſſe bello, quòd ſanguine maderent; a Macedonia venire, quòd adhuc anhelarent.

CAPUT XIII.

BELLUM ILLYRICUM.

MACEDONICI belli contagio traxit Illyrios. Ipsi quidem, ut Romanum a tergo diſtringerent, a Perſe rege conducti pecuniâ militavere. Sine mora ab Anicio prætore ſubiguntur. Scordam caput gentis deleſſe ſuffecit: ſtatim ſequuta deditio eſt. Denique hoc bellum antè finitum eſt, quàm geri Romæ nuntiaretur.

Digitized by Google

CAPUT XIV.

BELLUM MACEDONICUM TERTIUM.

QUODAM fato, quaſi ita conveniſſet inter Pœnos & Macedonas, ut tertiò quoque vincerentur, eodem tempore utrique arma moverunt: ſed prior jugum excutit Macedo, aliquantò, quàm antè, gravior, dum contemnitur. Cauſa Belli propè erubeſcenda: quippe regnum pariter & bellum vir ultimæ ſortis Andriſcus invaſerat; dubium liber an ſervus, mercenarius certè: ſed quia vulgò ex ſimilitudine Philippi *Pſeudophilippus* vocabatur, regiam formam, regium nomen, animo quoque regio implevit. Igitur dum hæc ipſa contemnit populus Romanus, Juventio prætore contentus, virum non Macedonicis modò, ſed Thraciæ quoque auxiliis ingentibus validum temere tentavit; invictuſque a veris regibus, ab illo imaginario & ſcenico rege ſuperatur. Sed conſule Metello amiſſum cum legione prætorem pleniſsimè ultus eſt. Nam & Macedoniam ſervitute multavit; & ducem belli deditum ab eo, ad quem confugerat, Thraciæ regulo, in Urbem in catenis reduxit; hoc

Digitized by Google

quoque illi in malis indulgente fortunâ, ut de eo populus Romanus, quaſi de vero rege, triumpharet.

CAPUT XV.

BELLUM PUNICUM TERTIUM.

TERTIUM cum Africa bellum, & tempore exiguum (nam quadriennio patratum eſt) & in comparatione priorum, minimum labore (non enim tam cum viris, quàm cum ipſa urbe pugnatum eſt): ſed planè maximum eventu: quippe eo tandem Carthago finita eſt. Atque ſi quis trium temporum momenta conſideret, primo commiſſum bellum, profligatum ſecundo, tertio verò confectum eſt. Sed hujus cauſa belli, quòd contra fœderis legem adversùs Numidas quidem ſemel paraſſet claſſem & exercitum: frequens autem Maſiniſſæ fines territabat. Sed huic bono ſocioque regi favebatur. Quum bellum ſederet, de belli fine tractatum eſt. Cato inexpiabili odio delendam eſſe Carthaginem, & quum de alio conſuleretur, pronuntiabat: Scipio Naſica ſervandam, ne, metu ablato æmulæ urbis, luxuriari felicitas inciperet. Medium ſenatus

elegit, ut urbs tantùm loco moveretur. Nihil enim ſpecioſius videbatur, quàm eſſe Carthaginem, quæ non timeretur. Igitur Manilio Cenſorinoque conſulibus, populus Romanus aggreſſus Carthaginem, ſpe pacis injectâ, traditam a volentibus claſſem ſub ipſo ore urbis incendit. Tum evocatis principibus, si ſalvi eſſe vellent, ut migrarent finibus, imperatum. Quod pro rei atrocitate adeo movit iras, ut extrema mallent. Comploratum igitur publicè ſtatim, & pari voce clamatum eſt, Ad arma: ſeditque ſententia, quoquo modo rebellandum, non quia ſpes ulla jam ſupereſſet, ſed quia patriam ſuam mallent hoſtium, quam ſuis, manibus everti. Qui rebellantium fuerit furor, vel hinc intelligi poteſt, quòd in uſum novæ classis tecta domuſque reſciderunt; in armorum officinis aurum & argentum pro ære ferroque conflatum eſt; in tormentorum vincula matronæ crines ſuos contulerunt. Mancino deinde conſule, terrâ marique fervebat obsidio. Operis portus nudatus; & primus, & ſequens, jam & tertius murus: quum tamen Byrſa, quod nomen arci fuit, quasi altera civitas resiſtebat. Quamvis profligato urbis excidio, tamen fatale Africæ nomen Scipionum videbatur. Igitur in alium Scipionem converſa

Digitized by Google

reſpublica, finem belli repoſcebat. Hunc Paullo Macedonico procreatum Africani illius magni filius in decus gentis aſſumpſerat, hoc ſcilicet fato, ut, quam urbem concuſſerat avus, nepos ejus everteret. Sed ut quàm maximè mortiferi eſſe morſus ſolent morientium beſtiarum; sic plus negotii fuit cum ſemiruta Carthagine, quàm integrâ. Compulsis in unam arcem hoſtibus, portum quoque maris Romanus obſederat. Illi alterum ibi portum ab alia urbis parte foderunt: nec ut fugerent, ſed quia nemo illos hàc evadere poſſe credebat. Inde quasi enata ſubitò classis erupit: quum interim jam diebus, jam noctibus, nova aliqua moles, nova machina, nova perditorum hominum manus, quasi ex obruto incendio ſubita de cineribus flamma, prodibat. Deploratis novissimè rebus, quadraginta ſe millia virorum dediderunt, quod minùs credas, duce Aſdrubale. Quantò fortiùs femina, & uxor ducis? quæ comprehensis duobus liberis, a culmine ſe domûs in medium misit incendium, imitata reginam, quæ Carthaginem condidit. Quanta urbs deleta sit, ut de ceteris taceam, vel ignium morâ probari poteſt: quippe per continuos decem & ſeptem dies vix potuit incendium exſtingui, quod domibus ac

templis ſuis ſponte hoſtes immiſerant; ut, quatenus urbs eripi Romanis non poterat, triumphus arderet.

CAPUT XVI.

BELLUM ACHAICUM.

QUASI ſeculum illud eversionibus urbium curreret, ita Carthaginis ruinam ſtatim Corinthus excepit, Achaiæ caput, Græciæ decus, inter duo maria, Ionium & Ægeum, quasi ſpectaculo exposita. Hæc (facinus indignum!) antè oppreſſa eſt, quàm in numerum certorum hoſtium referretur. Critolaus cauſa belli; qui libertate a Romanis datâ adversùs ipſos uſus eſt; legatoſque Romanos, dubium an & manu, certè oratione violavit. Igitur Metello ordinanti quum maximè Macedoniam mandata eſt ultio: & hinc Achaicum bellum. Ac primam Critolai manum Metellus conſul per patentes Elidis campos toto cecîdit Alpheo. Et unò prœlio peractum erat bellum: jam & urbem ipſam terrebat obsidio: ſed (fata rerum!), quum Metellus dimicâſſet, ad victoriam Mummius venit. Hic alterius ducis Diæi late exercitum ſub ipsis Iſthmi faucibus,

fudit, geminoſque portus ſanguine infecit. Tandem ab incolis deſerta civitas, direpta primùm, deinde, tubâ præcinente, deleta eſt. Quid ſignorum, quid veſtium, quidve tabularum raptum, incenſum atque projectum eſt! Quantas opes & abſtulerit & cremaverit, hinc ſcias, quòd quidquid Corinthii æris toto orbe laudatur, incendio ſuperfuiſſe comperimus. Nam & æris notam pretioſiorem ipſa opulentiſſimæ urbis fecit injuria; quia incendio permiſtis plurimis ſtatuis atque ſimulacris, æris, auri, argentique venæ in commune fluxere.

CAPUT XVII.

RES IN HISPANIA GESTÆ.

Ut Carthaginem Corinthus, ita Corinthum Numantia ſequuta eſt. Nec deinde toto orbe quidquam intactum armis fuit. Poſt illa duo clariſſima urbium incendia, latè atque paſſim, nec per vices, ſed ſimul pariter quaſi unum undique bellum fuit; prorſus ut illæ urbes, quaſi agitantibus ventis, diffudiſſe quædam belli incendia toto orbe viderentur. Hiſpaniæ numquam animus fuit adverſùs nos uni-

Digitized by Google

verſæ conſurgere : numquam conferre vires ſuas libuit, neque aut imperium experiri, aut libertatem tueri ſuam publicè. Alioquin ita undique mari Pyrenæoque vallata eſt, ut ingenio sitûs ne adiri quidem potuerit. Sed antè a Romanis obſeſſa eſt, quam ſe ipſa cognoſceret ; & ſola omnium provinciarum vires ſuas, poſtquam victa eſt, intellexit. In hac propè ducentos per annos dimicatum eſt, a primis Scipionibus in Cæſarem Auguſtum, non continuè nec cohærenter, ſed prout cauſæ lacessierant : nec cum Hiſpanis initiò, ſed cum Pœnis in Hiſpania : inde contagio & ſeries cauſæque bellorum. Prima per Pyrenæum jugum signa Romana Publius & Cnæus Scipiones intulerunt, prœliiſque ingentibus Hannonem, & Aſdrubalem fratrem Annibalis ceciderunt, raptaque erat impetu Hiſpania, nisi fortissimi viri in ipſa ſua victoria oppressi Punicâ fraude cecidiſſent, terrâ marique victores. Igitur quasi novam integramque provinciam ultor patris & patrui Scipio ille, mox Africanus, invasit ; iſque ſtatim captâ Carthagine, & aliis urbibus, non contentus Pœnos expuliſſe, ſtipendiariam nobis provinciam fecit : omnem citra ultraque Iberum ſubjecit imperio : primuſque Romanorum ducum victor ad-

Gades & Oceani ora pervenit. Plus eſt provinciam retinere, quàm facere. Itaque per partes jam huc, jam illuc miſſi duces, qui ferociſſimas, & ad id temporis liberas gentes, ideo impatientes jugi, multo labore, nec incruentis certaminibus ſervire docuerunt. Cato ille cenſorius Celtiberos, id eſt, robur Hiſpaniæ, aliquot prœliis fregit. Gracchus, pater ille Gracchorum, eoſdem centum & quinquaginta urbium everſione multavit. Metellus ille, qui ex Macedonia cognomen (meruerat & Celtibericus fieri) quum Contrebiam memorabili cepiſſet exemplo & Nertobriges, majori gloriâ pepercit. Lucullus Turdulos atque Vaccæos; de quibus Scipio ille poſterior, ſingulari certamine, quum rex fuiſſet provocator, opima retulerat. Decimus Brutus aliquantò latiùs Celticos Luſitanoſque, & omnes Gallæciæ populos, formidatumque militibus flumen Oblivionis; peragratoque victor Oceani littore, non priùs ſigna convertit, quàm cadentem in maria ſolem, obrutumque aquis ignem, non sine quodam ſacrilegii metu & horrore deprehendit. Sed tota certaminum moles cum Luſitanis fuit, & Numantinis; nec immeritò: quippe ſolis gentium Hiſpaniæ duces contigerunt. Fuiſſet & cum omnibus Cel-

Digitized by Google

tiberis, nisi dux illius motûs initio belli oppreſſus eſſet, ſummus vir aſtu & audaciâ, si res cessiſſet, Salondicus, qui haſtam argenteam quatiens, velut cœlo miſſam, vaticinanti similis, omnium in ſe mentes converterat. Sed quum pari temeritate ſub nocte caſtra conſulis adiiſſet, juxta tentorium ipſum pilo vigilis exceptus eſt. Ceterùm Lusitanos Viriathus erexit, vir calliditatis acerrimæ; qui ex venatore latro, ex latrone ſubitò dux atque imperator, &, si fortuna cessiſſet, Hiſpaniæ Romulus, non contentus libertatem ſuorum defendere, per quatuordecim annos omnia citra ultraque Iberum & Tagum igni ferroque populatus; caſtra etiam prætorum & præsidum aggreſſus, Claudium Unimanum penè ad internecionem exercitûs cecîdit, & insignia trabeis & faſcibus noſtris, quæ ceperat, in montibus ſuis tropæa fixit: tandem etiam Fabius Maximus conſul oppreſſerat: ſed a ſucceſſore Pompilio violata victoria eſt: quippe qui conficiendæ rei cupidus, fractum ducem, & extrema deditionis agitantem, per fraudem, & insidias, & domeſticos percuſſores aggreſſus, hanc hoſti gloriam dedit, ut videretur aliter vinci non potuiſſe.

Digitized by Google

CAPUT XVIII.

BELLUM NUMANTINUM.

Numantia, quantum Carthaginis, Capuæ, Corinthi, opibus inferior, ita virtutis nomine & honore par omnibus, ſummumque, si viros æſtimes, Hiſpaniæ decus: quippe quæ sine muro, sine turribus, modicè edito in tumulo apud flumen Durium sita, quatuor millibus Celtiberorum quadraginta millium exercitum per annos quatuordecim ſola ſuſtinuit; nec ſuſtinuit modò, ſed ſæviùs aliquantò perculit, pudendiſque fœderibus affecit. Novissimè quum invictam eſſe conſtaret, opus quoque eo fuit, qui Carthaginem everterat. Non temere, si fateri licet, ullius cauſa belli injuſtior. Segidenſes, ſocios & conſanguineos, Romanorum manibus elapſos exceperant. Habita pro eis deprecatio nihil valuit. Quum ſe ab omni bellorum contagione removerent, in legitimi fœderis pretium jussi arma deponere. Hoc sic a Barbaris acceptum, quasi manus abſcinderentur. Itaque ſtatim, Megarâ viro fortissimo duce, ad arma converſi, Pompeium prœlio aggressi. Fœdus

Digitized by Google

tamen maluerunt, quum debellare potuiſſent. Hoſtilium deinde Mancinum. Hunc quoque assiduis cædibus ita ſubegerunt, ut ne oculos quidem aut vocem Numantini viri quiſquam ſuſtineret. Tamen cum hoc quoque fœdus maluere, contenti armorum manubiis, quum ad internecionem ſævire potuiſſent. Sed non minùs Numantini, quàm Caudini illius fœderis flagrans ignominiâ ac pudore populus Romanus, dedecus quidem præſentis flagitii deditione Mancini expiavit; ceterùm duce Scipione, Carthaginis incendiis ad excidia urbium imbuto, tandem etiam in ultionem excanduit. Sed tunc acriùs in caſtris, quàm in campo, noſtro cum milite, quàm cum Numantino, prœliandum fuit. Quippe assiduis & injuſtis & ſervilibus maximè operibus attriti, ferre plenius vallum, qui arma neſcirent; luto inquinari, qui ſanguine nollent, jubebantur. Ad hoc ſcorta, calones, ſarcinæ nisi ad uſum neceſſariæ, amputantur. Tanti eſſe exercitum, quanti imperatorem, verè proditum eſt. Sic redacto in diſciplinam milite, commiſſa acies; quodque nemo viſurum ſe umquam ſperaverat, factum eſt, ut fugientes Numantinos quiſquam videret. Dedere etiam ſeſe volebant, si toleranda viris imperarentur. Sed quum Scipio ve-

Digitized by Google

ram vellet & sine exceptione victoriam; eò necessitatum compulsi, primùm, ut deſtinatâ morte in prœlium ruerent, quum ſeſe priùs epulis, quasi inferiis, impleviſſent, carnis ſemicrudæ, & celiæ: sic vocant indigenam ex frumento potionem. Intellectum ab imperatore consilium: itaque non eſt permiſſa pugna morituris. Quum foſſâ, atque loricâ, quatuorque caſtris circumdatos fames premeret, ab duce orantes prœlium, ut tamquam viros occideret, ubi non impetrabant, placuit eruptio. Sic conſertâ manu plurimi occisi: & quum urgeret fames, aliquantiſper inde vixere. Novissimè consilium fugæ ſedit: ſed hoc quoque, ruptis equorum cingulis, uxores ademere, ſummo ſcelere, per amorem. Itaque deplorato exitu, in ultimam rabiem furoremque conversi, poſtremò mori hoc genere deſtinârunt. Duces ſuos, ſeque, patriamque, ferro & veneno, ſubjectoque undique igne peremerunt. Macte fortissimam, & meo judicio beatissimam in ipsis malis civitatem! aſſeruit cum fide ſocios, populum orbis terrarum viribus fultum ſuâ manu, ætate tam longâ ſuſtinuit. Novissimè maximo duce oppreſſa civitas, nullum de ſe gaudium hoſti reliquit. Unus enim vir Numantinus non fuit, qui in catenis

Digitized by Google

duceretur. Præda, ut de pauperibus, nulla: arma ipsi cremaverant. Triumphus fuit tantùm de nomine.

CAPUT XIX.

HACTENUS populus Romanus pulcher, egregius, pius, ſanctus, atque magnificus: reliqua ſeculi, ut grandia æquè, ita vel magis turbida & fœda, creſcentibus cum ipſa magnitudine imperii vitiis: adeo ut si quis hanc tertiam ejus ætatem tranſmarinam, quam ducentorum annorum fecimus, dividat, centum hos priores, quibus Africam, Macedoniam, Siciliam, Hiſpaniam domuit, *aureos* (sicut poëtæ canunt) jure meritóque fateatur; centum ſequentes *ferreos* planè & cruentos, & si quid immanius: quippe qui Jugurthinis, Cimbricis, Mithridaticis, Parthicis bellis, Gallicis atque Germanicis, quibus cœlum ipſum gloria aſcendit, Gracchanas, Druſianaſque cædes, ad hæc Servilia bella miſcuerunt; & ne quid turpitudini desit, Gladiatoria. Denique in ſe ipſe converſus Marianis, atque Sullanis, novissimè Pompeii, & Cæſaris manibus, quasi per rabiem, & furorem, & nefas, ſemet ipſe laceravit. Quæ etsi juncta inter

ſe ſunt omnia atque confuſa, tamen quò meliùs appareant, ſimul & ne ſcelera virtutibus obſtrepant, ſeparatim proferentur; priúſque, ut cœpimus, juſta illa & pia cum exteris gentibus bella memorabimus, ut magnitudo creſcentis in dies imperii appareat. Tum ad illa civium ſcelera, turpeſque & impias pugnas revertemur.

CAPUT XX.

BELLUM ASIATICUM.

VICTA ad occaſum Hiſpaniâ, populus Romanus ad Orientem pacem agebat; nec pacem modò, ſed inusitatâ & incognitâ quadam felicitate, relictæ regiis hereditatibus opes; & tota insimul regna veniebant. Attalus rex Pergamenorum, regis Eumenis filius, ſocii quondam commilitoniſque noſtri, teſtamentum reliquit: *Populus Romanus bonorum meorum heres eſto.* In bonis regis hæc fuerant. Aditâ igitur hereditate, provinciam populus Romanus, non quidem bello, nec armis; ſed quod eſt æquius, teſtamenti jure retinebat. Sed hanc, difficile dictu eſt, utrum faciliùs amiſerit, an recuperaverit. Ariſtonicus regii ſanguinis ferox juvenis,

Digitized by Google

urbes regibus parere conſuetas partim facilè ſollicitat : paucas resiſtentes , Myndum , Samon , Colophonem , vi recepit. Crassi quoque prætoris cecîdit exercitum , ipſumque cepit. Sed ille memor & familiæ , & Romani nominis , cuſtodem ſuum Barbarum virgulâ excæcat : in exitium ſui , quod volebat , ita concitat. Mox a Perperna domitus , & captus , & per deditionem in vinculis habitus. Aquilius Asiatici belli reliquias confecit , mixtis (nefas !) veneno fontibus ad deditionem quarumdam urbium. Quæ res ut maturam , ita infamem fecit victoriam : quippe quum contra fas deûm , moreſque majorum , medicaminibus impuris , in id tempus ſacroſancta Romana arma violâſſet.

Digitized by Google

LIBER TERTIUS.

CAPUT I.

BELLUM JUGURTHINUM.

Hæc ad Orientem. Sed non ad Meridianam plagam eadem quies. Quis ſperaret poſt Carthaginem aliquod in Africa bellum ? Atqui non leviter ſe Numidia concussit ; & fuit in Jugurtha, quod poſt Annibalem timeretur. Quippe rex calliſſimus populum Romanum, armis inclytum & invictum, opibus aggreſſus eſt ; & citra ſpem omnium fortuna cessit, ut rex fraude præcipuus, fraude caperetur. Hic, avo Maſiniſſâ, & Micipſâ patre per adoptionem, quum interficere fratres ſtatuiſſet, agitatus regni cupiditate, nec illos magis, quàm ſenatum populumque Romanum, quorum in fide & clientela regnum erat, metueret ; primum ſcelus mandat insidiis ; potituſque Hiempſalis capite, quum ſe in Adherbalem convertiſſet, iſque Romam profugiſſet, miſſâ per legatos pecuniâ

Digitized by Google

pecuniâ, traxit in ſententiam ſuam ſenatum. Et hæc fuit de nobis ejus prima victoria. Miſſos deinde, qui regnum inter illum Adherbalemque dividerent, similiter aggreſſus, quum in Scauro ipſos Romani imperii mores expugnâſſet, inchoatum nefas perfecit audaciùs. Sed diu non latent ſcelera. Corruptæ nefas legationis erupit; placuitque bello perſequi parricidam. Primus in Numidiam Calpurnius Beſtia conſul immittitur: ſed rex, peritus fortius adversùs Romanos aurum eſſe quàm ferrum, pacem emit. Cujus flagitii reus quum interveniente publicâ fide a ſenatu arceſſeretur, pari audaciâ & venit, & competitorem imperii Maſiniſſæ Massivam immiſſo percuſſore confecit. Hæc altera contra regem fuit cauſa bellandi. Igitur ſequens ultio mandatur Albino. Sed hujus quoque (pro dedecus!) ita corrupit exercitum, ut voluntariâ noſtrorum fugâ vinceret Numida, caſtriſque potiretur: addito etiam turpi fœdere in pretium ſalutis, quem priùs emerat, exercitum dimisit. Eodem tempore in ultionem non tam imperii Romani, quàm pudoris, Metellus aſſurgit: qui callidissimè hoſtem nunc precibus, nunc minis, jam simulatâ, jam quasi verâ fugâ eludentem, artibus ſuis aggreſſus eſt. Agro-

E

rum atque vicorum populatione non contentus, in ipſa Numidiæ capita impetum fecit, & Zamam quidem fruſtra diu voluit; ceterum Thalam, gravem armis, theſauroque regis, diripuit. Tunc urbibus exutum regem, & jam finium ſuorum regnique fugitivum, per Mauros atque Getuliam ſequebatur. Poſtremò Marius, auctis admodum copiis, quum pro obſcuritate generis ſui capite cenſos ſacramento adegiſſet, jam fuſum & ſaucium regem adortus, non faciliùs tamen vicit, quàm si integrum & recentem. Hic & urbem Herculi conditam Capſam in media Africa, anguibus areniſque vallatam, mirâ quâdam felicitate ſuperavit; & ſaxeo inditam monti Mulucham urbem, per Ligurem, aditu arduo inacceſſoque, penetravit. Mox non ipſum modò, ſed Bocchum quoque Mauritaniæ regem, jure ſanguinis Numidam vindicantem, apud oppidum Cirtam graviter cecîdit. Qui ubi, diffiſus rebus ſuis, alienæ cladis acceſsio fieri timet, pretium fœderis atque amicitiæ regem facit. Sic fraudulentiſſimus regum fraude ſoceri ſui in inſidias deductus eſt, & Sullæ in manum traditus; tandemque opertum catenis Jugurtham in triumpho populus Romanus aſpexit. Sed ille quoque, quamvis victus,

Digitized by Google

& vinctus, vidit Urbem, quam venalem, & quandoque perituram, si habuiſſet emptorem, fruſtra cecinerat. Jam ut venalis fuiſſet, habuit emptorem: & quum ille non evaſerit, certum erit, eam non eſſe perituram.

CAPUT II.

BELLUM ALLOBROGICUM.

Sic ad meridiem populus Romanus. Multò atrociùs, & multipliciter magis, ut a Septemtrione, ſævitum. Nihil hac plagâ infeſtius. Atrox cœlum, perinde ingenia. Omni igitur tractu violentus hoſtis, a dextris atque lævis, & medio Septemtrionis, erupit. Prima trans Alpes arma noſtra ſenſere Salyi, quum de incurſionibus eorum fidiſſima atque amiciſſima civitas Maſſilia quereretur. Allobroges deinde, & Arverni, quum adverſus eos ſimiles Æduorum querelæ opem & auxilium noſtrum flagitarent: Varuſque victoriæ teſtis, Iſaraque, & Vindelicus amnes, & impiger fluminum Rhodanus. Maximus barbaris terror elephanti fuere, immanitati gentium pares. Nil tam conſpicuum in triumpho, quàm rex ipſe Bi-

Digitized by Google

tuitus, diſcoloribus in armis, argenteoque carpento, qualis pugnaverat. Utriuſque victoriæ quod quantumque gaudium fuerit, vel hinc exiſtimari poteſt, quòd & Domitius Ænobarbus, & Fabius Maximus, ipſis quibus dimicaverant in locis, ſaxeas erexere turres, & deſuper exornata armis hoſtilibus tropæa fixere, quum hic mos inusitatus fuerit noſtris. Numquam enim populus Romanus hoſtibus domitis victoriam ſuam exprobravit.

CAPUT III.

BELLUM CIMBRICUM, THEUTONICUM, AC TIGURINUM.

Cimbri, Theutoni, atque Tigurini, ab extremis Galliæ profugi, quum terras eorum inundaſſet Oceanus, novas ſedes toto orbe quærebant; excluſique Galliâ & Hiſpaniâ, quum in Italiam remigrarent, miſere legatos in caſtra Silani, inde ad ſenatum, petentes, ut Martius populus aliquid ſibi terræ daret quaſi ſtipendium: ceterùm, ut vellet, manibus atque armis ſuis uteretur. Sed quas daret terras populus Romanus, agrariis legibus intra ſe dimicaturus? Repulſi igitur,

Digitized by Google

quod nequiverant precibus, armis petere conſtituunt. Sed nec primum quidem impetum barbarorum Silanus, nec ſecundum Manlius, nec tertium Cæpio ſuſtinere potuerunt. Omnes fugati, exuti caſtris. Actum erat, nisi Marius illi ſeculo contigiſſet. Ille quoque non auſus congredi ſtatim, militem tenuit in caſtris, donec invicta illa rabies & impetus, quem pro virtute barbari habent, conſeneſceret. Receſſere igitur increpantes, & (tanta erat capiendæ Urbis fiducia) conſulentes, si quid ad uxores ſuas mandarent. Nec ſegniùs, quàm minati fuerant, tripartito agmine per Alpes, id eſt clauſtra Italiæ, ferebantur. Marius, mirâ ſtatim velocitate occupatis compendiis, prævenit hoſtem; prioreſque Theutonos ſub ipsis Alpium radicibus aſſequutus, in loco, quem Aquas Sextias vocant, quo (fidem numinum!) prœlio oppressit? Vallem fluviumque medium hoſtes tenebant. Noſtris aquarum nulla copia. Conſúltóne id egerit imperator, an errorem in consilium verterit, dubium. Certè necessitate aucta virtus cauſa victoriæ fuit. Nam flagitante aquam exercitu: *Viri*, inquit, *eſtis, en illic habetis.* Itaque tanto ardore pugnatum eſt, eaque cædes hoſtium fuit, ut victor Romanus de cruento flumine

Digitized by Google

non plus aquæ biberit, quàm ſanguinis barbarorum. Certè rex ipſe Theutobochus, quaternos ſenoſque equos tranſiſire ſolitus, vix unum, quum fugeret, aſcendit; proximoque in ſaltu comprehenſus, insigne ſpectaculum triumphi fuit: quippe vir proceritatis eximiæ ſuper tropæa ipſa eminebat. Sublatis funditus Theutonis, in Cimbros convertitur. Hi jam (quis crederet?) per hyemem, quæ altiùs Alpes levat, Tridentinis jugis in Italiam provoluti ruinâ deſcenderant. Atheſim flumen non ponte, nec navibus, ſed quâdam ſtoliditate barbaricâ primùm corporibus aggressi, poſtquam retinere amnem manibus & clipeis fruſtra tentaverant, ingeſtâ obrutum ſylvâ tranſiluēre; &, si ſtatim infeſtò agmine Urbem petiiſſent, grande diſcrimen eſſet: ſed in Venetia, quo fere tractu Italia mollissimà eſt, ipſâ ſoli cœlique clementiâ robur elanguit. Adhoc panis uſu, carniſque coctæ, & dulcedine vini mitigatos Marius in tempore aggreſſus eſt. Jam diem pugnæ a noſtro imperatore petierunt, & sic proximum dedit. In patentissimo, quem Raudium vocant, campo procurrere. Millia inde ad ſexaginta ceciderunt; hinc trecentis minùs: per omnem diem conciditur barbarus. Iſtic quoque imperator

addiderat virtuti dolum, ſequutus Annibalem, artemque Cannarum: primùm, nebuloſum nactus diem, ut hoſti inopinatus occurreret; tum ventoſum quoque, ut pulvis in oculos & ora ferretur; tum acie converſâ in Orientem, ut, quod ex captivis mox cognitum eſt, ex ſplendore galearum, ac repercuſſu, quaſi ardere cœlum videretur. Nec minor cum uxoribus eorum pugna, quàm cum ipſis fuit; quum objectis undique plauſtris atque carpentis, altæ deſuper quaſi e turribus, lanceis contiſque pugnarent. Perinde ſpecioſa mors earum fuit, quàm pugna. Nam quum miſſâ ad Marium legatione, libertatem ac ſacerdotium non impetrâſſent (nec fas erat) ſuffocatis eliſiſque paſſim infantibus ſuis, aut mutuis concidere vulneribus, aut vinculo e crinibus ſuis facto, ab arboribus jugiſque plauſtrorum pependerunt. Boiorix rex in acie dimicans impigre nec inultus occubuit. Tertia Tigurinorum manus, quæ quaſi ſubſidio Noricos inſederat Alpium tumulos, in diverſa lapſi, fugâ ignobili & latrociniis evanuit. Hunc tam lætum, tamque felicem liberatæ Italiæ aſſertique imperii nuntium non per homines, ut ſolebat, populus Romanus accepit, ſed per ipſos, ſi credere fas eſt, deos. Quippe

Digitized by Google

eodem die, quo geſta res eſt, viſi pro æde Caſtoris & Pollucis juvenes laureati prætori litteras tradere; frequenſque in ſpectaculo rumor, *Victoriæ Cimbricæ feliciter*, dixit. Quò quid admirabilius, quid inſignius fieri poteſt? Quippe velut elata montibus ſuis Roma ſpectaculo belli intereſſet, quod in gladiatorio munere fieri ſolet, uno eodemque momento, quum in acie Cimbri occumberent, populus in urbe plaudebat.

CAPUT IV.

BELLUM THRACIUM.

Post Macedonas, si diis placet, Thraces rebellabant., ipſi quondam tributarii Macedonum; nec in proximas modò provincias contenti incurrere, Theſſaliam, atque Dalmatiam; in Adriaticum mare uſque venerunt: eoque fine contenti, quaſi interveniente naturâ, contorta in ipſas aquas tela miſerunt. Nihil interim per id omne tempus reſiduum crudelitatis fuit in captivos ſævientibus: litare diis ſanguine humano: bibere in oſſibus capitum, & cujuſquemodi ludibrio fœdare mortem tam igni quàm fumo: par-

Digitized by Google

tus quoque gravidarum extorquere tormentis. Sævissimi omnium Thracum Scordiſci fuere: ſed calliditas quoque ad robur acceſſerat. Sylvarum & montium ſitus cum ingenio conſentiebant. Itaque non fuſus modò ab his, aut fugatus, ſed (ſimile prodigio!) omnino totus interceptus exercitus, quem duxerat Cato. Didius vagos, & liberâ populatione diffuſos intra ſuam repulit Thraciam. Druſus ulteriùs egit, & vetuit transire Danubium. Minucius toto vaſtavit Hebro, multis quidem amiſſis, dum per perfidum glacie flumen equitatur. Piſo Rhodopen Caucaſumque penetravit. Curio Daciâ tenus venit: ſed tenebras ſaltuum expavit. Appius in Sarmatas uſque pervenit; Lucullus ad terminum gentium Tanaïn, lacumque Mæotin. Nec aliter cruentiſſimi hoſtium quàm ſuis moribus domiti; quippe in captivos igne ferroque ſævitum eſt. Sed nihil barbaris atrocius viſum eſt, quàm quòd abſciſſis manibus relicti, vivere ſuperſtites pœnæ ſuæ jubebantur.

CAPUT V.

BELLUM MITHRIDATICUM.

PONTICÆ gentes ad Septemtrionem in mare ſiniſtrum jacent, a Pontico cognominatæ mari. Harum gentium atque regionum rex antiquiſſimus Æetas: poſt Artabazes, a ſeptem Perſis oriundus: inde Mithridates omnium longè maximus; quippe quum quatuor Pyrrho, decem & ſeptem anni Annibali ſuffecerint, ille per quadraginta annos reſtitit, donec tribus ingentibus bellis ſubactus, felicitate Sullæ, virtute Luculli, magnitudine Pompeii conſumeretur. Cauſam quidem illius belli prætenderat apud Caſſium legatum, attrectari terminos ſuos a Nicomede Bithynico: ceterùm elatus animis ingentibus, Aſiæ totius, &, ſi poſſet, Europæ cupiditate flagrabat. Spem ac fiduciam dabant noſtra vitia. Quippe quum civilibus bellis disjungeremur, invitabat occaſio; nudumque imperii latus oſtendebant procul Marius, Sulla, Sertorius. Inter hæc reipublicæ vulnera, & hos tumultus, repente, quaſi captato tempore, in laſſos ſimul atque diſtrictos ſubitus

Digitized by Google

turbo Pontici belli ab ultima veluti ſpecula Septemtrionis erupit. Primus ſtatim impetus belli Bythyniam rapuit. Aſia deinde pari terrore correpta eſt. Nec cunctanter ad regem ab urbibus noſtris populiſque deſcitum eſt. Aderat, inſtabat, ſævitiâ quasi virtute utebatur. Nam quid atrocius unò ejus edicto, quum omnes, qui in Aſia forent, Romanæ civitatis homines interfici jussit? Tum quidem domus, templa, & aræ, humana omnia atque divina jura violata ſunt. Sed hic terror Aſiæ Europam quoque regi aperiebat. Itaque missis Archelao Neoptolemoque præfectis, exceptâ Rhodo, quæ pro nobis ſtetit, ceterùm Cyclades, Delos, Eubœa, & ipſum Græciæ decus, Athenæ, tenebantur. Italiam jam, ipſamque urbem Romam regius terror afflabat. Itaque Lucius Sulla ſeſtinat, vir armis optimus; parique violentiâ ruentem ulteriùs hoſtem quâdam quasi manu repulit; primùmque Athenas urbem (quis crederet?) frugum parentem, obsidione ac fame ad humanos cibos compulit. Mox ſubruto Piræei portu, ſex quoque & amplius muris, poſtquam domuerat ingratissimos, ut ipſe dixit, hominum, in honorem tamen mortuorum, ſacris ſuis famæque donavit. Mox quum Eubœâ atque

Bœotiâ præſidia regis depuliſſet; omnes copias uno apud Chæroneam, apud Orchomenon altero, bello diſſipavit; ſtatimque in Aſiam tranſgreſſus, ipſum opprimit. Et debellatum foret, niſi de Mithridate triumphare citò, quàm verè maluiſſet. Ac tunc quidem hunc Aſiæ ſtatum Sulla dederat. Ictum cum Ponticis fœdus. Recepit Bithyniam a rege Nicomede, ab Ariobarzane Cappadociam; ac ſic erat Aſia rurſus noſtra, ut cœperat; Mithridates tantùm repulſus. Itaque non fregit ea res Ponticos, ſed incendit. Quippe rex Aſiâ & Europâ quodammodo ineſcatus, non jam quaſi alienam, ſed, quia amiſerat, quaſi raptam belli jure repetebat. Igitur ut exſtincta parum fideliter incendia majore flammâ reviviſcunt; ita ille de integro, auctis majorem in modum copiis, totâ denique regni ſui mole, in Aſiam rurſus mari, terrâ, fluminibuſque veniebat. Cyzicum nobilis civitas, arce, mœnibus, portu, turribuſque marmoreis, Aſiaticæ plagæ littora illuſtrat. Hanc ille quaſi alteram Romam toto invaſerat bello: ſed fiduciam oppidanis reſiſtendi nuntius fecit, docens adventare Lucullum; qui [horribile dictu!] per medias hoſtium naves utre ſuſpenſus, & pedibus iter adguber-

nans; videntibus procul quaſi marina piſtrix evaſerat. Mox clade converſâ, quum ex mora obſidentem regem fames, & ex fame peſtilentia urgeret, recedentem Lucullus aſſequitur, adeoque cecîdit, ut Granicus & Æſapus amnes cruenti redderentur. Rex callidus, Romanæque avaritiæ peritus, ſpargi a fugientibus ſarcinas & pecuniam juſſit, quâ ſequentes moraretur. Nec felicior in mari, quàm in terra, fuga. Quippe centum ampliùs navium claſſem, apparatuque belli gravem, in Pontico mari aggreſſa tempeſtas, tam fœdâ ſtrage laceravit, ut navalis belli inſtar efficeret; planè quaſi Lucullus, quodam cum fluctibus procelliſque commercio, debellandum tradidiſſe regem ventis videretur. Attritæ jam omnes validiſſimi regni vires erant; ſed animus malis augebatur. Itaque converſus ad proximas gentes, totum pene Orientem ac Septemtrionem ruinâ ſuâ involvit. Iberi, Caſpii, Albani, & utræque ſollicitabantur Armeniæ; perque omnia & decus, & nomen, & titulos Pompeio ſuo fortuna quærebat. Qui ubi novis motibus ardere Aſiam videt, alioſque ex aliis prodire reges; nihil cunctandum ratus, priuſquam inter ſe gentium robora coirent, ſtatim ponte

navibus facto, omnium ante ſe primus tranſit Euphratem; regemque fugientem mediâ nactus Armeniâ [quanta felicitas viri!] uno prœlio confecit. Nocturna ea dimicatio fuit, & luna in partibus: quippe quaſi commilitans, quum a tergo ſe hoſtibus, a facie Romanis, præbuiſſet, Pontici per errorem longiùs cadentes umbras ſuas quaſi hoſtium corpora petebant. Et Mithridates quidem nocte illâ debellatus eſt: nihil enim poſtea valuit, quamquam omnia expertus, more anguium, qui, obtrito capite, poſtremùm caudâ minantur. Quippe quum effugiſſet hoſtem, per Colchos, Scythiæ quoque littora, & clauſtra noſtra ſubito adventu terrere voluit: Colchis tenus jungere Boſporon; inde per Thraciam, Macedoniam, & Græciam tranſilire; ſic Italiam nec opinatus invadere tantùm cogitavit. Nam per defectionem civium, Pharnaciſque filii ſcelere præventus, malè tentatum veneno ſpiritum ferro expulit. Cnæus interim Magnus rebelles Aſiæ reliquias ſequens, per diverſa gentium terrarumque volitabat. Nam ſub Orientem ſequutus Armenios, captis ipſo capite gentis Artaxatis, ſupplicem juſſit regnare Tigranem. At in Septemtrionem Scythicum iter, tamquam in mari, ſtellis ſecutus, Colchos

Digitized by Google

cecidit: ignovit Iberiæ: pepercit Albanis: regemque horum Orodem, poſitis ſub ipſo Caucaſo caſtris, juſſit in plana deſcendere: Arthocen, qui Iberis imperabat, & obſides liberos dare. Orodem etiam remuneratus eſt, ultro ab Albania ſua lectulum aureum, & alia dona mittentem. Nec non & in meridiem verſo agmine, Libanum Syriæ Damaſcumque tranſgreſſus, per nemora illa odorata, per thuris & balſami ſylvas Romana circumtulit ſigna. Arabes, ſi quid imperaret, præſtò fuere. Hieroſolymam defendere tentavere Judæi: verùm hanc quoque intravit; & vidit illud grande impiæ gentis arcanum patens, ſub aureo utique velo: diſſidentibuſque de regno fratribus arbiter factus, regnare juſſit Hyrcanum: Ariſtobulo, quia renovabat eam rem, catenas dedit. Sic Pompeio duce populus Romanus totam, quà latiſſima eſt, Aſiam pervagatus, quam extremam habebat imperii provinciam, mediam fecit. Exceptis quippe Parthis, qui fœdus maluerunt, & Indis, qui adhuc nos non noverant; omnis Aſia inter Rubrum mare, & Caſpium, & Oceanum, Pompeianis domita vel oppreſſa ſignis, tenebatur.

CAPUT VI.

BELLUM PIRATICUM.

INTERIM dum populus Romanus per diverſa terrarum diſtractus eſt, Cilices invaſerant maria; ſublatiſque commerciis, rupto fœdere generis humani, sic maria bello, quasi tempeſtate, præcluſerant. Audaciam perditis furiosiſque latronibus dabat inquieta Mithridaticis prœliis Asia; dum ſub alieni belli tumultu, exterique regis invidia, impunè graſſantur. Ac primùm duce Isidoro non contenti proximo mari, Cretam inter atque Cyrenas, & Achaiam, sinumque Maleum, quod a ſpoliis *Aureum* ipsi vocavere, latrocinabantur: miſſuſque in eos Publius Servilius, quamvis leves & fugaces myoparonas gravi & Martiâ claſſe turbaret, non incruentâ victoriâ ſuperat. Sed nec mari ſubmoviſſe contentus, validissimas urbes eorum, & diutinâ prædâ abundantes, Phaſelin & Olympon evertit, Iſauronque ipſam arcem Ciliciæ; unde conſcius sibi magni laboris, *Iſaurici* cognomen adamavit. Non ideo tamen tot cladibus domiti, terrâ ſe continere potue-

Digitized by Google

runt : ſed ut quædam animalia, quibus aquam terramque colendi gemina natura eſt, ſub ipſo hoſtis receſſu impatientes ſoli, in aquas ſuas reſiluerunt ; & aliquantò latiùs, quàm priùs. Sic ille antè felix Pompeius, nunc quoque dignus victoriâ viſus eſt ; & pirata Mithridaticæ provinciæ factus acceſſio. Ille diſperſam toto mari peſtem ſemel & in perpetuum volens exſtinguere, divino quodam apparatu aggreſſus eſt. Quippe quum claſſibus ſuis, & ſocialibus Rhodiorum abundaret, pluribus legatis atque præfectis utraque Ponti & Oceani ora complexus eſt. Gellius Tuſco mari impoſitus, Plotius Siculo. Gratilius Liguſticum ſinum, Pompeius Gallicum obſedit, Torquatus Balearicum, Tiberius Nero Gaditanum fretum, quà primum maris noſtri limen aperitur : Lentulus Libycum ; Marcellinus Ægyptium ; Pompeii juvenes Adriaticum ; Varro Terentius Ægæum & Ponticum ; Pamphylium Metellus ; Aſiaticum Cæpio : ipſas Propontidis fauces Porcius Cato sic obditis navibus quaſi portam obſeravit. Sic per omnes æquoris portus, ſinus, latebras, receſſus, promontoria, freta, peninſulas, quidquid piratarum fuit, quâdam indagine incluſum & oppreſſum eſt. Ipſe Pompeius in originem fontemque

belli Ciliciam verſus eſt : nec hoſtes detrectavere certamen, non ex fiducia, ſed quia oppressi erant, ausi videbantur : ſed nihil tamen amplius, quàm ut ad primum ictum concurrerent. Mox ubi circumfuſa undique roſtra viderunt, abjectis ſtatim telis remiſque, plauſu undique pari, quod ſupplicantium signum fuit, vitam petiverunt. Non aliàs tam incruentâ victoriâ usi umquam ſumus : ſed nec fidelior in poſterùm reperta gens ulla eſt. Idque proſpectum singulari consilio ducis, qui maritimum genus a conſpectu longè removit maris, & mediterraneis agris quasi obligavit : eodemque tempore & uſum maris navibus recuperavit, & terræ homines ſuos reddidit. Quid priùs in hac mirere victoria? velocitatem, quòd quadrageſimo die parta eſt? an felicitatem, quòd ne una quidem navis amiſſa eſt? an verò perpetuitatem, quòd ampliùs piratæ non fuerunt?

CAPUT VII.

BELLUM CRETICUM.

Creticum bellum, ſi vera volumus noſcere, nos fecimus ſolâ vincendi nobilem inſulam cupiditate. Faviſſe Mithridati videbatur. Hoc placuit armis vindicare. Primus invaſit inſulam Marcus Antonius, cum ingenti quidem victoriæ ſpe atque fiducia, adeo, ut plures catenas in navibus, quàm arma, portaret. Dedit itaque pœnas vecordiæ. Nam pleraſque naves intercepere hoſtes; captivaque corpora religata velis ac funibus pependere: ac ſic velificantes triumphantium in modum Cretes portubus ſuis adremigaverunt. Metellus deinde totam inſulam ignì ferroque populatus, intra caſtella & urbes redegit, & Cnoſſum, & Erythræam, &, ut Græci dicere ſolent, *urbium matrem* Cydoneam: adeoque ſævè in captivos conſulebatur, ut veneno ſe plerique conficerent, alii deditionem ſuam ad Pompeium abſentem mitterent. Et quum ille res in Aſia gerens, eò quoque præfectum miſiſſet Antonium, in aliena provincia incly-

Digitized by Google

tus fuit : eóque infeſtior Metellus in hoſtes jus victoris exercuit ; victiſque Laſthene & Panare, Cydoneæ ducibus, victor rediit. Nec quidquam amplius tamen de tam famoſa victoria, quàm cognomen *Creticum*, reportavit.

CAPUT VIII.

BELLUM BALEARICUM.

QUATENUS Metelli Macedonici domus bellicis nominibus aſſueverat, altero ex liberis ejus *Cretico* facto, mora non fuit, quin alter quoque *Balearicus* vocaretur. Baleares per idem tempus inſulæ piraticâ rabie corruperant maria. Homines feros atque ſylveſtres mireris auſos a ſcopulis ſuis ſaltem maria proſpicere. Aſcendere etiam inconditas rates, & prænavigantes ſubinde inopinato impetu terruere. Sed quum venientem ab alto Romanam claſſem proſpexiſſent, prædam putantes, auſi etiam occurrere ; & primo impetu, ingenti lapidum ſaxorumque nimbo claſſem operuerunt. Tribus quiſque fundis præliatur. Certos eſſe quis miretur ictus, quum hæc ſola genti arma ſint, id unum ab infantia ſtudium? Ci-

Digitized by Google

bum puer a matre non accipit, nisi quem ipſâ monſtrante percussit. Sed non diu lapidatione terruere Romanos. Poſtquam cominus ventum eſt, expertique roſtra, & pila venientia, pecudum in morem clamore ſublato, petierunt fugâ littora. Dilapsi in proximos tumulos, quærendi fuerunt, ut vincerentur.

CAPUT IX.

EXPEDITIO IN CYPRON.

ADERAT fatum inſularum. Igitur & Cypros recepta sine bello. Inſulam veteribus divitiis abundantem, & adhoc Veneri ſacram, Ptolomæus regebat. Sed divitiarum tanta erat fama, nec falsò, ut victor gentium populus, & donare regna conſuetus, Publio Clodio Tribuno duce, ſocii vivique regis confiſcationem mandaverit. Et ille quidem ad rei famam veneno fata præcepit. Ceterùm Porcius Cato Cyprias opes liburnis per Tiberinum oſtium invexit: quæ res latiùs ærarium populi Romani, quàm ullus triumphus, implevit.

Digitized by Google

CAPUT X.

BELLUM GALLICUM.

ASIA Pompeii manibus ſubacta: reliqua, quæ reſtabant in Europa, fortuna in Cæſarem tranſtulit. Reſtabant autem immanissimi gentium Galli, atque Germani: & quamvis toto orbe diviſa, tamen qui vinceret, habuit Britannia. Primus Galliæ motus ab Helvetiis cœpit; qui Rhodanum inter & Rhenum siti, non ſufficientibus terris, venere ſedes petitum, incensis mœnibus ſuis. Hoc ſacramentum fuit, ne redirent. Sed petito tempore ad deliberandum, quum inter moras Cæſar, Rhodani ponte reſciſſo, abſtuliſſet fugam; ſtatim bellicosissimam gentem sic in ſedes ſuas, quasi greges in ſtabula paſtor, deduxit. Sequens longè cruentior pugna Belgarum, quippe pro libertate pugnantium. Hìc quum multa Romanorum militum insignia, tum illud egregium ipsius ducis, quòd, nutante in fugam exercitu, rapto fugientis e manu ſcuto, in primam volitans aciem, manu prœlium reſtituit. Inde cum Venetis etiam navale bellum: ſed major cum Oceano,

Digitized by Google

quàm cum ipſis navibus rixa : quippe illæ rudes & informes & ſtatim naufragæ, quum roſtra ſenſiſſent ; ſed hærebat in vadis pugna , quum æſtibus ſolitis cum ipſo certamine ſubductus Oceanus intercedere bello videretur. Illæ quoque acceſſere diversitates pro gentium locorumque natura. Aquitani , callidum genus , in ſpeluncas ſe recipiebant : jussit includi. Morini dilabebantur in ſylvas : jussit incendi. Nemo tantùm feroces dixerit Gallos : fraudibus agunt. Induciomarus Treviros , Ambiorix convocavit Eburones. Utrique , abſente Cæſare conjuratione factâ , invenere legatos. Sed ille fortiter a Dolabella ſummotus eſt , relatumque regis caput : hic , insidiis in valle diſpositis , dolo perculit. Itaque & caſtra direpta ſunt , & aurum ablatum. Cottam cum Titurio Sabino legatos ibi amisimus. Nec ulla de rege mox ultio ; quippe perpetuâ trans Rhenum fugâ latuit. Nec Rhenus ergo immunis , nec enim fas erat , ut liber eſſet receptator hoſtium atque defenſor. Sed prima contra Germanos illius pugna , juſtissimis quidem ex causis. Ædui enim de incursionibus eorum querebantur. Quæ Arioviſti ſuperbia ? Quum legati dicerent , *Veni ad Cæſarem. Quis eſt autem Cæſar ?* & , *Si vult , veniat ,*

Digitized by Google

inquit, & *Quid ad illum, quid agat noſtra Germania? num ego me interpono Romanis?* Itaque tantus gentis novæ terror in caſtris, ut teſtamenta paſſim etiam in principiis ſcriberentur. Sed illa immania corpora, quò erant majora, eò magis gladiis ferroque patuerunt. Qui calor in prœliando militum fuerit, nullo magis exprimi poteſt, quàm quòd, elatis ſuper caput ſcutis quum ſe teſtudine barbarus tegeret, ſuper ipſa Romani ſcuta ſalierunt; & inde in jugulos gladiis deſcendebant. Iterum de Germano Tencteri querebantur. Hîc verò jam Cæſar ultro Moſulam navali ponte tranſgreditur, ipſumque Rhenum; & Hercyniis hoſtem quærit in ſylvis: ſed in ſaltus & paludes genus omne diffugerat. Tantum pavoris incuſſit intra ripam ſubitò Romana vis. Nec ſemel Rhenus, ſed iterum quoque, & quidem ponte facto, penetratus eſt. Sed major aliquantò trepidatio: quippe quum Rhenum ſuum ſic ponte, quaſi jugo captum viderent, fuga rurſus in ſylvas ac paludes; &, quod acerbiſſimum Cæſari fuit, non fuere qui vincerentur. Omnibus terrâ marique captis, reſpexit Oceanum; & quaſi hic Romanus orbis non ſufficeret, alterum cogitavit. Claſſe igitur comparatâ Britanniam petit. Tranſit mirâ celeritate;

Digitized by Google

celeritate; quippe qui tertiâ vigiliâ Morino ſolviſſet a portu, minùs quàm medio die inſulam ingreſſus eſt. Plena erant tumultu hoſtico littora, & trepidantia ad conſpectum rei novæ carpenta volitabant. Itaque trepidatio pro victoria fuit. Arma, & obsides accepit a trepidis, & ulteriùs iiſſet, nisi improbam claſſem naufragio caſtigaſſet Oceanus. Reverſus igitur in Galliam, claſſe majore, auctiſque copiis, in eumdem rurſus Oceanum, eoſdemque rurſus Britannos, Calidonias ſequutus in ſylvas, unum quoque e regibus Cavelianis in vincula dedit. Contentus his (non enim provinciæ, ſed nomini ſtudebatur) cum majore, quàm priùs, prædâ revectus eſt; ipſo quoque Oceano tranquillo magis, & propitio, quasi imparem ſe fateretur. Sed maxima omnium eademque novissima conjuratio fuit Galliarum, quum omnes pariter Arvernos atque Biturigas, Carnutas simul Sequanoſque contraxit ille corpore, armis ſpirituque terribilis, nomine etiam quasi terrore composito, Vercingentorix. Ille feſtis diebus, & conciliabulis, quum frequentissimos in lucis haberet, ferocibus dictis ad jus priſtinum libertatis erexit. Aberat tunc Cæſar, Ravennæ delectum agens: & hyeme creverant Alpes: sic intercluſum putabant

F

iter. Sed ille qualis erat ad nuntium (rem felicissimæ temeritatis!) per invios ad id tempus montium tumulos, per intactas vias & nives, expeditâ manu emerſus occupat Galliam, & ex diſtantibus hybernis caſtra contraxit; & antè in media Gallia fuit, quàm ab ultima timeretur. Tum ipſa capita belli aggreſſus, urbes; Avaricum cum quadraginta millibus propugnantium ſuſtulit: Alexiam ducentorum quinquaginta millium juventute ſubnixam flammis adæquavit. Circa Gergoviam Arvernorum tota belli moles fuit: quippe quum octoginta millia muro, & arce, & abruptis defenderent, maximam civitatem vallo, ſudibus, & foſſâ, inductoque foſſæ flumine, ad hoc decem & octo caſtellis, ingentique loricâ circumdatam, primùm fame domuit; mox audentem eruptiones, in vallo gladiis ſudibuſque concîdit: novissimè in deditionem redegit. Ipſe ille rex, maximum victoriæ decus, ſupplex quum in caſtra veniſſet, tum & phaleras & ſua arma ante Cæſaris genua projecit: *Habes*, inquit, *Fortem virum, vir fortissime, viciſti.*

Digitized by Google

CAPUT XI.

BELLUM PARTHICUM.

DUM Gallos per Cæſarem in Septemtrione debellat, interim ad Orientem grave vulnus a Parthis populus Romanus accepit. Nec de fortuna queri poſſumus: caret ſolatio clades. Adverſis & diis & hominibus, cupiditas conſulis Crassi, dum Parthico inhiat auro, undecim ſtrage legionum, & ipsius capite multata eſt. Et tribunus plebis Metellus exeuntem ducem hoſtilibus diris devoverat: & quum Zeugma tranſiſſet exercitus, rapta ſubitis signa turbinibus hausit Euphrates: & quum apud Nicephorium caſtra poſuiſſet, missi ab Orode rege legati denuntiavere, percuſſorum cum Pompeio fœderum Sullaque meminiſſet. Regis inhians ille theſauris, nihil, ne imaginario quidem jure, ſed Seleuciæ ſe reſponſurum eſſe reſpondit. Itaque dii fœderum ultores, nec insidiis, nec virtuti hoſtium defuerunt. Jam primùm, qui ſolus & ſubvehere commeatus, & munire poterat a tergo, relictus Euphrates. Tum simulato transfugæ cuidam Mazaræ Syro

Digitized by Google

creditur, dum in mediam camporum vaſtitatem eodem duce ductus exercitus, ut undique hoſti exponeretur. Itaque vixdum venerat Carras, quum undique præfecti regis, Sillaces & Surenas, oſtendere signa auro ſericeiſque vexillis vibrantia. Tum sine mora circumfusi undique equitatus, in modum grandinis atque nimborum denſa pariter tela fuderunt. Sic miſerabili ſtrage deletus exercitus. Ipſe in colloquium ſollicitatus, signo dato, vivus in hoſtium manus incidiſſet, nisi, tribunis reluctantibus, fugam ducis barbari ferro occupaſſent. Sic quoque relatum caput ludibrio hoſti fuit. Filium ducis pene in conſpectu patris eiſdem telis operuere. Reliquiæ infelicis exercitûs, quò quemque rapuit fuga, in Armeniam, Ciliciam, Syriamque diſtractæ, vix nuntium cladis retulerunt. Caput ejus reciſum cum dextera manu ad regem deportatum ludibrio fuit, nec indigno. Aurum enim liquidum in rictum oris infuſum eſt; ut, cujus animus arſerat auri cupiditate, ejus etiam mortuum & exſangue corpus auro ureretur.

Digitized by Google

CAPUT XII.

ANACEPHALÆOSIS.

HÆC eſt illa tertia ætas populi Romani tranſmarina, quâ, Italiâ progredi auſus, orbe toto arma circumtulit. Cujus ætatis ſuperiores centum anni ſancti, pii, &, ut diximus, aurei, sine flagitio, sine ſcelere, dum sincera adhuc & innoxia paſtoriæ illius ſectæ integritas, dumque Pœnorum hoſtium imminens metus diſciplinam veterem continebat. Poſtremi centum, quos a Carthaginis, Corinthi, Numantiæque excidiis, & Attali regis Asiaticâ hereditate deduximus in Cæſarem & Pompeium, ſequutumque hos, de quo dicemus, Auguſtum, ut claritate rerum bellicarum magnifici, ita domeſticis cladibus miſeri & erubeſcendi. Quippe sicut Galliam, Thraciam, Ciliciam, Cappadociam, uberrimas validissimaſque provincias, Armenios etiam, & Britannos, ut non in uſum, ita ad imperii ſpeciem magna nomina acquisiiſſe, pulchrum atque decorum; ita eodem tempore dimicâſſe domi cum civibus, ſociis, mancipiis, gladiatoribus, totoque inter ſe ſe-

Digitized by Google

natu, turpe atque miſerandum. Ac neſcio an ſatius fuerit populo Romano, Siciliâ & Africâ contento fuiſſe, aut his etiam ipsis carere, dominanti in Italia ſua, quàm eò magnitudinis creſcere, ut viribus ſuis conficeretur. Quæ enim res alia furores civiles peperit, quàm nimia felicitas? Syria prima nos victa corrupit: mox Asiatica Pergameni regis hereditas. Illæ opes atque divitiæ afflixere ſeculi mores; merſamque vitiis ſuis, quasi ſentinâ, rempublicam peſſum dedere. Unde enim populus Romanus a tribunis agros & cibaria flagitaret, nisi per famem, quam luxus fecerat? Hinc ergo Gracchana & prima & ſecunda, & illa tertia Apuleiana ſeditio. Unde regnaret judiciariis legibus divulſus a ſenatu eques, nisi ex avaritia, ut vectigalia reipublicæ, atque ipſa judicia in quæſtu haberentur? Hinc rurſus & promiſſa civitas Latio, & per hoc arma ſociorum. Quid autem bella ſervilia? unde nobis, nisi ex abundantia familiarum? Unde gladiatorii adversùs dominos ſuos exercitus, nisi ad conciliandum plebis favorem effuſa largitio, quum ſpectaculis indulget, ſupplicia quondam hoſtium artem facit? Jam ut ſpeciosiora vitia tangamus, nonne ambitus honorum ab iiſdem divitiis incita-

Digitized by Google

tus ? Atqui inde Mariana, inde Sullana tempeſtas. Aut magnificus apparatus conviviorum, & ſumptuoſa largitio, nonne ab opulentia paritura mox egeſtatem ? Hæc Catilinam patriæ ſuæ impegit. Denique illa ipſa principatûs & dominandi cupido, unde, niſi ex nimiis opibus, venit ? Atqui hæc Cæſarem, atque Pompeium, furialibus in exitium reipublicæ facibus armavit. Hos igitur populi Romani omnes domeſticos motus, ſeparatos ab externis juſtiſque bellis, ex ordine proſequemur.

CAPUT XIII.

CAUSA SEDITIONUM TRIBUNITIA POTESTAS.

SEDITIONUM omnium cauſas Tribunitia poteſtas excitavit : quæ ſpecie quidem plebis tuendæ, cujus in auxilium comparata eſt, re autem dominationem ſibi acquirens, ſtudium populi ac favorem agrariis, frumentariis, judiciariis legibus aucupabatur. Inerat omnibus ſpecies æquitatis. Quid enim tam juſtum, quàm recipere plebem rus ſuis poſſeſſum a patribus ? ne populus gentium victor,

Digitized by Google

orbiſque poſſeſſor, extorris agris ac focis ageret. Quid tam æquum, quàm inopem populum vivere ex ærario ſuo? Quid ad jus libertatis æquandæ magis efficax, quàm ut, ſenatu regente provincias, ordinis equeſtris auctoritas ſaltem judiciorum regno niteretur? Sed hæc ipſa in perniciem redibant; & miſera reſpublica in exitium ſuum ſui merces erat. Nam & a ſenatu in equitem tranſlata judiciorum poteſtas vectigalia, id eſt, imperii patrimonium, ſupprimebat; & emptio frumenti, ipſos reipublicæ nervos, exhauriebat ærarium. Reduci plebs in agros unde poterat sine poſſidentium eversione, qui ipsi pars populi erant? & tamen relictas sibi a majoribus ſedes ætate, quasi jure hereditario, possidebant.

CAPUT XIV.

SEDITIO TIBERII GRACCHI.

PRIMAM certaminum facem Tiberius Gracchus accendit, genere, formâ, eloquentiâ facilè princeps. Sed hic, sive Mancinianæ deditionis, quia ſponſor fœderis fuerat, contagium timens, & inde

Digitized by Google

popularis ; sive æquo & bono ductus, quia depulſam agris ſuis plebem miſeratus eſt, ne populus gentium victor, orbiſque poſſeſſor, Laribus ac focis ſuis exſularet, quacumque mente, rem auſus ingentem. Poſtquam rogationis dies aderat, ingenti ſtipatus agmine Roſtra conſcendit ; nec deerat obviâ manu tota inde nobilitas, & tribuni in partibus. Sed ubi intercedentem legibus ſuis Cnæum Octavium videt Gracchus, contra fas collegii, jus poteſtatis, injectâ manu, depulit Roſtris ; adeoque præſentis metu mortis exterruit, ut abdicare ſe magiſtratu cogeretur. Sic triumvir creatus dividendis agris. Quum ad perpetranda cœpta die comitiorum prorogari sibi vellet imperium, obviâ nobilium manu, eorumque, quos agris moverat, cædes a foro cœpit. Inde quum in Capitolium profugiſſet, plebemque ad defensionem ſalutis ſuæ, manu caput tangens, hortaretur, præbuit ſpeciem regnum sibi & diadema poſcentis ; atque ita, duce Scipione Nasicâ, concitato in arma populo, quasi jure oppreſſus eſt.

Digitized by Google

CAPUT XV.

SEDITIO CAII GRACCHI.

STATIM & mortis & legum fratris ſui vindex non minore impetu incaluit Caius Gracchus : qui quum pari tumultu atque terrore plebem in avitos agros arceſſeret ; & recentem Attali hereditatem in alimenta populo polliceretur ; jamque nimius & impotens altero tribunatu, ſecundâ plebe volitaret : obrogare auſo legibus ſuis Minucio tribuno, fretus comitum manu, fatale familiæ ſuæ Capitolium invasit. Inde proximorum cæde pulſus, quum ſe in Aventinum recepiſſet ; inde quoque obviâ ſenatûs manu, ab Opimio conſule oppreſſus eſt. Inſultatum quoque mortis reliquiis ; & illud ſacroſanctum caput tribuni plebis percuſſoribus auro penſatum eſt.

Digitized by Google

CAPUT XVI.

SEDITIO APULEIANA.

NIHILOMINUS Apuleius Saturninus Gracchanas aſſerere leges non deſtitit; qui (tantum animorum viro Marius dabat, qui nobilitati ſemper inimicus, conſulatu ſuo præterea confiſus) occiſo palam comitiis Annio competitore tribunatûs, ſubrogare conatus eſt in ejus locum Caium Gracchum, hominem sine tribu, sine nomine: ſed ſubdito titulo, in familiam ipſe ſe adoptabat. Quum tot tantiſque ludibriis exſultaret impunè, rogandis Gracchorum legibus ita vehementer incubuit, ut ſenatum quoque cogeret in verba jurare; quum abnuentibus aquâ & igni interdicturum ſe minaretur. Unus tamen exſtitit, qui mallet exſilium. Igitur poſt Metelli fugam omni nobilitate perculſâ, quum jam tertium annum dominaretur, eò veſaniæ progreſſus eſt, ut conſularia quoque comitia novâ cæde turbaret. Quippe ut ſatellitem furoris ſui Glauciam, conſulem faceret, Caium Memmium competitorem interfici jussit, & in eo tumultu regem ex ſatellitibus

ſuis ſe appellatum lætus accepit. Tum verò jam conſpiratione ſenatûs, ipſo quoque jam Mario conſule, quia tueri non poterat], adverſo, direćtæ in foro acies: expulſus inde Capitolium invasit. Sed quum abruptis fiſtulis obsideretur, ſenatuique per legatos pœnitentiæ fidem faceret, ab arce degreſſus, cum ducibus factionis receptus in curiam eſt. Ibi eum, factâ irruptione, populus fuſtibus ſaxiſque coopertum in ipſa quoque morte laceravit.

CAPUT XVII.

DRUSIANA SEDITIO.

POSTREMO Livius Druſus non tribunatûs modò viribus, ſed ipsius etiam ſenatûs auctoritate, totiuſque Italiæ conſenſu, eaſdem leges aſſerere conatus, dum aliud captat ex alio, tantùm conflavit incendium, ut ne prima illius flamma poſſet ſuſtineri; & ſubitâ morte correptus, hereditarium in poſteros ſuos bellum propagaret. Judiciariâ lege Gracchi diviſerant populum Romanum, & bicipitem ex una fecerant civitatem. Equites Romani tantâ poteſtate ſubnixi, ut

qui fata fortunaſque principum haberent in manu, interceptis vectigalibus, peculabantur ſuo jure rempublicam. Senatus exſilio Metelli, damnatione Rutilii debilitatus, omne decus majeſtatis amiſerat. In hoc ſtatu rerum pares opibus, animis, dignitate (unde & nata Livio Druſo æmulatio) equitem Servilius Cæpio, ſenatum Livius Druſus aſſerere. Signa, & aquilæ, & vexilla aderant: ceterùm sic urbe in una, quasi in binis caſtris diſſidebatur. Prior Cæpio in ſenatum impetu facto, reos ambitûs Scaurum & Philippum, principes nobilitatis, elegit. His motibus ut resiſteret Druſus, plebem ad ſe Gracchanis legibus, eiſdem ſocios ad plebem ſpe civitatis erexit. Exſtat vox ipsius, *Nihil ſe ad largitionem ulli reliquiſſe, nisi si quis aut cœnum dividere vellet, aut cœlum.* Aderat promulgandi dies; quum ſubitò tanta vis hominum undique apparuit, ut hoſtium adventu obſeſſa civitas videretur. Auſus tamen obrogare legibus conſul Philippus: ſed apprehenſum faucibus viator non antè dimisit, quàm ſanguis in ora & oculos redundaret. Sic per vim latæ, juſſæque leges: ſed pretium rogationis ſtatim ſocii flagitare; quum interim imparem Druſum, ægrumque rerum temere motarum, matura, ut in tali

diſcrimine, mors abſtulit. Nec ideo minùs ſocii promiſſa Druſi a populo Romano repoſcere armis desierunt.

CAPUT XVIII.

BELLUM SOCIALE.

SOCIALE bellum vocetur licet, ut extenuemus invidiam: si verum tamen volumus, illud civile bellum fuit: quippe quum populus Romanus Etruſcos, Latinos, Sabinoſque miſcuerit, & unum ex omnibus ſanguinem ducat, corpus fecit ex membris, & ex omnibus unus eſt: nec minore flagitio ſocii intra Italiam, quàm intra urbem cives, rebellabant. Itaque quum jus civitatis, quam viribus auxerant, ſocii juſtissimè poſtularent, ad quam ſpem eos cupidine dominationis Druſus erexerat; poſtquam ille domeſtico ſcelere oppreſſus eſt, eadem fax, quæ illum cremavit, ſocios in arma & oppugnationem Urbis accendit. Quid hac clade triſtius? quid calamitosius? quum omne Latium, atque Picenum, Etruria omnis, atque Campania, poſtremò Italia contra matrem ac parentem ſuam Urbem conſurgerent? quum omne robur

fortiſſimorum fidelissimorumque ſociorum ſub ſuis quoſque ſignis haberent municipalia illa prodigia, Popedius Marſos & Latinos, Afranius Umbros, Marius Gratidius Samnium, Lucaniam Teleſinus: ut, quum regum & gentium arbiter populus ipſum ſe regere non poſſet, victrix Aſiæ Europæque a Corfinio Roma peteretur. Primum fuit belli in Albano monte consilium, ut feſto die Latinarum Julius Cæſar & Marius Philippus conſules inter ſacra & aras immolarentur. Poſtquam id nefas proditione diſcuſſum eſt, Aſculo furor omnis erupit, in ipſa quidem ludorum frequentia trucidatis, qui tum aderant ab Urbe, legatis. Hoc fuit impii belli ſacramentum. Inde jam passim ab omni parte Italiæ, duce & auctore belli diſcurſante Popedio, diverſa per populos & urbes signa cecinere. Nec Annibalis, nec Pyrrhi fuit tanta vaſtatio. Ecce Ocriculum, ecce Grumentum, ecce Feſulæ, ecce Carſeoli, Reate, Nuceria, Picentia cædibus, ferro, & igne vaſtantur. Fuſæ Rutilii copiæ, fuſæ Cæpionis. Nam ipſe Julius Cæſar exercitu amiſſo, quum in urbem cruentus referretur, miſerabili funere per mediam etiam urbem, viam fecit. Sed magna populi Romani fortuna, & ſemper in ma-

lis major, totis denuo viribus inſurrexit: aggreſſique ſinguli populos, Cato diſcutit Etruſcos; Gabinius Marſos; Carbo Lucanos; *Sulla Samnites. Strabo verò Pompeius omnia flammîs ferroque populatus, non priùs finem cædium fecit, quam Aſculi everſione, Manibus tot exercituum, conſulum, direptarumque urbium diis litaretur.

CAPUT XIX.

BELLUM SERVILE.

UTCUMQUE, etsi cum ſociis (nefas!) cum liberis tamen & ingenuis, dimicatum eſt. Quis æquo animo ferat in principe gentium populo bella ſervorum? Primum Servile bellum inter initia Urbis, Herdonio Sabino duce, in ipſa Urbe tentatum eſt; quum, occupatâ tribunitiis ſeditionibus civitate, Capitolium obſeſſum eſt, & a conſule captum: ſed hic tumultus magis fuit quàm bellum. Mox, imperio per diverſa terrarum occupato, quis crederet Siciliam multò cruentiùs ſervili, quàm Punico bello eſſe vaſtatam? Terra frugum ferax, & quodammodo ſuburbana provincia, latifun-

Digitized by Google

diis civium Romanorum tenebatur. Hîc ad cultum agri frequentia ergaſtula, catenatique cultores, materiam bello præbuere. Syrus quidam nomine Eunus (magnitudo cladium facit, ut meminerimus) fanatico furore ſimulato, dum Syriæ deæ comas jactat, ad libertatem & arma ſervos, quasi numinum imperio, concitavit; idque ut divinitus fieri probaret, in ore abditâ nuce, quam ſulphure & igne ſtipaverat, leniter inſpirans, flammam inter verba fundebat. Hoc miraculum primùm duo millia ex obviis, mox jure belli refractis ergaſtulis, ſexaginta amplius millium fecit exercitum; regiiſque, ne quid malis deeſſet, decoratus insignibus, caſtella, oppida, vicos, miſerabili direptione vaſtavit. Quin illud quoque (ultimum belli dedecus) capta ſunt caſtra prætorum; nec nominare ipſos pudebit, caſtra Manilii, Lentuli, Piſonis, Hypſæi. Itaque qui per fugitivarios retrahi debuiſſent, prætorios duces, profugos prœlio, ipsi ſequebantur. Tandem Perpernâ imperatore ſupplicium de eis ſumptum eſt. Hic enim victos, & apud Ennam novissimè obſeſſos, quum fame, ex qua peſtilentia, conſumpsiſſet, reliquias latronum compedibus & catenis religavit, crucibuſque punivit: fuitque

Digitized by Google

de ſervis ovatione contentus, ne dignitatem triumphi ſervili inſcriptione violaret. Vixdum reſpiraverat inſula, quum ſtatim ſervi, & a Syro reditur ad Cilicem. Athenio paſtor, interfecto domino, familiam ergaſtulo liberatam ſub ſignis ordinat. Ipſe veſte purpureâ, argenteoque baculo, & regium in morem fronte redimitâ, non minorem, quàm ille fanaticus prior, conflat exercitum; acriúſque multò, quasi & illum vindicaret, vicos, caſtella, oppida diripiens, in dominos, in ſervos infeſtiùs, quasi in transfugas, ſæviebat. Ab hoc quoque prætorii exercitus cæsi, capta Servilii caſtra, capta Luculli. Sed Aquilius, Perpernæ uſus exemplo, intercluſum hoſtem commeatibus ad extrema compulit; communitaſque copias armis fame facilè delevit: dedidiſſentque ſe, nisi ſuppliciorum metu voluntariam mortem prætuliſſent. Ac ne de duce quidem ſupplicium exigi potuit, quamvis in manus venerit: quippe dum circà ad prehendendum eum multitudo contendit, inter rixantium manus præda lacerata eſt.

Digitized by Google

CAPUT XX.

BELLUM SPARTACIUM.

Enimvero ſervilium armorum dedecus feras : nam etsi per fortunam in omnia obnoxii, tamen quasi ſecundum genus hominum ſunt, & in bona libertatis noſtræ adoptantur. Bellum Spartaco duce concitatum quo nomine appellem neſcio : quippe quum ſervi militaverint, gladiatores imperaverint, illi infimæ ſortis homines, hi pessimæ, auxere ludibrio calamitatem. Spartacus, Crixus, Oenomaus, effracto Lentuli ludo, cum triginta haud ampliùs ejuſdem fortunæ viris eruperunt Capuâ ; ſerviſque ad vexillum & pileum vocatis, quum ſtatim decem ampliùs millia coiſſent hominum, non modò effugiſſe contenti, jam vindicari volebant. Prima velut ara viris mons Veſuvius placuit. Ibi quum obsiderentùr a Clodio Glabro, per fauces cavi montis vitigineis delapsi vinculis, ad imas ejus deſcendere radices ; & exitu invio, nihil tale opinantis ducis ſubito impetu caſtra rapuere. Inde alia caſtra. Deinceps Coram, totamque pervagantur Campaniam. Nec villarum atque vicorum vaſ-

Digitized by Google

tatione contenti, Nolam atque Luceriam; Thurios atque Metapontum terribili ſtrage populantur. Affluentibus in diem copiis, quum jam eſſet juſtus exercitus, e viminibus, pecudumque tegumentis, inconditos ſibi clipeos; e ferro ergaſtulorum recocto gladios ac tela fecerunt. Ac ne quod decus juſto deeſſet exercitui, domitis obviis gregibus paratur equitatus, captaque de prætoribus insignia & faſces ad ducem detulere. Nec abnuit ille de ſtipendiario Thrace miles, de milite deſertor, inde latro, deinde in honore virium gladiator: qui defunctorum quoque prœlio ducum funera imperatoriis celebravit exſequiis, captivoſque circa rogum jussit armis depugnare, quasi planè expiaturus omne præteritum dedecus, si de gladiatore munerator fuiſſet. Inde jam conſulares quoque aggreſſus, in Apennino Lentuli exercitum percecîdit: apud Mutinam Caii Caſſii caſtra delevit. Quibus elatus victoriis, de invadenda urbe Romana (quod ſatis eſt turpitudini noſtræ) deliberavit. Tandem etiam totis imperii viribus contra Mirmillonem conſurgitur; pudoremque Romanum Licinius Craſſus aſſeruit: a quo pulsi fugatique (pudet dicere) hoſtes in extrema Italiæ refugerunt. Ibi circa Bruttium angulum clusi,

quum fugam in Siciliam pararent, neque navigia ſuppeterent, rateſque ex cratibus, & dolia connexa virgultis in rapidissimo freto fruſtra experirentur; tandem eruptione factâ, dignam viris obiere mortem; & quod ſub gladiatore duce oportuit, sine missione pugnatum eſt. Spartacus ipſe in primo agmine fortissimè dimicans, quasi imperator, occiſus eſt.

CAPUT XXI.

BELLUM CIVILE MARIANUM.

Hoc deerat unum populi Romani malis, jam ut ipſe intra ſe parricidale ferrum domi ſtringeret; & in Urbe media ac foro, quasi arena, cives cum civibus gladiatorio more concurrerent. Æquiore animo utcumque ferrem, si plebeii duces, aut si nobiles, mali ſaltem, ducatum ſceleri præbuiſſent. Jam verò, pro facinus! qui viri! qui imperatores! decora & ornamenta ſeculi ſui Marius, & Sulla, pessîmo facinori ſuam etiam dignitatem præbuerunt. Tribus, ut sic dixerim, sideribus agitatum eſt: primo & levi, & modico, tumultu magis quàm bello, intra ipſos armorum duces ſubsiſtente ſæ-

Digitized by Google

vitiâ ; mox atrociùs & cruentiùs, per totius viſcera ſenatûs graſſante victoriâ. Ultimum non civicam modò, ſed hoſtilem quoque rabiem ſupergreſſum eſt ; quum armorum furor totius Italiæ viribus niteretur, eò uſque odiis ſævientibus, donec deeſſent, qui occiderentur. Initium & cauſa belli, inexplebilis honorum Marii fames, dum decretam Sullæ provinciam Sulpiciâ lege ſollicitat. Sed impatiens injuriæ ſtatim Sulla legiones circumegit ; dilatoque Mithridate, Eſquilinâ, Collinâque portâ geminum urbi infundit agmen. Unde quum conſultò Sulpicius & Albinovanus objeciſſent catervas, ſudeſque & ſaxa undique a mœnibus ac tela jacerentur ; ipſe quoque jaculatus incendio viam fecit, arcemque Capitolii, quæ Pœnos, quæque Gallos etiam Senones evaſerat, quasi captivam victor inſedit. Tum ex conſulto ſenatûs adverſariis hoſtibus judicatis, in præſentem tribunum, alioſque diverſæ factionis jure ſævitum eſt. Marium ſervilis fuga exemit ; immo fortuna alteri bello reſervavit. Cornelio Cinnâ, Cnæo Octavio conſulibus, malè obrutum reſurrexit incendium, & quidem ab ipſorum diſcordia, quum de revocandis, quos ſenatus hoſtes judicaverat, ad populum referretur, cinctâ quidem gladiis

Digitized by Google

concione : ſed vincentibus quibus pax & quies potior, profugus patriâ ſuâ Cinna confugit ad partes. Redit ab Africa Marius clade major : siquidem carcer, catenæ, fuga, exsilium, horrificaverant dignitatem. Itaque ad nomen tanti viri latè concurritur : ſervitia (pro nefas !) & ergaſtula armantur : & facilè invenit exercitum miſer imperator. Itaque vi patriam repoſcens, unde vi fuerat expulſus, poterat videri jure agere, nisi cauſam ſuam ſævitiâ corrupiſſet. Sed quum diis hominibuſque infeſtus rediret, ſtatim primo impetu cliens & alumna Urbis Oſtia nefandâ ſtrage diripitur. Mox in urbem quadruplici agmine intratur. Diviſere copias Cinna, Marius, Carbo, Sertorius. Hîc poſtquam manus omnis Octavii depulſa Janiculo eſt, ſtatim ad principum cædem signo dato aliquantò ſævius, quàm aut in Punica, aut in Cimbrica urbe, ſævitur. Octavii conſulis caput pro Roſtris exponitur ; Antonii conſularis in Marii ipsius mensis : Cæſares a Fimbria in penetralibus domorum ſuarum trucidantur ; Crassi, pater & filius, in mutuo alter alterius aſpectu : Bæbium atque Numitorium per medium forum unci traxere carnificum : Catulus ſe ignis hauſtu ludibrio hoſtium exemit : Merula flamen Dialis in Capi-

Digitized by Google

tolio Jovis ipsius oculos venarum cruore reſpersit : Ancharius ipſo vidente Mario confoſſus eſt, quia fatalem illam ſcilicet manum non porrexerat ſalutanti. Hæc tot ſenatûs funera intra Calendas & Idus Januarii mensis ſeptima illa Marii purpura dedit. Quid futurum fuit, si annum conſulatûs implêſſet ? Scipione Norbanoque conſulibus, tertius ille turbo civilis inſaniæ toto furore detonuit ; quippe quum hinc octo legiones, & quingentæ cohortes ſtarent in armis, inde ab Asia cum victore exercitu Sulla properaret. Et ſanè quum tam ferus in Sullanos Marius fuiſſet ; quantâ ſævitiâ opus erat, ut Sulla de Mario vindicaretur ? Primùm apud Capuam ſub amne Vulturno signa concurrunt ; & ſtatim Norbani fuſus exercitus. Statim omnes Scipionis copiæ, oſtentatâ ſpe pacis, oppreſſæ. Tum Marius juvenis, & Carbo conſules, quasi deſperatâ victoriâ, ne inulti perirent, in anteceſſum ſanguine ſenatûs sibi parentabant ; obſeſſâque curiâ, sic de ſenatu, quasi de carcere, qui jugularentur, educti. Quid funerum in foro, in circo, in patentibus templis ? Nam Quinctus Mucius Scævola pontifex, Veſtales amplexus aras, tantùm non eodem igne ſepelitur. Lampponius atque Teleſinus, Samnitum duces,

atrociùs

atrociùs Pyrrho & Annibale Campaniam Etruriamque populantur ; & ſub ſpecie partium ſe vindicant. Apud Sacriportum Collinamque portam debellatæ omnes hoſtium copiæ. Ibi Marius, hîc Telesinus oppressi. Nec idem tamen cædium, qui belli finis fuit. Stricti enim & in pace gladii ; animadverſumque in eos, qui ſe ſponte dediderant. Minus eſt, quòd apud Sacriportum, & apud Collinam portam, ſeptuaginta ampliùs millia Sulla concidit. Bellum erat. Quatuor millia deditorum inermium civium in villa publica interfici jussit. Iſti tot in pace ; non plures ſunt ? Quis autem illos poteſt computare, quos in Urbe passim, quiſquis voluit, occîdit ? donec admonente Furfidio, *vivere aliquos debere, ut eſſent quibus imperarent ;* propoſita eſt ingens illa tabula : & ex ipſo Equeſtris ordinis flore ac ſenatûs duo millia electi, qui mori juberentur : novi generis edictum. Piget poſt hæc referre, ludibrio habita fata Carbonis, fata Sorani prætoris, atque Venuleii : Bæbium sine ferro, ritu ferarum, inter manus laniatum : Marium, ducis ipsius fratrem, apud Catuli ſepulchrum, oculis, manibus, cruribuſque defossis, ſervatum aliquamdiu, ut per singula membra moreretur. Positis singulorum ho-

Digitized by Google

minum ferè pœnis, municipia Italiæ ſplendidissima ſub haſta venierunt, Spoletium, Interamnium, Præneſte, Florentia. Nam Sulmonem, vetus oppidum ſocium atque amicum (facinus indignum!) nondum expugnatum, ut obsides jure belli, & modò morte damnati duci jubentur: sic damnatam civitatem jussit Sulla deleri.

CAPUT XXII.

BELLUM SERTORIANUM.

BELLUM Sertorianum quid aliud, quàm Sullanæ proſcriptionis hereditas fuit? hoſtile potiùs, an civile dixerim, neſcio; quippe quod Lusitani Celtiberique Romano geſſerint duce. Exſul & profugus feralis illius tabulæ, vir ſummæ quidem, ſed calamitoſæ virtutis, malis ſuis maria terraſque permiſcuit: & jam Africæ, jam Balearibus inſulis fortunam expertus, victuſque, in Oceanum, Fortunataſque inſulas penetravit: tandem Hiſpaniam armavit. Viro cum viris facilè convenit. Nec aliàs magis apparuit Hiſpani militis vigor, quàm Romano duce. Quamquam ille non contentus Hiſpaniâ,

Digitized by Google

ad Mithridatem quoque Ponticoſque reſpexit, regemque claſſe juvit. Et quid futurum fuit? ſatis tanto hoſti uno imperatore reſiſtere res Romana non potuit. Additus Metello Cnæus Pompeius. Hi copias viri diu, & ancipiti ſemper acie attrivere: nec tamen priùs bello, quàm ſuorum ſcelere & inſidiis, exſtinctus eſt. Copias ejus propè totâ Hiſpaniâ perſequuti, diu & ancipiti ſemper acie domuerunt. Prima per legatos certamina habita, quum hinc Domitius & Thorius, inde Herculeii proluderent: mox his apud Segoviam, illis apud Anam flumen oppreſſis, ipſi duces cominus invicem experti, apud Lauronem, atque Sucronem, æquavere clades. Tum illis ad populationem agrorum, his ad urbium excidia converſis, miſera inter Romanos duces Hiſpania diſcordiæ pœnas dabat; donec oppreſſo domeſticâ fraude Sertorio, victo deditoque Perpernâ, ipſæ quoque in Romanam fidem venere urbes, Oſca, Termes, Tutia, Valentia, Auxima, & infame nihil non experta Calaguris. Sic recepta in pacem Hiſpania. Victores duces externum id magis, quàm civile, bellum videri voluerunt, ut triumpharent.

Digitized by Google

CAPUT XXIII.

BELLUM CIVILE SUB LEPIDO.

MARCO Lepido, Quincto Catulo conſulibus, civile bellum pene citiùs oppreſſum eſt, quàm inciperet : ſed quantum quàmque latè fax illius motûs ab ipſo Sullæ rogo exarsit ! Cupidus namque rerum novarum per inſolentiam Lepidus, acta tanti viri reſcindere parabat ; nec immeritò, si tamen poſſet sine magna clade reipublicæ. Nam quum jure belli Sulla dictator proſcripsiſſet inimicos ; qui ſupererant, revocante Lepido, quid aliud quàm ad bellum vocabantur ? quumque damnatorum civium bona, addicente Sullâ, quamvis malè capta, jure tamen, repetitio eorum procul dubio labefactabat compositam civitatem. Expediebat ergo quasi ægræ ſauciæque reipublicæ requieſcere quomodocumque, ne vulnera curatione ipſâ reſcinderentur. Ergo quum turbidis concionibus, velut classico, civitatem terruiſſet, profectus in Etruriam, arma inde & exercitum Urbi admoverat. Sed jam Mulvium pontem collemque Janiculum Lutatius Catulus, Cnæuſque

Digitized by Google

Pompeius, Sullanæ dominationis duces atque ſigniferi, alio exercitu inſederant. A quibus primo ſtatim impetu retro pulſus, hoſtiſque a ſenatu judicatus, incruentâ fugâ in Etruriam, inde Sardiniam receſſit; ibique morbo & pœnitentiâ interiit. Victores, quod non temere aliàs in civilibus bellis, pace contenti fuerunt.

Digitized by Google

LIBER QUARTUS.

CAPUT I.

BELLUM CATILINARIUM.

CATILINAM luxuria primùm, tum hinc conflata egeſtas rei familiaris, ſimul occasio, quòd in extremis finibus mundi arma Romana peregrinabantur, in nefaria consilia opprimendæ patriæ ſuæ compulere. Senatum confodere, conſules trucidare, diſtringere incendiis Urbem, diripere ærarium, totam denique rempublicam funditus tollere, & quidquid nec Annibal videretur optaſſe, quibus (ô nefas!) ſociis aggreſſus eſt? Ipſe patricius: ſed hoc minus eſt: Curii, Porcii, Sullæ, Cethegi, Autronii, Vargunteii, atque Longini, quæ familiæ? quæ ſenatûs insignia? Lentulus quoque quum maximè prætor? Hos omnes immanisſimi facinoris ſatellites habuit. Additum eſt pignus conjurationis ſanguis humanus, quem circumlatum pateris bibere: ſum-

Digitized by Google

mum nefas, niſi amplius eſſet, propter quod biberunt. Actum erat de pulcherrimo imperio, niſi illa conjuratio in Ciceronem & Antonium conſules incidiſſet; quorum alter induſtriâ rem patefecit, alter manu oppreſſit. Tanti ſceleris indicium per Fulviam emerſit, viliſſimum ſcortum, ſed parricidii innocens. Tum conſul habito ſenatu, in præſentem reum Cicero peroravit: ſed non ampliùs profectum, quàm ut hoſtis evaderet, ſeque ex profeſſo incendium ſuum reſtincturum ruinâ minaretur. Et ille quidem ad præparatum a Mallio in Etruria exercitum proficiſcitur, ſigna illaturus Urbi. Lentulus deſtinatum familiæ ſuæ Sibyllinis verſibus regnum ſibi vaticinans, ad præſtitutum a Catilina diem urbe totâ viros, faces, tela, diſponit. Nec civili conſpiratione contentus, legatis Allobrogum, qui tum fortè aderant, in arma ſollicitatis, iiſſet ultra Alpes furor, niſi alterâ proditione Vulturcii, prætoris litteræ tenerentur. Statim Ciceronis imperio injecta eſt barbaris manus. Palam prætor in ſenatu convincitur. De ſupplicio agentibus, Cæſar párcendum dignitati, Cato animadvertendum pro ſcelere cenſebat. Quam ſententiam ſequutis omnibus, in carcere parricidæ ſtrangulantur.

Digitized by Google

Quamvis parte conjurationis oppreſſâ, tamen ab incepto Catilina non deſtitit: ſed infeſtis ab Etruria signis patriam petens, obvio Antonii exercitu opprimitur. Quàm atrociter dimicatum sit, exitus docuit. Nemo hoſtium bello ſuperfuit. Quem quis in pugnando ceperat locum, eum amiſſâ animâ corpore tegebat. Catilina longè a ſuis inter hoſtium cadavera repertus eſt; pulcherrimâ morte, si pro patria sic concidiſſet.

CAPUT II.

BELLUM CÆSARIS ET POMPEII.

JAM pene toto orbe pacato, majus erat imperium Romanum, quàm ut ullis externis viribus opprimi poſſet. Itaque invidens fortuna principi gentium populo, ipſum illum in exitium ſuum armavit. Ac Mariana quidem Cinnanaque rabies intra Urbem præluſerat, quasi experiretur. Sullana tempeſtas latiùs, intra Italiam tamen, detonuerat. Cæſaris furor atque Pompeii Urbem, Italiam, gentes, nationes, totum denique, quà patebat, imperium, quodam quasi diluvio & inflammatione corripuit; adeo ut non rectè

Digitized by Google

tantùm civile dicatur, ac ne ſociale quidem, ſed nec externum; ſed potiùs commune quoddam ex omnibus, & plus quàm bellum. Quippe si duces ejus inſpicias; totus ſenatus in partibus: si exercitus; hinc undecim legiones, inde decem & octo, flos omnis & robur Italici ſanguinis: si auxilia ſociorum; hinc Gallici Germanique delectus; inde Dejotarus, Ariobarzanes, Tarchondimotus, Cotys, omne Thraciæ, Cappadociæque, Ciliciæ, Macedoniæ, Græciæ, Ætoliæ, totiuſque robur Orientis: si moram belli; quatuor anni, & pro clade rerum breve tempus: si locum & ſpatium ubi commiſſum eſt; intra Italiam: inde ſe in Galliam Hiſpaniamque deflexit, reverſumque ab occaſu, totis viribus in Epiro Theſſaliaque conſedit: hinc in Ægyptum ſubitò transiliit: inde reſpexit Aſiam: inde Africæ incubuit: poſtremò in Hiſpaniam regyravit, & ibi aliquando defecit. Sed non & odia partium finita cum bello. Non enim priùs quievere, quàm in Urbe ipſa, medio ſenatu, eorum, qui victi erant, odia victoris ſeſe cæde ſatiarent. Cauſa tantæ calamitatis eadem, quæ omnium, nimia felicitas. Siquidem Quincto Metello, Lucio Afranio conſulibus, quum Romana majeſtas toto orbe

Digitized by Google

polleret, recenteſque victorias, Ponticos & Armenios triumphos in Pompeianis theatris Roma cantaret; nimia Pompeii potentia apud otioſos, ut ſolet, cives movit invidiam. Metellus ob imminutum Cretæ triumphum, Cato adverſus potentes ſemper obliquus, detrectare Pompeium, actiſque ejus obſtrepere. Hic dolor tranſverſum egit; & ad præſidia dignitati paranda impulit. Fortè tunc Craſſus genere, divitiis, dignitate florebat; vellet tamen auctiores opes: Caïus Cæſar eloquentiâ, & ſpiritu, ecce jam & conſulatu allevabatur: Pompeius tamen ſuper utrumque eminebat. Sic igitur Cæſare dignitatem comparare, Craſſo augere, Pompeio retinere cupientibus, omnibuſque pariter potentiæ cupidis, de invadenda republica facilè convenit. Ergo quum mutuis viribus in ſuum quiſque decus niteretur, Galliam Cæſar invadit, Craſſus Aſiam, Pompeius Hiſpaniam, tres maximos exercitus; & ſic orbis imperium ſocietate trium principum occupatur. Decem annos traxit iſta dominatio. Exinde, quoniam mutuo metu tenebantur, Craſſi morte apud Parthos, & morte Juliæ Cæſaris filiæ, quæ nupta Pompeio, generi ſocerique concordiam matrimonii fœdere tenebat, ſtatim æmu-

latio erupit. Jam Pompeio ſuſpectæ Cæſaris opes, & Cæſari Pompeiana dignitas gravis. Nec hic ferebat parem, nec ille ſuperiorem. Nefas! ſic de principatu laborabant, tamquam duos tanti imperii fortuna non caperet. Ergo Lentulo Marcelloque conſulibus, ruptâ primâ conjurationis fide, de ſucceſſione Cæſaris ſenatus, id eſt, Pompeius, agitabat: nec ille abnuebat, ſi ratio ſui proximis comitiis haberetur. Conſulatus abſenti, quem decem tribuni, favente Pompeio, nuper decreverant, tum, diſſimulante eodem, negabatur. *Veniret, & peteret majorum more.* Ille contrà flagitare decreta: ac, *niſi in fide permanerent, non ſe remittere exercitum.* Ergo ut in hoſtem decernitur. His Cæſar agitatus, ſtatuit præmia armorum armis defendere. Prima civilis belli arena Italia fuit, cujus arces levibus præſidiis Pompeius inſederat: ſed omnia ſubito Cæſaris impetu oppreſſa ſunt. Prima Arimino ſigna cecinerunt. Tum pulſus Etruriâ Libo, Umbriâ Thermus, Domitius Corfinio. Et peractum erat bellum ſine ſanguine, ſi Pompeium Brundiſii opprimere potuiſſet: & cœperat: ſed ille per obſeſſi clauſtra portûs nocturnâ fugâ evaſit. Turpe dictu! modò princeps patrum, pacis bellique modera-

Digitized by Google

tor, per triumphatum a ſe mare, lacerâ & pene inermi nave fugiebat. Nec Pompeius ab Italia, quàm ſenatus ab Urbe, fugatur prior: quam pene vacuam metu Cæſar ingreſſus conſulem ſe ipſe facit. Ærarium quoque ſanctum, quia tardiùs aperiebant tribuni, juſſit effringi; cenſumque & patrimonium populi Romani antè rapuit, quàm imperium. Pulſo fugatoque Pompeio, maluit priùs ordinare provincias, quàm ipſum ſequi. Siciliam & Sardiniam, annonæ pignora, per legatos habet. Nihil hoſtile erat in Gallia: pacem ipſe fecerat. Sed ad Hiſpanienſes Pompeii exercitus tranſeunti per eam duci portas claudere auſa Maſſilia eſt. Miſera! dum cupit pacem, belli metu in bellum incidit: ſed quia tutis muris erat, vinci eam ſibi juſſit abſenti. Græcula civitas, non pro mollitie nominis, & vallum rumpere, & incendere machinas auſa, & congredi navibus: ſed Brutus, cui mandatum erat bellum, victos terrâ marique perdomuit. Mox dedentibus ſeſe ablata omnia, præter, quam potiorem omnibus habebant, libertatem. Anceps, variumque, & cruentum in Hiſpania bellum cum legatis Cnæi Pompeii, Petreio & Afranio; quos Ilerdæ caſtra habentes, apud Sicorim amnem obſidere,

& ab oppido intercludere aggreditur. Interim obundatione verni fluminis commeatibus prohibetur. Sic fame caſtra tentata ſunt ; obſeſſorque ipſe quasi obsidebatur. Sed ubi pax fluminis rediit, populationibus & pugnæ campos aperuit : iterum ferox inſtat ; & cedentes ad Celtiberiam conſequutus, aggere & vallo, ac per hæc siti ad deditionem compulit. Sic citerior Hiſpania recepta eſt ; nec ulterior moram fecit. Quid enim una poſt quinque legiones ? Itaque ultro cedente Varrone, Gades, fretum, Oceanus, omnia felicitatem Cæſaris ſequebantur. Aliquid tamen adversùs abſentem ducem auſa fortuna eſt circa Illyricum & Africam, quasi de induſtria proſpera ejus adversis radiarentur. Quippe quum fauces Adriatici maris jussi occupare Dolabella & Antonius, ille Illyrico, hic Curictico littore caſtra poſuiſſent, jam maria latè tenente Pompeio, repente legatus ejus Octavius Libo ingentibus copiis classicorum circumvenit utrumque. Deditionem fames extorsit Antonio. Miſſæ quoque a Basilo in auxilium ejus rates, quales inopia navium fecerat, novâ Pompeianorum arte Cilicum, actis ſub mare funibus, captæ quasi per indaginem. Duas tamen æſtus explicuit : una, quæ Opiterginos

Digitized by Google

ferebat, in vadis hæſit, memorandumque poſteris exemplum dedit. Quippe vix mille juvenum manus, circumfuſi undique exercitûs per totum diem tela ſuſtinuit; & quum exitum virtus non haberet, tamen ne in deditionem veniret, hortante tribuno Vulteio, mutuis ictibus in ſe concucurrit. In Africa quoque par & virtus & calamitas Curionis fuit; qui ad recipiendam provinciam miſſus, pulſo fugatoque Varo jam ſuperbus, ſubitum Jubæ regis adventum, equitatumque Maurorum ſuſtinere non potuit. Patebat victo fuga, ſed pudor ſuasit, ut amiſſum ſuâ temeritate exercitum morte ſequeretur. Sed jam debitum par fortunâ flagitante, ſedem bello Pompeius Epiron elegerat: nec Cæſar moratur. Quippe ordinatis a tergo omnibus, quamvis hyems media prohiberet, tempeſtate ad bellum navigavit; poſitiſque ad Oricum caſtris, quum pars exercitûs, ob inopiam navium cum Antonio relicta, Brundiſii moram faceret; adeo impatiens erat, ut ad arceſſendos eos, ardente ventis mari, nocte concubiâ, ſpeculatorio navigio, ſolus ire tentaverit. Exſtat ad trepidum tanto diſcrimine gubernatorem vox ipſius: *Quid times? Cæſarem vehis.* Contractis in unum omnibus undique copiis,

poſitiſque cominus caſtris, diverſa erant ducum consilia. Cæſar pro natura ferox, & conficiendæ rei cupidus, oſtentare aciem, provocare, laceſſere; nunc obsidione caſtrorum, quæ ſedecim millium vallo obduxerat (ſed quid his obeſſet obsidio, qui patente mari omnibus copiis abundarent?) nunc oppugnatione Dyrrhachii irritâ (quippe quam vel situs inexpugnabilem faceret) ad hoc assiduis in eruptione hoſtium prœliis (quo tempore egregia virtus Scævæ centurionis enituit, cujus in ſcuto centum atque vigiinti tela ſedere) jam verò direptione urbium ſociarum, quum Oricum, & Gomphos, & alia caſtella Theſſaliæ vaſtaret. Pompeius adverſùs hæc nectere moras, tergiverſari, simul ut hoſtem interclusum undique inopiâ commeatuum tereret, utque ardentissimi ducis conſeneſceret impetus. Nec diutius profuit duci ſalutare consilium. Miles otium, ſocii moram, principes ambitum ducis increpabant. Sic præcipitantibus fatis, prœlio ſumpta eſt Theſſalia; & Philippicis campis Urbis, imperii, generis humani fata commiſſa ſunt. Numquam uno loco tantum virium populi Romani, tantum dignitatis fortuna vidit, trecenta ampliùs millia hinc illinc, præter auxilia regum,

& ſociorum. Numquam imminentis ruinæ manifeſtiora prodigia, fuga victimarum, examina in signis, interdiu tenebræ; dux ipſe & nocturnâ imagine theatri ſui audiens plauſum in modum planctûs circumſonare; & manè cum pullo (nefas!) apud principia conſpectus. Numquam acrior neque alacrior exercitus Cæſaris fuit. Inde claſsica priùs, inde tela. Annotatum quoque committentis aciem Craſtini pilum; qui mox adacto in os gladio, sic inter cadavera repertus, libidinem ac rabiem, quâ pugnaverat, ipsâ novitate vulneris præferebat. Sed nec minùs admirabilis illius exitus belli. Quippe quum Pompeius adeo equitum copiâ abundaret, ut facilè circumventurus sibi Cæſarem videretur, circumventus ipſe eſt. Nam quum diu æquo Marte contenderent, juſſuque Pompeii fuſus a cornu erupiſſet equitatus; repente hinc signo dato, Germanorum cohortes tantum in effuſos equites fecere impetum, ut illi eſſe pedites, hi venire in equis viderentur. Hanc ſtragem fugientis equitatûs levis armaturæ ruina comitata eſt. Tunc terrore latiùs dato, turbantibus invicem copiis, reliqua ſtrages quasi unâ manu facta eſt. Nec ulla res magis exitio fuit, quàm ipſa exercitûs magnitudo. Multus

Digitized by Google

in eo prœlio Cæſar fuit, mediuſque inter imperatorem & militem. Voces quoque obequitantis exceptæ, altera cruenta, ſed docta, & ad victoriam efficax; *Miles, faciem feri*: altera ad jactationem compoſita; *Parce civibus*: quum ipſe ſequeretur. Felicem utcumque in malis Pompeium, si eadem ipſum, quæ exercitum ejus, fortuna traxiſſet! Superſtes dignitati ſuæ vixit, ut cum majore dedecore per Theſſalica Tempe equo fugeret: ut unâ naviculâ Lesbon applicaretur: pulſus Syedris, in deſerto Ciliciæ ſcopulo fugam in Parthos, Africam, vel Ægyptum agitaret: ut denique in Pelusio littore, imperio vilissimi regis, consiliis ſpadonum, &, ne quid malis desit, Septimii deſertoris ſui gladio trucidatus, ſub oculis uxoris ſuæ liberorumque moreretur. Quis non peractum eſſe cum Pompeio crederet bellum? Atqui acriùs multò atque vehementiùs Theſſalici incendii cineres recaluere. Et in Ægypto quidem adversùs Cæſarem sine partibus bellum. Quippe quum Ptolemæus rex Alexandriæ ſummum civilis belli ſcelus peregiſſet, fœduſque amicitiæ cum Cæſare, medio Pompeii capite, ſanxiſſet; ultionem tanti viri Manibus quærente fortunâ, cauſa non defuit. Cleopatra

Digitized by Google

regis ſoror, affuſa Cæſaris genibus, partem regni repoſcebat. Aderat puellæ forma, & quæ duplicaretur ex illo, quòd talis paſſa videbatur injuriam : odium ipsius regis, qui Pompeii cædem partium fato, non Cæſari dederat ; haud dubiè idem in ipſum auſurus, si expediſſet. Quam ubi Cæſar reſtitui jussit in regnum, ſtatim ab eiſdem percuſſoribus Pompeii obſeſſus in regia, quamvis exiguâ manu, ingentis exercitûs molem mirâ virtute ſuſtinuit. Ac primùm ædificiorum proximorum, atque navalium incendio, infeſtorum hoſtium tela ſubmovit : mox in peninſulam Pharon ſubitus evasit : inde depulſus in maria, mirâ felicitate ad proximam claſſem enatavit, relicto quidem in fluctibus paludamento, ſeu fato, ſeu consilio, ut illud ingruentibus hoſtium telis ſaxiſque peteretur. Tandem receptus a classicis ſuis, undique simul hoſtes adortus, de imbelli ac perfida gente juſta generi Manibus dedit. Quippe & Theodotus magiſter auctorque totius belli, & ne virilia quidem portenta Pothinus atque Ganymedes, diverſâ per mare & terras fugâ & morte conſumpti. Regis ipsius corpus obrutum limo repertum eſt in aureæ loricæ honore. In Asia quoque novus rerum motus a Ponto, planè

quaſi de induſtria captante fortunâ hunc Mithridatico regno exitum, ut a Pompeio pater, a Cæſare filius vinceretur. Rex Pharnaces magis diſcordiæ noſtræ fiduciâ, quam virtutis ſuæ, infeſto in Cappadociam agmine ruebat: ſed hunc Cæſar aggreſſus, uno, &, ut sic dixerim, non toto prœlio, obtrivit; more fulminis, quod uno eodemque momento venit, percussit, abſcessit. Nec vana de ſe prædicatio eſt Cæſaris, *antè victum hoſtem eſſe, quàm viſum.* Sic cum exteris. At in Africa cum civibus multò atrociùs, quàm in Pharſalia. Huc reliquias partium naufragarum quidam furoris æſtus expulerat; nec reliquias diceres, ſed integrum bellum. Sparſæ magis, quàm oppreſſæ vires erant. Auxerat ſacramentum ipſa clades imperatoris: nec degenerabat ducum ſuccessio. Quippe ſatis amplè ſonabant in Pompeiani nominis locum Cato & Scipio. Accessit copiis Mauritaniæ rex Juba, videlicet ut latiùs vinceret Cæſar. Nihil ergo inter Pharſaliam, & Thapſon, nisi quòd amplior, eóque acrior Cæſarianorum impetus fuit, indignantium poſt Pompeium creviſſe bellum. Denique, quod aliàs numquam, ante imperium ducis ſuâ ſponte signa cecinerunt. Strages a Juba cœpit. Ejus elephanti bellorum

Digitized by Google

rudes, & nuperi a ſylva, conſternati ſubito clangore: ſtatim & in fugam exercitus, nec duces fortiùs, quàm ut fugérent, non inconſpicuâ tamen morte omnium. Jam Scipio nave fugiebat: ſed aſſequutis eum hoſtibus, gladium per viſcera exegit; &, ubi eſſet, quodam requirente, reſpondit hoc ipſum, *Bene ſe habet Imperator.* Juba, quum ſe recepiſſet in regiam, magnificè epulatus eſt poſtero die cum Petreio fugæ comite, ſuperque menſas & pocula interficiendum ſe ei præbuit. Ille & regi ſuffecit, & ſibi; quum interim ſemesi in medio cibi, & parentalia fercula regio simul Romanoque ſanguine madebant. Cato non interfuit bello; poſitiſque apud Bagradam caſtris, Uticam, velut altera Africæ clauſtra ſervabat. Sed acceptâ partium clade, nihil cunctatus, ut ſapiente dignum erat, mortem etiam lætus accivit. Nam poſtquam filium comiteſque ab amplexu dimisit, in nocte lecto ad lucernam Platonis libro, qui immortalitatem animæ docet, paululum quievit: tum circa primam vigiliam ſtricto gladio revelatum manu pectus ſemel iterumque percussit. Ausi poſt hoc virum medici violare fomentis. Ille paſſus, dum abſcederent, reſcidit plagas; ſequutâque vi ſanguinis,

Digitized by Google

moribundas manus in ipſo vulnere reliquit. Quaſi non eſſet uſquam dimicatum, ſic arma rurſus & partes ; quantóque Africa ſupra Theſſaliam , tantò Africam ſuperabat Hiſpania. Plurimum quantum favoris partibus dabat fraternitas ducum, & pro uno duos ſtare Pompeios. Itaque nuſquam atrociùs, nec tam ancipiti Marte concurſum eſt. Primùm in ipſo oſtio Oceani Varus Didiuſque legati conflixere : ſed acrius fuit cum ipſo mari, quàm inter ſe navibus bellum : ſiquidem , velut furorem civium caſtigaret Oceanus, utramque claſſem naufragio cecîdit. Quinam ille horror, quum eodem tempore fluctus , procellæ , viri, naves , armamenta confligerent ? adde sitûs ipsius formidinem , vergentia in unum hinc Hiſpaniæ , inde Mauritaniæ littora ; mare & inteſtinum, & externum ; imminenteſque Herculis ſpeculas ; quum omnia undique ſimul prœlio & tempeſtate ſævirent. Mox circa obsidiones urbium utrimque diſcurſum eſt, quæ miſeræ inter hos atque illos duces ſocietatis Romanæ pœnas dabant. Omnium poſtrema certaminum Munda. Hîc non pro cetera felicitate, ſed anceps, & diu triſte prœlium ; ut planè videretur neſcio quid deliberare fortuna. Sanè & ipſe ante aciem mœſtior

Digitized by Google

non ex more Cæſar, sive reſpectu fragilitatis humanæ, sive nimiam proſperorum ſuſpectam habens continuationem; vel eadem timens, poſtquam idem eſſe cœperat, quod Pompeius. Sed in ipſo prœlio, quod nemo umquam meminerat, quum diu pari Marte acies nihil aliud quàm occiderent, in medio ardore pugnantium ſubitò ingens inter utroſque silentium, quasi conveniſſet. Hic omnium ſenſus erat. Novissimè illud invisitatum Cæſaris oculis (nefas) poſt quatuordecim annos probata veteranorum manus gradum retro dedit. Quòd etsi nondum fugerat, apparebat tamen pudore magis, quàm virtute resiſtere. Itaque ablegato equo, similis furenti, primam in aciem procurrit. Ibi prenſare fugientes, confirmare, per totum denique agmen oculis, manibus, clamore volitare. Dicitur in illa perturbatione & de extremis agitaſſe ſecum, & manifeſtè vultu prætuliſſe, quasi occupare manu mortem vellet; nisi cohortes hoſtium quinque per tranſverſam aciem actæ, quas Labienus periclitantibus caſtris ſubsidio miſerat, fugæ ſpeciem præbuiſſent. Hoc aut & ipſe credidit, aut dux callidus arripuit in occasionem: & quasi in fugientem invectus, simul & ſuorum erexit animos, & hoſ-

Digitized by Google

tis perculit. Nam hi dum ſe putant vincere, fortiùs ſequi; Pompeiani dum fugere credunt ſuos, fugere cœperunt. Quanta fuerit hoſtium cœdes, ira, rabieſque victoribus, sic æſtimari poteſt. Hoc a prœlio profugi quum ſe Mundam recepiſſent, & Cæſar obsideri ſtatim victos imperaſſet, congeſtis cadaveribus agger effectus eſt, quæ pilis jaculiſque confixa inter ſe tenebantur: fœdum etiam inter barbaros! Sed videlicet victoriam deſperantibus Pompeii liberis, Cnæum prœlio profugum, crure ſaucio, deſerta & avia petentem, Ceſonius apud Lauronem oppidum conſequutus, pugnantem (adeo nondum deſperabat) interfecit. Sextum fortuna in Celtiberiam interim abſcondit; aliiſque poſt Cæſarem bellis reſervavit. Cæſar in patriam victor invehitur. Primum de Gallia triumphum tanſmiſerat Rhenus, Rhodanus, & ex auro captivus Oceanus. Altera laurus Ægyptia: tunc in ferculis Nilus, Arsinoë, & ad simulacrum ignium ardens Pharus. Tertius de Pharnace currus, & Ponto. Quartus Jubam & Mauros, & bis ſubactam oſtendebat Hiſpaniam. Pharſalia, & Thapſos, & Munda nuſquam. Et quantò majora erant, de quibus non triumphabat! Hic aliquando finis armis fuit. Reliqua

Digitized by Google

pax incruenta : penſatumque clementiâ bellum. Nemo cæſus imperio præter Afranium ; ſatis ignoverat ſemel : & Fauſtum Sullam ; didicerat generos timere : filiamque Pompeii cum patruelibus ex Sulla ; hîc poſteris cavebatur. Itaque non ingratis civibus, omnes unum in principem congeſti honores : circa templa imagines ; in theatro diſtincta radiis corona ; ſuggeſtus in curia ; faſtigium in domo ; mensis in cœlo ; ad hoc pater ipſe patriæ perpetuuſque dictator : novissimè, dubium an ipſo volente, oblata pro Roſtris ab Antonio conſule regni insignia. Quæ omnia, velut infulæ, in deſtinatam morti victimam congerebantur. Quippe clementiam principis vicit invidia ; graviſque erat liberis ipſa beneficiorum potentia. Nec diutius dilatio donata eſt : ſed Brutus & Cassius, aliique patres conſenſerunt in cædem principis. Quanta vis fati ! manaverat latè conjuratio : libellus etiam Cæſari datus eodem die : nec perlitare centum victimis potuerat. Venit in curiam tamen, expeditionem Parthicam meditans. Ibi in curuli ſedentem eum ſenatus invasit ; tribuſque & viginti vulneribus ad terram datus eſt. Sic ille, qui terrarum Orbem civili ſanguine impleverat, tandem ipſe ſanguine ſuo curiam implevit.

CAPUT

Digitized by Google

CAPUT III.

CÆSAR AUGUSTUS.

Populus Romanus, Cæſare & Pompeio trucidatis, rediiſſe in ſtatum priſtinæ libertatis videbatur; & redierat, nisi aut Pompeius liberos, aut Cæſar heredem reliquiſſet: vel, quod utroque perniciosius fuit, si non collega quondam, mox æmulus Cæſarianæ potentiæ, fax & turbo ſequentis ſeculi, ſuperfuiſſet Antonius. Quippe dum Sextus paterna repetit, trepidatum toto mari: dum Octavius mortem patris ulciſcitur, iterum fuit movenda Theſſalia: dum Antonius varius ingenio, aut ſucceſſorem Cæſaris indignatur Octavium, aut amore Cleopatræ deſciſcit in regem, aliter ſalvus eſſe non potuit, nisi confugiſſet ad ſervitutem. Gratulandum tamen in tanta perturbatione eſt, quòd potissimùm ad Octavium Cæſarem Auguſtum ſumma rerum rediit; qui ſapientiâ ſuâ atque ſolertiâ, perculſum undique & perturbatum ordinavit imperii corpus: quod ita haud dubiè numquam coire & conſentire potuiſſet, nisi unius præsidis nutu, quasi ani-

nû & mente, regeretur. Marco Antonio, Publio Dolabellâ conſulibus, imperium Romanum jam ad Cæſares transferente fortunâ, varius & multiplex civitatis motus fuit: quodque in annua cœli converſione fieri ſolet, ut mota ſidera tonent, ac ſuos flexus tempeſtate ſignificent; ſic tum Romanæ dominationis, id eſt, humani generis, converſione penitus intremuit, omnique genere diſcriminum, civilibus, terreſtribus ac navalibus bellis, omne imperii corpus agitatum eſt.

CAPUT IV.

BELLUM MUTINENSE.

PRIMA civilium motuum cauſa teſtamentum Cæſaris fuit, cujus ſecundus heres Antonius, prælatum ſibi Octavium furens, inexpiabile contra adoptionem acerrimi juvenis ſuſceperat bellum. Quippe quum intra decem & octo annos tenerum, obnoxium, & opportunum injuriæ juvenem videret, ipſe plenæ ex commilitio Cæſaris dignitatis, lacerare furtis hereditatem, ipſum inſectari probris, cunctis artibus cooptationem Juliæ gentis inhibere; denique ad opprimendum ju-

Digitized by Google

venem palam arma moliri, & jam parato exercitu in Ciſalpina Gallia reſiſtentem motibus ſuis Decimum Brutum obſidere. Octavius Cæſar, ætate & injuriâ favorabilis, & nominis majeſtate, quod ſibi induerat, revocatis ad arma veteranis, privatus (quis crederet!) conſulem aggreditur: obſidio Mutinæ liberat Brutum: Antonium exuit caſtris. Tum quidem etiam manu pulcher apparuit: nam cruentus & ſaucius aquilam, a moriente ſignifero traditam, ſuis humeris in caſtra referebat.

CAPUT V.

BELLUM PÆRUSINUM.

ALTERUM bellum concitavit agrorum diviſio, quos Cæſar veteranis patris, pretium militiæ, perſolvebat. Semper aliàs Antonii peſſimum ingenium Fulvia, gladio cincta, virilis audaciæ uxor, agitabat. Ergo depulſos agris colonos incitando, iterum in arma ierat. Hîc verò jam non privatis, ſed totius ſenatûs ſuffragiis judicatum hoſtem Cæſar aggreſſus, intra Peruſiæ muros redegit, compulitque ad extrema deditionis turpi & nihil non expertâ fame.

Digitized by Google

CAPUT VI.

TRIUMVIRATUS.

Quum ſolus etiam gravis paci, gravis reipublicæ eſſet Antonius, quaſi ignis incendio Lepidus acceſſit. Quid contra duos exercitus neceſſe fuit venire in cruentiſsimi fœderis ſocietatem? Diverſa omnium vota. Incendit Lepidum divitiarum cupido, quarum ſpes ex turbatione reipublicæ: Antonium ultionis de his, qui ſe hoſtem judicaſſent. Cæſarem inultus pater, & Manibus ejus graves Caſſius & Brutus agitabant. In hoc velut fœdus pax inter tres duces componitur. Apud Confluentes inter Peruſiam & Bononiam jungunt manus, & exercitus conſalutant. Nullo bono more Triumviratus invaditur; oppreſſâque armis republicâ, redit Sullana proſcriptio: cujus atrocitas nihil in ſe minus habet, quàm numerum centum quadraginta ſenatorum. Exitus fœdi, truces, miſerabiles, toto terrarum orbe fugientium. Pro quibus quis pro dignitate rei ingemiſcat, quum Antonius Lucium Cæſarem avunculum ſuum, Lepidus Lucium Paullum ſuum fratrem pro-

Digitized by Google

ſcripſerit ? Romæ capita cæſorum proponere in Roſtris jam uſitatum erat : verùm sic quoque civitas lacrymas tenere non potuit, quum reciſum Ciceronis caput in illis ſuis Roſtris videretur ; nec aliter ad videndum eum, quàm ſolebat ad audiendum, concurreretur. Hæc ſcelera in Antonii Lepidique tabulis. Cæſar percuſſoribus patris contentus fuit. Hæc quoque, nisi multa fuiſſet, etiam juſta cædes haberetur.

CAPUT VII.

BELLUM CASSII ET BRUTI.

BRUTUS & Cassius sic Cæſarem, quasi Tarquinium regem, depuliſſe regno videbantur : ſed libertatem, quam maximè reſtitutam voluerunt, illo ipſo parricidio perdidere. Igitur cæde perfectâ, quum veteranos Cæſaris, nec immeritò, timerent, ſtatim e curia in Capitolium confugerant. Nec illis ad ultionem deerat animus : ſed ducem non habebant. Igitur quum appareret, quæ ſtrages reipublicæ immineret, diſplicuit ultio, conſenſu conſulis abolitione diſcordiarum decretâ. Ne tamen publici doloris oculos

Digitized by Google

ferrent, in provincias ab illo ipſo, quem occiderant, Cæſare datas, Syriam & Macedoniam, conceſſerant. Sic vindicta Cæſaris dilata potiùs, quàm oppreſſa eſt. Igitur ordinata magis ut poterat, quàm ut debebat, reſpublica: relicto ad urbis præsidium Lepido, Cæſar cum Antonio in Caſſium Brutumque ſuccingitur. Illi comparatis ingentibus copiis, eamdem illam, quæ fatalis Cnæo Pompeio fuit, arenam inſederant. Sed nec tum imminentis cladis deſtinata signa latuere. Nam & aſſuetæ cadaverum pabulo volucres caſtra, quasi jam ſua, circumvolabant; & in aciem prodeuntibus obvius Æthiops nimis apertè ferale signum fuit. Ipsique Bruto per noctem, quum illato lumine ex more aliqua ſecum agitaret, atra quædam imago ſe obtulit: &, *quæ eſſet*, interrogata; *Tuus*, inquit, *malus Genius*. Hoc dixit, & ſub oculis mirantis evanuit. Diſpari meliora præſagio in Cæſaris caſtris omnia aves, victimæque promiſerant: ſed nihil illo præſentius, quàm quòd Cæſaris medicus ſomnio admonitus eſt, ut Cæſar caſtris excederet, quibus capi imminebat: ut factum eſt. Acie namque commiſſâ, quum pari ardore aliquamdiu dimicatum foret, quamvis duces non eſſent præſentes, quum alterum

Digitized by Google

corporis ægritudo, illum metus & ignavia ſubduxiſſent; ſtabat tamen pro partibus invicta fortuna & ultoris, & qui vindicabatur, ut exitus prœlii docuit. Primum adeo anceps fuit & par utrimque diſcrimen. Capta ſunt hinc Cæſaris caſtra, inde Cassii. Sed quantò efficacior eſt fortuna, quàm virtus! & quàm verum eſt, quod moriens efflavit, *non in re, ſed in verbo tantùm eſſe virtutem!* Victoriam illi prœlio error dedit. Cassius, inclinato cornu ſuo, quum, captis Cæſaris caſtris, rapido impetu recipientes ſe videret equites, fugere arbitratus, evadit in tumulum: inde pulvere & ſtrepitu, etiam nocte vicinâ, eximentibus geſtæ rei ſenſum, quum ſpeculator quoque in id miſſus, tardiùs renuntiaret; tranſactum de partibus ratus; uni ex proximis auferendum præbuit caput. Brutus quum in Cassio etiam ſuum animum perdidiſſet, ne quid ex conſtituti fide reſignaret (ita enim, impares ne ſupereſſent bello, convenerat) ipſe quoque uni comitum ſuorum confodiendum præbuit latus. Quis ſapientissimos viros non miretur ad ultimum non ſuis manibus uſos? niſi si hoc quoque ex perſuaſione defuit, ne violarent manus, ſed in abolitione ſanctiſſimarum piiſſimarumque animarum judicio ſuo, ſcelere alieno, uterentur. H 4

Digitized by Google

CAPUT VIII.

BELLUM CUM SEXTO POMPEIO.

SUBLATIS percuſſoribus Cæſaris, ſupererat Pompeii domus. Alter juvenum in Hiſpania occiderat, alter fugâ evaſerat; contractiſque infelicis belli reliquiis, quum inſuper ergaſtula armaſſet, Siciliam Sardiniamque habebat. Jam & claſſe medium mare inſederat, ô quam diverſus a patre! Ille Cilicas exſtinxerat: hic ſecum piratas navales agitabat. Tantâ mole belli penitus in Siculo freto juvenis oppreſſus eſt, ut magni famam ducis ad inferos ſecum tuliſſet, si nihil tentâſſet ulteriùs: nisi quòd magnæ indolis signum eſt, ſperare ſemper. Perditis énim rebus profugit; Asiamque velis petit, venturus ibi in manus hoſtium & catenas, &, quod miſerrimum eſt fortibus viris, ad hoſtium arbitrium ſub percuſſore moriturus. Non alia poſt Xerxem miſerabilior fuga. Quippe modò trecentarum quinquaginta navium dominus cum ſex ſeptemve fugiebat, exſtincto prætoriæ navis lumine, annulis in mare abjectis, pavens atque reſpectans, & tamen non timens ne periret.

Digitized by Google

CAPUT IX.

BELLUM PARTHICUM DUCE VENTIDIO,

QUAMVIS in Caſſio & Bruto partes ſuſtuliſſet ; in Pompeio totum partium nomen abolêſſet ; nondum tamen ad pacis ſtabilitatem profecerat Cæſar, quum ſcopulus, & nodus, & mora publicæ ſecuritatis ſupereſſet Antonius. Nec ille defuit vitiis, quin periret, immo omnia expertus ambitu & luxuriâ, primùm hoſtes, deinde cives, tandem etiam terrore ſui ſeculum liberavit. Parthi clade Craſsianâ altiùs animos erexerant ; civileſque populi Romani diſcordias læti acceperant : itaque ut prima adfulsit occasio, non dubitaverunt & erumpere, ultro quidem invitante Labieno, qui miſſus a Caſſio Brutoque (quis furor ſcelerum !) ſollicitaverat hoſtes in auxilium ; & illi Pacoro duce, regio juvene, dissipant Antoniana præsidia. Saxa legatus, ne veniret in poteſtatem, a gladio ſuo impetravit. Denique ablatâ Syriâ, emanabat latiùs malum, hoſtibus ſub auxilii ſpecie sibi vincentibus ; nisi Ventidius, & hic

legatus Antonii, incredibili felicitate & Labieni copias, ipſumque Pacorum, & omnem Parthicum equitatum, toto inter Orontem & Euphratem ſinu latè ceciderat. Viginti ampliùs millium fuit: nec ſine conſilio ducis; qui ſimulato metu adeo paſſus eſt hoſtem caſtris ſuccedere, donec, abſumpto jactûs ſpatio, adimeret uſum ſagittarum. Rex fortiſſimè dimicans cecidit. Mox circumlato ejus per urbes, quæ deſciverant, capite, Syria ſine bello recepta. Sic Craſſianam cladem Pacori cæde penſavimus.

CAPUT X.

BELLUM PARTHICUM CUM ANTONIO.

EXPERTIS invicem Parthis atque Romanis, quum Craſſus atque Pacorus utrimque virium mutuarum documenta feciſſent, pari rurſus reverentiâ integrata amicitia; & quidem ab ipſo fœdus Antonio cum rege percuſſum. Sed immenſa vanitas hominis, dum titulorum cupidine Araxem & Euphratem ſub imaginibus ſuis legi concupiſcit; neque causâ, nec conſilio, ac ne imaginariâ quidem belli indictione, quaſi hoc quoque ex arte

ducis eſſet, obrepere; relictâ repentè Syriâ in Parthos impetum facit. Gens præter armorum fiduciam callida ſimulat trepidationem, & in campos fugam: hic ſtatim quaſi victor ſequebatur: quum ſubitò nec magna hoſtium manus, ex improviſo, & jam in feſſos viâ ſub veſpere, velut nimbus, erupit, & miſſis undique ſagittis duas legiones operuerunt. Nihil acciderat in comparationem cladis, quæ in poſterum diem imminebat, niſi interveniſſet deûm miſeratio. Unus ex clade Craſſiana Parthico habitu caſtris adequitat, & ſalute Latinè datâ, quum fidem eo ipſo feciſſet, quid immineret edocuit: *Jam adfuturum cum omnibus copiis regem: irent retro, peterentque montes: ſic quoque hoſtem fortaſſe non defore.* Atque ita ſequuta eſt minor vis hoſtium, quàm immmebat. Adfuit tamen; deletæque reliquæ copiæ forent, niſi urgentibus telis in modum grandinis, quædam ſorte, quaſi docti, procubuiſſent in genua milites, & elatis ſuper capita ſcutis, cæſorum ſpeciem præbuiſſent. Tum Parthus arcus inhibuit: deinde Romani quum ſe rurſus extuliſſent, adeo res miraculo fuit, ut unus ex barbaris miſerit vocem: *Ite, & bene valete, Romani. Meritò vos victores fama gentium loquitur, qui Par-*

thorum tela fugiſtis. Non minor ex aquæ poſtea, quàm ab hoſtibus clades. Infeſta primùm siti regio ; tum quibuſdam Salinacidis fluvius infeſtior ; novissimè quia jam ab invalidis & avidè hauriebantur, noxiæ etiam dulces fuere. Mox & ardores per Armeniam, & nives per Cappadociam, & utriuſque cœli ſubita mutatio pro peſtilentia fuit. Sic vix tertiâ parte de ſedecim legionibus reliquâ, quum argentum ejus passim dolabris concideretur ; & ſubinde inter moras mortem a gladiatore ſuo efflagitâſſet egregius imperator ; tandem perſugit in Syriam. Ibi incredibili quâdam mentis vecordiâ ferocior aliquantò factus eſt : quasi viciſſet, qui evaſerat.

CAPUT XI.

BELLUM CUM ANTONIO ET CLEOPATRA.

FUROR Antonii, quatenus ambitu non interiret, luxu & libidine exſtinctus eſt. Quippe poſt Parthos quum exoſus arma in otio ageret, captus amore Cleopatræ, quasi bene geſtis rebus, in regio ſe sinu reficiebat. Hæc mulier Ægyptia, ab

ebrio imperatore, pretium libidinum Romanum imperium petit. Et promiſit Antonius: quaſi facilior eſſet Partho Romanus. Igitur dominationem parare, nec tacitè: ſed patriæ, nominis, togæ, faſcium oblitus, totus in monſtrum illud ut mente, ita animo quoque & cultu, deſciverat. Aureum in manu baculum; ad latus acinaces; purpurea veſtis ingentibus obſtricta gemmis; diadema aderat, ut reginâ rex ipſe frueretur. Ad primam novorum motuum famam Cæſar a Brundiſio trajecerat, ut venienti bello occurreret: poſitiſque in Epiro caſtris, Leucadem inſulam, montemque Leucaten, & Ambracii ſinûs cornua, infeſtâ claſſe ſuccinxerat. Nobis quadringentæ ampliùs naves, ducentæ non minùs hoſtium: ſed numerum magnitudo penſabat. Quippe a ſenis in novenos remorum ordinibus, ad hoc turribus, atque tabulatis allevatæ, caſtellorum & urbium ſpecie, non ſine gemitu maris, & labore ventorum ferebantur: quæ quidem ipſa moles exitio fuit. Cæſaris naves a triremibus in ſenos non ampliùs ordines creverant. Itaque habiles in omnia, quæ uſus poſcebat, ad impetus & recurſus flexuſque capiendos, illas graves, & ad omnia præpeditas, ſingulas plures adortæ, miſ-

Digitized by Google

ſilibus ſimul, tum roſtris, ad hoc ignibus jactis, ad arbitrium diſſipavere. Nec ullà re magis hoſtilium copiarum apparuit magnitudo, quàm poſt victoriam. Quippe immenſa classis, naufragio belli facto, toto mari ferebat Arabumque, & Sabæorum, & mille aliarum gentium Asiæ ſpolia; purpuram aurumque in ripam aſsiduè mota ventis maria revomebant. Prima dux fugæ Regina, cum aurea puppe veloque purpureo, in altum dedit. Mox ſequutus Antonius: ſed inſtare veſtigiis Cæſar. Itaque nec præparata in Oceanum fuga, nec munita præſidiis utraque Ægypti cornua, Paratonium atque Pelusium, profuere: propè manu tenebantur. Prior ferrum occupavit Antonius: Regina ad pedes Cæſaris provoluta tentavit oculos ducis, fruſtra. Nam pulchritudo intra pudicitiam principis fuit. Nec illa de vita, quæ offerebatur, ſed de parte regni laborabat. Quod ubi deſperavit a principe, ſervarique ſe triumpho vidit, incautiorem nacta cuſtodiam, in Mauſoleum ſe (ſepulcra regum ſic vocant) recipit. Ibi maximos, ut ſolebat, induta cultus, in differto odoribus ſolio, juxta ſuum ſe collocavit Antonium; admotiſque ad venas ſerpentibus, ſic morte quaſi ſomno ſoluta eſt.

Digitized by Google

CAPUT XII.

BELLA ADVERSUS GENTES EXTERAS.

HIC finis armorum civilium: reliqua adversùs exteras gentes; quæ, diſtricto circa mala ſua imperio, diversis orbis oris emicabant. Nova quippe pax; necdum aſſuetæ frenis ſervitutis tumidæ gentium inflatæque cervices ab imposito nuper jugo resiliebant. Ad Septemtrionem conversa ferme plaga ferociùs agebat; Norici, Illyrii, Pannonii, Dalmatæ, Mysi, Thraces & Daci, Sarmatæ atque Germani. Noricis animos dabant Alpes atque nives, quò bellum non poſſet aſcendere: ſed omnes illius cardinis populos, Brennos, Semnones atque Vindelicos, per privignum ſuum Claudium Druſum perpacavit. Quæ fuerit callidarum gentium feritas, facilè vel mulieres oſtendere; quæ, deficientibus telis, infantes ipſos afflictos humo in ora militum adverſa miſerunt. Illyrii quoque ſub Alpibus agunt, imaſque valles earum, ac quædam quasi clauſtra, cuſtodiunt, abruptis torrentibus impliciti. In hos expeditionem ipſe ſumpſit, fierique pontes imperavit. Hîc ſe & aquis & hoſte turbantibus, cunctanti ad aſcenſum militi

ſcutum de manu rapuit ; & in via primus, tunc agmine ſequuto, quum lubricus multitudine pons ſuccidiſſet, ſaucius manibus ac cruribus, ſpecioſior ſanguine, & ipſo periculo auguſtior, terga hoſtium percecîdit. Pannonii duobus ſaltibus, ac tribus fluviis, Dravo, Savo, Iſtroque vallabantur. Populati proximos, intra ripas ſe recipiebant. In hos domandos Tiberium misit. Cæsi ſunt in utriſque fluminibus. Arma victorum non ex more belli cremata, ſed jacta ſunt, & in profluentes data ; ut ceteris, qui reſiſtebant, victoria sic nuntiaretur. Dalmatæ plerumque ſub ſylvis agunt : inde in latrocinia promptiſſimi. Hos jam quidem Marcius incenſâ urbe Delminio quaſi detruncaverat. Poſtea Aſinius Pollio gregibus, armis, agris multaverat (hic ſecundus orator) ſed Auguſtus perdomandos Tiberio mandat : qui efferum genus fodere terras coëgit, aurumque venis repurgare ; quod alioquin gens omnium cupidiſſima, ſtudioſâ diligentiâ anquirit ; ut illud in uſus ſuos ſervare videatur. Myſi quàm feri, quàm truces fuerint, quàm ipſorum etiam barbari barbarorum, horribile dictu eſt. Unus ducum, ante aciem poſtulato silentio : *Qui vos*, inquit, *eſtis?* Reſponſum invicem : *Romani*, *gentium domini*. Et illi : *Ita*, inquiunt, *si nos*

viceritis. Accepit omen Marcus Craſſus. Illi ſtatim ante aciem immolato equo concepere votum, *ut cæſorum extis ducum & litarent, & veſcerentur.* Deos audiſſe crediderim: nec tubam ſuſtinere potuerunt. Non minimùm terroris incussit barbaris Domitius Centurio, ſatis barbaræ, efficacis tamen apud paris homines ſtoliditatis, qui foculum gerens ſuper cassidem, ſuſcitatam motu corporis flammam, velut ardenti capite, fundebat. Bessi, Thracum maximus populus deſciverat. Ille barbarus & ſignis militaribus, & diſciplinâ, armis etiam Romanis aſſueverat; ſed a Piſone perdomiti, in ipſa captivitate rabiem oſtendere: quippe quum catenas morsibus tentarent, feritatem ſuam ipsi puniebant. Daci montibus inhærent. Cotiſonis regis imperio, quoties concretus gelu Danubius junxerat ripas, decurrere ſolebant, & vicina populari. Viſum eſt Cæſari Auguſto gentem aditu difficillimam ſubmovere. Miſſo igitur Lentulo, ultra ulteriorem repulit ripam: citrà præsidia conſtituit. Sic tunc Dacia non victa, ſed ſummota, atque dilata eſt. Sarmatæ patentibus campis inequitant. Et hos per eumdem Lentulum prohibere Danubio ſatis fuit. Nihil præter nives, raraſque ſylvas habent. Tanta barbaries eſt, ut pacem non intelligant. Germa-

Digitized by Google

niam quoque utinam vincere tanti non pu-
tâſſet: magis turpiter amiſſa eſt, quàm
gloriosè acquisita: ſed quatenus ſciebat
patrem ſuum Cæſarem, bis trajecto pon-
te Rheno, quæsiſſe bellum; in illius
honorem concupiit facere provinciam.
Et factum erat, si barbari tam vitia noſ-
tra, quàm imperia ferre potuiſſent. Miſ-
ſus in eam provinciam Druſus, primos
domuit Usipetes: inde Tenctheros per-
cucurrit, & Cattos. Jam Marcomannorum
ſpoliis insignem quemdam editum tumu-
lum in tropæi modum excoluit. Inde va-
lidissimas nationes, Cheruſcos, Suevoſ-
que, & Sicambros pariter aggreſſus eſt:
qui viginti centurionibus incrematis, hoc
velut ſacramento ſumpſerant bellum, adeo
certâ victoriæ ſpe, ut prædam in ante-
ceſſum pactione diviſerint. Cheruſci equos,
Suevi aurum & argentum, Sicambri cap-
tivos elegerant: ſed omnia retrorſum.
Victor namque Druſus equos, pecora,
torques eorum, ipſoſque prædam divisit,
& vendidit. Præterea in tutelam provin-
ciarum præsidia atque cuſtodias ubique
diſpoſuit, per Moſam flumen, per Albim,
per Viſurgim. Nam per Rheni quidem
ripam quinquaginta ampliùs caſtella di-
rexit. Bonnam & Geldubam pontibus
junxit, classibuſque firmavit. Inviſum at-
que inacceſſum in id tempus Hercynium

Digitized by Google

ſaltum patefecit. Ea denique in Germania pax erat, ut mutati homines, alia terra, cœlum ipſum mitius molliuſque ſolitò videretur. Denique non per adulationem, ſed ex meritis, defuncto ibi fortiſſimo juvene, ipſi, quod numquam aliàs, ſenatus cognomen ex provincia dedit. Sed difficilius eſt provincias obtinere, quàm facere. Viribus parantur, jure retinentur. Igitur breve id gaudium. Quippe Germani victi magis, quàm domiti erant; moreſque noſtros magis quàm arma ſub imperatore Druſo ſuſpiciebant: poſtquam verò ille defunctus, Vari Quinctilii libidinem ac ſuperbiam, haud ſecus quàm ſævitiam, odiſſe cœperunt. Auſus ille agere conventum; & in caſtris jus dicebat, quaſi violentiam barbarorum & lictoris virgis, & præconis voce, poſſet inhibere: at illi, qui jam pridem rubigine obſitos enſes, inerteſque mœrerent equos, ut primùm togas, & ſæviora armis jura viderunt, duce Arminio arma corripiunt: quum interim tanta erat Varo pacis fiducia, ut ne prædictâ quidem, & proditâ per Segeſtem unum principum conjuratione commoveretur. Itaque improvidum, & nil tale metuentem improviſò adorti, quum ille (ô ſecuritas!) ad tribunal citaret, undique invadunt, caſtra rapiunt, tres legiones opprimuntur. Varus

Digitized by Google

perditas res eodem, quo Cannenſem diem Paullus, & fato eſt & animo ſequutus. Nihil illâ cæde per paludes, perque ſylvas cruentius: nihil inſultatione barbarorum intolerantius, præcipuè tamen in cauſarum patronos. Aliis oculos, aliis manus amputabant: unius os ſutum, reciſâ priùs linguâ, quam in manu tenens barbarus, *Tandem*, inquit, *vipera*, *ſibilare deſiſte*. Ipſius quoque conſulis corpus, quod militum pietas humi abdiderat, effoſſum. Signa & aquilas duas adhuc barbari poſſident. Tertiam ſignifer priùs, quàm in manus hoſtium veniret, evulsit; merſamque intra baltei ſui latebras gerens, in cruenta palude sic latuit. Hac clade factum, ut imperium, quod in littore Oceani non ſteterat, in ripa Rheni fluminis ſtaret. Hæc ad ſeptemtrionem. Sub Meridiano tumultuatum magis, quàm bellatum eſt. Muſulanios atque Getulos, accolas Syrtium, Coſſo duce compeſcuit: unde illi *Getulici* nomen. Latiùs victoria patet. Marmaridas atque Garamantas Curinio ſubigendos dedit. Potuit & ille redire *Marmaricus*, ſed modeſtior in æſtimanda victoria fuit. Ad Orientem plus negotii cum Armeniis. Huc alterum ex Cæſaribus nepotibus ſuis misit. Ambo fato breves: ſed alter inglorius. Maſſiliæ quippe Lucius morbo ſolvitur: in Syria Caius ex

Digitized by Google

vulnere, quum Armeniam ad Parthos ſe ſubtrahentem recipit. Armenios, victo rege Tigrane, in hoc unum ſervitutis genus Pompeius aſſueverat, ut rectores a nobis acciperent. Intermiſſum ergo jus per hunc recuperatum, non incruento nec inulto tamen certamine. Quippe Domnes, quem rex Artaxatis præfecerat, ſimulatâ proditione, adortus virum intentum libello, quem, ut theſaurorum rationes continentem ipſe porrexerat, ſtricto ferro cruentat vulnere in tempus. Ceterùm barbarus undique infeſto exercitu oppreſſus, gladio, & pyrâ, in quam ſe percuſſus immiſit, ſuperſtiti etiamnum Cæſari ſatisfecit. Sub Occaſu pacata fere omnis Hiſpania, niſi quam Pyrenæi deſinentis ſcopulis inhærentem citerior alluebat Oceanus. Hìc duæ validiſſimæ gentes, Cantabri & Aſtures, immunes imperii agitabant. Cantabrorum & pejor, & altior, & magis pertinax in rebellando animus fuit; qui non contenti libertatem ſuam defendere, proximis etiam imperitare tentabant, Vaccæoſque, & Curgionios, & Autrigonas crebris incùrſionibus fatigabant. In hos igitur, quia vehementiùs agere nuntiabantur, non mandata expeditio, ſed ſumpta eſt. Ipſe venit Segiſamam: caſtra poſuit. Inde partito exercitu totam indidem amplexus Cantabriam,

Digitized by Google

efferam gentem, ritu ferarum, quaſi indagine debellabat. Nec ab Oceano quies, quum infeſtâ claſſe ipſa quoque terga hoſtium cæderentur. Primùm adversùs Cantabros ſub mœnibus Vellicæ prœliatus eſt. Hinc fuga in eminentissimum Vinnium montem, quem maria priùs Oceani, quàm arma Romana aſcenſura eſſe crediderant. Tertiò Arracillum oppidum magnâ vi repugnat. Captum tamen poſtremò fuit. In Edullii montis obsidione (quem perpetuâ quindecim millium foſſâ comprehenſum cinxit, undique simul adeunte Romano) poſtquam extrema barbari vident, certatim igne, ferro inter epulas, venenoque, quod ibi vulgò ex arboribus taxeis exprimitur, præcepere mortem; ſeque pars major a captivitate, quæ videbatur, vindicavere. Hæc per Antiſtium, Furnium, Agrippam legatos, hibernans in Tarraconis maritimis Cæſar accepit. Ipſe præſens hos deduxit montibus: hos obsidibus aſtrinxit: hos ſub corona jure belli venumdedit. Digna res lauro, digna curru ſenatui viſa eſt: ſed jam Cæſar tantus erat, ut poſſet triumphos contemnere. Aſtures per idem tempus ingenti agmine a montibus ſuis deſcenderant. Nec temere ſumptus, ut barbaris, impes: ſed positis caſtris apud Aſturam flumen, trifariàm diviſo agmine, tria simul Romanorum caſ-

tra aggredi parabant. Fuiſſet & anceps, & cruentum, & utinam mutuâ clade certamen, cunctis tam fortibus, tam ſubitò, tam cum conſilio venientibus, niſi Trigæcini prodidiſſent; a quibus præmonitus Cariſius, cum exercitu adveniens oppreſſit conſilia: ſic quoque tamen non incruento certamine. Reliquias fuſi exercitûs validiſſima civitas Lancia excepit, ubi adeo certatum eſt, ut quum in captam urbem faces poſcerentur, ægre dux impetraverit veniam, ut victoriæ Romanæ ſtans potiùs eſſet, quàm incenſa, monumentum. Hic finis Auguſto bellicorum certaminum fuit; idem rebellandi finis Hiſpaniæ. Certa mox fides, & æterna pax; quum ipſorum ingenio in pacis partes promptiore; tum conſilio Cæſaris, qui fiduciam montium timens, in quos ſe recipiebant, caſtra ſua, ſed quæ in plano erant, habitare & incolere juſſit. Ingentis eſſe conſilii illud obſervari cœpit. Natura regionis circà omnis aurifera, miniique & chryſocollæ, & aliorum colorum ferax. Itaque exerceri ſolum juſſit. Sic Aſtures & latentes in profundo opes ſuas atque divitias, dum aliis quærunt, noſſe cœperunt. Omnibus ad Occaſum & Meridiem pacatis gentibus, ad Septemtrionem quoque, duntaxat intra Rhenum atque Danubium, item ad Orientem in-

Digitized by Google

tra Cyrum & Euphratem ; illi quoque reliqui qui immunes imperii erant, ſentiebant tamen magnitudinem, & victorem gentium populum Romanum reverebantur. Nam & Scythæ miſere legatos, & Sarmatæ, amicitiam petentes. Seres etiam, habitanteſque ſub ipſo ſole Indi, cum gemmis, & margaritis, elephantes quoque inter munera trahentes, nihil magis, quàm longinquitatem viæ imputabant, quam quadriennio impleverant ; & tamen ipſe hominum color ab alio venire cœlo fatebatur. Parthi quoque, quasi victoriæ pœniteret, rapta clade Crassianâ ultro ſigna retulere. Sic ubique una atque continua totius generis humani aut pax fuit, aut pactio. Auſuſque tandem Cæſar Auguſtus, ſeptingentesimo ab Urbe condita anno, Janum Geminum claudere, bis ante ſe clauſum, ſub Numa rege, & victâ primùm Carthagine. Hinc converſus ad pacem, pronum in omnia mala, & in luxuriam fluens ſeculum, gravibus ſeveriſque legibus multis coërcuit. Ob hæc tot facta ingentia *Dictator perpetuus*, & *Pater patriæ* dictus. Tractatum etiam in ſenatu, an, quia condidiſſet imperium, *Romulus* vocaretur : ſed ſanctius & reverentius viſum eſt nomen *Auguſti*; ut ſcilicet jam tum, dum colit terras, ipſo nomine & titulo conſecraretur.

FINIS.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google